

SEPEDI

Ditaodišo tša **Vula Bula** tše di beakantšwego go ya ka maemo ke tša mohuta wa tšona o nnoši ka ge tlhatlhamano ya tšona e theilwe go ya ka maleme a Afrika Borwa ka tlhago, moakanetšo wo o theilwego go ya ka tatelano ya tlhago le dinyakwa tša leteresi le polelo.

Kgoboketšo ya dikanegelo • Mphato wa-3

Kanegelo-33	Lesokisi le le timetšego	Kanegelo-49	Ke mang yo a dulago mo?
Kanegelo-34	Selai sa mafelelo sa kuku	Kanegelo-50	Sopo ya maswika
Kanegelo-35	O tlo dira eng gape?	Kanegelo-51	Theeletša mmimo
Kanegelo-36	Seswantšho sa dibopego	Kanegelo-52	Dineo o ya go reka
Kanegelo-37	Tate moledi wa Nana	Kanegelo-53	Aa, Morena Kgabo!
Kanegelo-38	Go neela go botse	Kanegelo-54	Ngangišano ya moya le letšatši
Kanegelo-39	Sedikologi	Kanegelo-55	Re loketše go tšea leeto
Kanegelo-40	Sephiri	Kanegelo-56	Bošego ka polaseng
Kanegelo-41	Re hloka thušo hle!	Kanegelo-57	Tšhošane le tšie
Kanegelo-42	Yoo! Palesa ga a boe!	Kanegelo-58	O amogetšwe toropong ya gešu
Kanegelo-43	Kherotse ye kgolo la go šiša	Kanegelo-59	Mmutla le khudu
Kanegelo-44	Khuta ke go humane	Kanegelo-60	Diphoofolo tša batsomi
Kanegelo-45	Go hlakahlakane!	Kanegelo-61	Ditumo tse tharo
Kanegelo-46	Ke leotwana la mang le?	Kanegelo-62	Le ke leino la mang?
Kanegelo-47	Ke mang yo a thubilego lefasetere?	Kanegelo-63	Tau le legotlo
Kanegelo-48	A re pakeng le makgolo	Kanegelo-64	Afrika Borwa ya rena

Dikanegelo tše di beakantšwego go ya ka maemo di fa babadi menyetla ya go bala ka dihlopha, ka tlhahlo, ka bobedi le ka botee go ya ka kwešišo ya medumo ya mantšu/go diriša mokgwa wa lebelela-o-bolela. Mafoko a bonolo le mantšu a tlwaelegilego di dira gore tšweletšo ya go bala e be ya ka pela.

Diswantšho tša go kgahla mahlo, tše feletšego di nolofatša kwešišo.

SEPEDI

Kgoboketšo ya dikanegelo

Sepedi Mphato wa-

3

Leina la morutwana:

Mphato:

TO PRINCIPALS AND TEACHERS

What are these books?

This book is a collection of stories at the right level for your child's grade. The stories at the beginning of the book are easier to read than the stories at the end. This is for use in the classroom during group guided reading, paired reading and/or individual reading, as well as to be taken home for practice.

There is an anthology for each grade in Grades R-3. They are at the right level for most children in the grade. Your school may already have sets of small readers for group guided reading in the Foundation Phase. This collection should supplement these. You should still order additional graded readers as part of your LTSM budget as per normal.

How do we use these books?

1. For group guided reading: At the beginning of the year the teacher does a quick individualised reading test with each child in order to place them in same-ability groups with other children who are at a similar reading level.

Every day the teacher spends 30 minutes on group guided reading where she uses the anthology with a group of 6-8 children. She should read with each group once or twice a week. She should start with the first story and have the children work through the following stories in the group as they progress. It is important that children read stories at their level. If they are struggling with a story (e.g. Story 17) they should move to an easier story (e.g. Story 16 or 15). During the lesson the children take turns to read aloud from the book, while the teacher listens carefully and helps them if they struggle. Some groups will find the earlier stories very easy; let those groups move on to more advanced level stories. Other groups need more time and more help before moving to the next story. If a group struggles with the very first story in the book, we recommend that you use the anthology from the previous year.

2. For paired reading: Children can take turns to quietly read a story to each other. They can do this while the teacher is working with a smaller group on the mat.

3. For independent reading in the class or at home: Children can sit and read stories silently on their own. Also send the book home with the children so they can practise reading at home. Tell the children to take the book home so their parents can help them to read it. There is a note at the end of the anthology guiding parents on how to use this book.

Can children take the book home?

Yes! Children must take the book home, but they should bring it to school every day to read in class.

What happens if children do not bring the book back to school?

Teach children how to look after their book and remind them to bring the book back to school each day. If a child forgets to bring the book from home, let the child share with someone else.

What happens if children finish the stories for their grade?

Encourage children to read each story repeatedly until they are fluent before moving on to the next story. Use your judgement to decide if children are ready to move on to the next grade's book.

Kgoboketšo ya dikanegelo • Mphato wa-1

Kanegelo-1	Yoo!
Kanegelo-2	Bala
Kanegelo-3	Aowa!
Kanegelo-4	Diboego
Kanegelo-5	Robala
Kanegelo-6	Dikologa
Kanegelo-7	Kotsil
Kanegelo-8	Re a neela
Kanegelo-9	Go sebelana
Kanegelo-10	Kolomaka
Kanegelo-11	Tate o lela Nana
Kanegelo-12	Molodi
Kanegelo-13	Legae
Kanegelo-14	Leotwana ke la mang?
Kanegelo-15	Leeto
Kanegelo-16	Lefasetere le thubegile

Kgoboketšo ya dikanegelo • Mphato wa-2

Kanegelo-17	Thušang!
Kanegelo-18	Palesa o kae?
Kanegelo-19	Re a bapala
Kanegelo-20	Aa, Morena Kgabo!
Kanegelo-21	Leino
Kanegelo-22	Segwere se segolo
Kanegelo-23	Lebenkeleng la diaparo
Kanegelo-24	Moya le letšatši
Kanegelo-25	Bolokela bokamoso
Kanegelo-26	Ditumo tše tharo
Kanegelo-27	Sopo ya maswika
Kanegelo-28	Mmutla le khudu
Kanegelo-29	Tau le legotlo
Kanegelo-30	Re paka le koko
Kanegelo-31	Toropo ya gešu
Kanegelo-32	Afrika Borwa ya rena

Kgoboketšo ya dikanegelo • Mphato wa-3

Kanegelo-33	Lesokisi le le timetšego
Kanegelo-34	Selai sa mafelelo sa kuku
Kanegelo-35	O tlo dira eng gape?
Kanegelo-36	Seswantšho sa dibopego
Kanegelo-37	Tate moledi wa Nana
Kanegelo-38	Go neela go botse
Kanegelo-39	Sedikologi
Kanegelo-40	Sephiri
Kanegelo-41	Re hloka thušo hle!
Kanegelo-42	Yoo! Palesa ga a boel
Kanegelo-43	Kherotse ye kgolo la go šiša
Kanegelo-44	Khuta ke go humane
Kanegelo-45	Go hlakahlakane!
Kanegelo-46	Ke leotwana la mang le?
Kanegelo-47	Ke mang yo a thubilego lefasetere?
Kanegelo-48	A re pakeng le makgolo
Kanegelo-49	Ke mang yo a dulago mo?
Kanegelo-50	Sopo ya maswika
Kanegelo-51	Theeletša mmino
Kanegelo-52	Dineo o ya go reka
Kanegelo-53	Aa, Morena Kgabo!
Kanegelo-54	Ngangišano ya moya le letšatši
Kanegelo-55	Re loketše go tšea leeto
Kanegelo-56	Bošego ka polaseng
Kanegelo-57	Tšhošane le tšie
Kanegelo-58	O amogetšwe toropong ya gešu
Kanegelo-59	Mmutla le khudu
Kanegelo-60	Diphoofolo tša batsomi
Kanegelo-61	Ditumo tše tharo
Kanegelo-62	Le ke leino la mang?
Kanegelo-63	Tau le legotlo
Kanegelo-64	Afrika Borwa ya rena

GO BARUTIŠI LE DIHLOGO TŠA DIKOLO

Ke dipuku tša eng?

Puku ye ke kgoboketšo ya dikanegelo tše di lego maemong a maleba a bana ba gago. Dikanegelo tša mathomo di bonolo go bala go feta tša mafelelo. Di diriswa ka phapošing borutelo ka nako ya go bala ka tlhahlo ya barutwana ka bontši, ka bobedi goba ka botee le gore morutwana a ka ya le yona gae go dira boitlwaetšo.

Go na le kgoboketšo ya dikanegelo mphato mongwe le mongwe go tloga Phato 1 go ya 3. Di maemong a lekanego bana ka bontši mphatong woo. Sekolong sa gago go ka no ba go na le dikanegelo tše dingwe tša go bala ka tlhohlo Mphatong wa motheo. Kgoboketšo ye e ka ba ya tlaleletšo. Le tšwele pele go reka dikanegelo tša tlaleletšo go ya ka tekanyetšo ya lena ya LTSM.

Dikanegelo tše di dirišwa bjang?

1. Go bala ka tlhahlo ka dihlopha: Mathomong a ngwaga morutiši o dira molekwana wa ka pejana wa go bala ka botee go ka beakanya bana ka dihlophana tša go maemo a go swana ka go bala. Tšatši ka tšatši morutiši o tšea metsotso ye 30 go bala ka tlhahlo a diriša kgoboketšo ya dikanegelo le bana ba e ka ba go magareng a 6-8. A ka bala le bana gabedi ka beke. A thome ka kanegelo ya pele a dumelele bana go tšwela pele ka dihlopha dikanegelong tše di latelago. Ke maswanedi gore bana ba bale dikanegelo go ya ka maemo a bona a go bala. Ge bana ba hwetša bothata go bala kanegelo ye e itšego (mohlala kanegelo 17) ba ka bala ye bonolo (mohlala kanegelo 16 goba 15). Bana ba bale ka go šielana ba balela godimo, morutiši a theeditše le go ba thuša mo ba hlokago thušo. Dihlopha tše dingwe go tlo ba bonolo mola tše dingwe di hwetša bothata. Tšeo di sa hwetšego bothata di ka tšwela pele go bala dikanegelo tša maemo a go dingwana. Ge dihlopha di hwetša bothata ka kanegelo ya pele baka thoma ka kgoboketšo ya dikanegelo tša ngwaga wa go feta.

2. Go bala ka bobedi: Bana ba ka bala ka go šielana go balelana dikanegelo. Ba ka dira bjalo morutiši a le gare a thuša dihlophana tše nyenyane tšeo di dutšego fase phateng.

3. Go bala ka botee ka phapošing borutelo gaba ka gae: Bana baka balela teng. Bana baka dumelelwa go ya le dipuku gae go direla gore ba kgone go itlwaetša go bala ka gae. Dumelela bana go ya le dipuku tša kanegelo gae gore batswadi ba kgone go ba thuša go bala. Mafelelelong a a kgoboketšo ya dikanegelo go na le mo batswadi ba ka hwetšago thušo ya gore baka diriša bjang puku ye.

A bana ba ya gae le puku?

Ee! Bana ba swanetše go ya gae le puku, fela ba swanetše go tla le yona sekolong tšatši ka tšatši gore bakgone go bala ka phasing borutelo.

Go diregang ge bana ba sa tle le puku sekolong?

Ruta bana gore puku e swarwa bjang, le gona o ba gopotše gore ba tle le yona sekolong tšatši ka tšatši. Ge ngwana a lebetše puku gae e re a badišane le yo mongwe.

Go diragalang ge bana ba feditše dikanegelo tša ngwaga?

Hlohleletša go bala kanegelo ka nngwe leboeletša go fihlela ba e ba le bokgone pele baka fetela kanegeno ye e latelago. Diriša maitemogelo a gago go bona gore bana ba ka fetela pukung ya mphato wo o latelago.

Diteng

Kgoboketšo ya dikanegelo • Mphato wa 3

Kanegelo-33	Lesokisi le le timetsego	I
Kanegelo-34	Selai sa mafelelo sa kuku	II
Kanegelo-35	O tlo dira eng gape?	2I
Kanegelo-36	Seswantsho sa dibopego	3I
Kanegelo-37	Tate moleli wa Nana	4I
Kanegelo-38	Go neela go botse	5I
Kanegelo-39	Sedikologi	6I
Kanegelo-40	Sephiri	7I
Kanegelo-41	Re hloka thuso hle!	8I
Kanegelo-42	Yoo! Palesa ga a boe!	9I
Kanegelo-43	Kherotse ye kgolo la go siisa	10I
Kanegelo-44	Khuta ke go humane	11I
Kanegelo-45	Go hlakahlakane!	12I
Kanegelo-46	Ke leotwana la mang le?	13I
Kanegelo-47	Ke mang yo a thubilego lefasetere?	14I
Kanegelo-48	A re pakeng le makgolo	15I
Kanegelo-49	Ke mang yo a dulago mo?	16I
Kanegelo-50	Sopo ya maswika	17I
Kanegelo-51	Theeletsa mmino	18I
Kanegelo-52	Dineo o ya go reka	19I
Kanegelo-53	Morena Kgabo!	20I
Kanegelo-54	Ngangisano ya moya le letsatsi	21I
Kanegelo-55	Re loketse go tsea leeto	22I
Kanegelo-56	Bošego ka polaseng	23I
Kanegelo-57	Tshosane le tsie	24I
Kanegelo-58	O amogetswe toropong ya gesu	25I
Kanegelo-59	Mmutla le khudu	26I
Kanegelo-60	Diphoofolo tsa batsomi	27I
Kanegelo-61	Ditumo tse tharo	28I
Kanegelo-62	le ke leino la mang?	29I
Kanegelo-63	Tau le legotlo	30I
Kanegelo-64	Afrika Borwa ya rena	31I

Kgoboketšo ya Motheo wa fase
E gatišitšwe ka 2018 ke Molteno Institute for Language and Literacy
E lefeletšwe ke Zenex Foundation

Kgoboketšo ya dikanegelo: Mphato wa 3

- Morulaganyi wa molokoloko: **Jenny Katz**
- Bangwadi ba ditaodišo: **Mirna Lawrence le Jenny Katz**
- Ka morago ga go bala dipotšišo tša tekahlaloganyo le mešomo: **Jenny Katz**
- Barulaganyi ba polelo ya Sepedi: **Takalani T. Maligavhada le Thelma Dlamini**
- Baswantšhi: Lesokisi le le timetšego, O tlo dira eng gape?, Tate moleli wa Nana, Diphoofolo tsa batsomi - **Rob Owen** • Selai sa mafelelo sa kuku, Sedikologi, Kherotse ye kgolo la go siisa, Khuta ke go humane, Go hlakahlakane!, Dineo o ya go reka - **Sandy Lightley** • Seswantšho sa dibopego, Ke mang yo a dulago mo?, Tšhosane le tsie, Mmutla le khudu - **Sandy Campbell**
  - Go neela go botse, Ke leotwana la mang le?, Aa, Morena Kgabo! - **Vusi Malindi**
  - Sephiri, Yoo! Palesa ga a boe!, Ke mang yo a thubilego lefasetere?, Sopo ya maswika, O amogetswe toropong ya gesu - **Shayle Bester**
  - Re hloka thuso hle!, Theeletsa mmino, Ngangisano ya moya le letsatsi, Bošego ka polaseng - **Marleen Visser** • A re pakeng le makgolo - Diswantšho: **Umuzi Photo Club** (re lebeša ditebogo tše tseletšego go ba ba latelago: **Evelyn Seipati Selemo, Birdie Nkwe Bambo le Kololo Phasha**)
  - Re loketše go tsea leeto - **Pinkie Wilson**

Kalo le moakanyetšo: **Resolution le Funda Wande**

© 2018 Molteno Institute for Language and Literacy
Website: www.vulabula.co.za

ISBN 978-1-77580-728-5

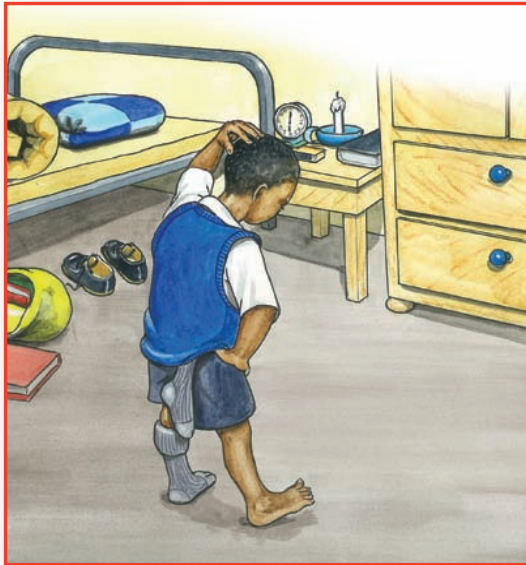
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND) 4.0 International Licence

Disclaimer: You are free to download and share this work as long as you attribute the Molteno Institute for Language and Literacy, but you may not change this work in any way or use it commercially.

Kanegelo-33

Lesokisi le le timetšego

PELE O BALA KANECEO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
botalaleratadima, pududu, tshooto, maswanedi

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
tšhweu, letšhogo, tswalela, tšhoša, tswaletšwe, kgaetšediagwe

Lebogang o itokišetša go ya sekolong. A apara gempe ya gagwe ye tšhweu ya sekolo, jesi ya gagwe ya mmala botalaleratadima le borokgo bjo bokopana bja mmala wo pududu. A apara lesokisi le letelele la mmala wo pududu.

Lebogang o nyaka go apara lesokisi la bobedi, feela ga a le bone. A lebelela ka fase ga kobo. A lebelela ka fase ga mpete. A lebelela ka dieteng. A lebelela ka khapotong. Efela lesokisi ga le gona.

Lebogang a nagana. 'Lesokisi le ka ba le le ka laiking. E re ke lebelele.'

A ya ka wotoropong a bula laiki.

‘AAAAH!’ Lebogang a goeletša.

Ka laiking ga go na lesokisi. Efela a humana segokgo se segolo, se setsho sa maboya!

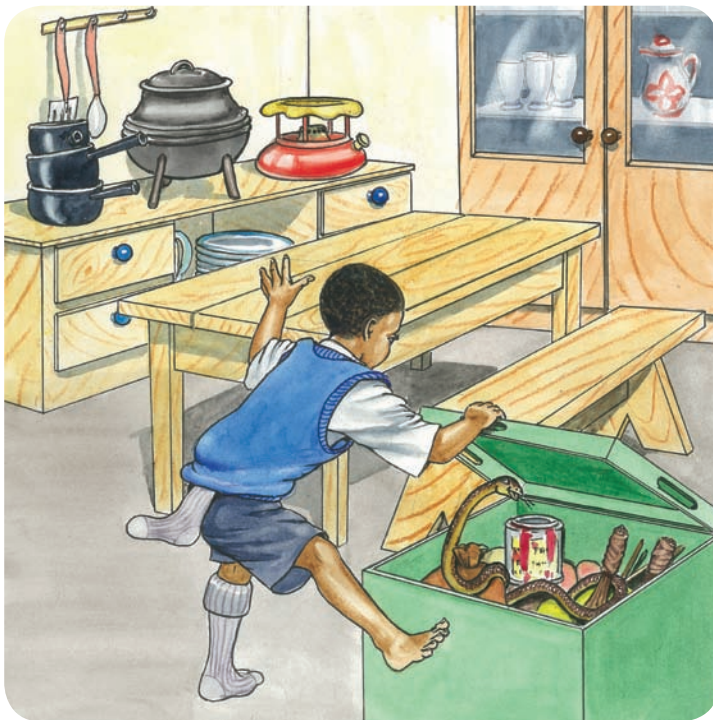
Lebogang a tswalela laiki. A ithekga ka wotoropo ka ge maoto a gagwe a be a thothomela ka letšhogo. Go be go tšhoša!

Lebogang a nagana gape. 'Ge e le gore lesokisi la ka ga le gona ka phapošing ya go robala, le ka ba le šetše ka moraleng. Ke tlo ya go le lebelela gona.'

Lebogang a ya ka moraleng. A lebelela ka fase ga tafola. A lebelela ka khapotong ya dibjana. A lebelela ka morago ga dipitša. Fela lesokisi ga le bonagale.

Ke ge Lebogang a bona lepokisi le letala.
'Lesokisi la ka le ka ba le le ka moo. E re ke lebelele.'
A ya lepokising a le bula.

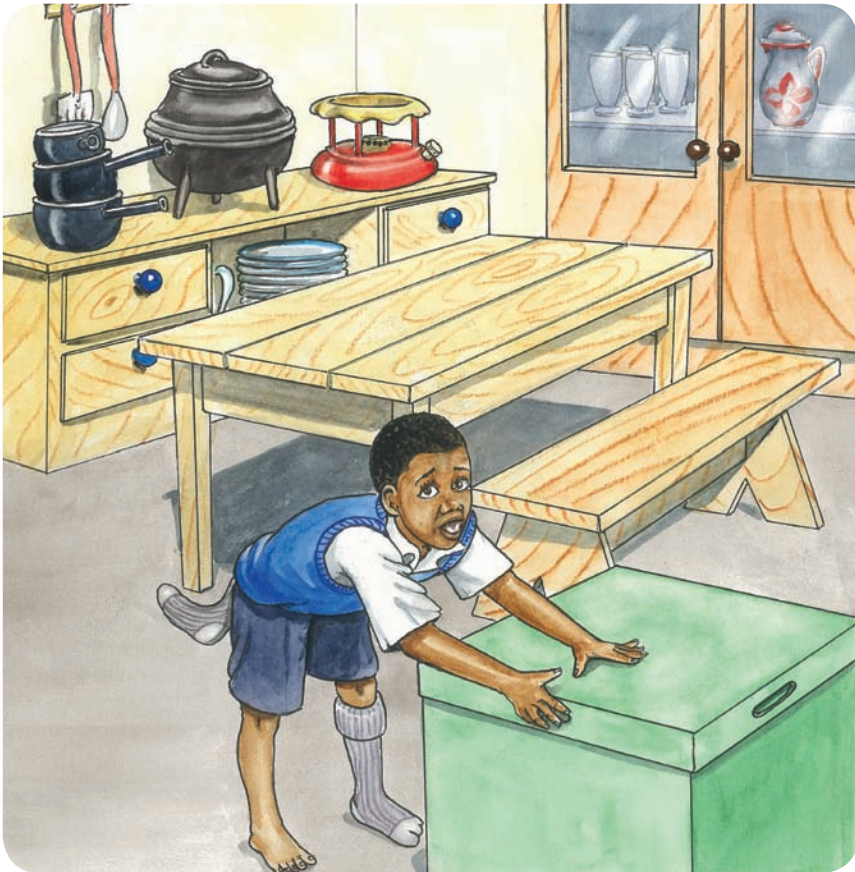

‘AAAAH!’ Lebogang a goeletša.

Ga go na lesokisi ka lepokising le letala. Seo a se humanego ka gare ke noga ye tshooto ye e robetšego!

Lebogang a tswalela lepokisi. A ithekga ka lona ka ge a thothomela ka letšhogo. Seo se be se tšhoša kudu!

‘Lesokisi la ka ga le gona ka phapošing ya go robala. Ga le gona ka moraleng. Nka ba ke le tlogetše ka phapošing ya go hlapela. Ke tlo lebelela gona,’ Lebogang o a nagana.

Lebogang a ya phapošing ya go hlapela. Monyako o tswaletšwe. Ka ntle le go nagana, a bula monyako.

‘AAAAH!’ kgaetšediagwe a goeletša.

‘AAAAAAHH!’ Lebogang a goeletša.

Lesokisi ga le gona ka phapošing ya go hlapela.

O humana kgaetšediagwe a hlapa.

A ithekga ka lemati, maoto a gagwe a thothomela
ka letšhogo. Seo se be se tšhoša kudu!

Lebogang a boela ka phapošing ya gagwe ya go robala. O morago ga nako ya sekolo, ebile o tlo ikhumana a le mathateng ka go apara masokisi a e sego a maswanedi.

Ke ge Lebogang a ekwa yo mongwe a goga borokgo bja gagwe ka morago. A lebelela a bona kgaetšediagwe Mpho a eme ka morago ga gagwe. O goga selo se sengwe ka morago ga borokgo. E ka ba ke eng? Lebogang a iša seatla ka morago...

Aaaa! Lebogang o humane lesokisi la gagwe la go timela. Le be le le ka morabeng wa gagwe wa ka morago nako ye kamoka!

Lesokisi le le timetšego

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Lebogang o be a e ya kae? O tseba bjang?
2. Lebogang o be a nyaka eng?
3. Nyalanya lefelo le se a se humanego mo:
  - a) ka laiking ka phapošing ya ☐ noga
go robala
  - b) ka phapošing ya go hlapela ☐ segokgo
  - c) lepokising ka moraleng ☐ kgaetšedi
4. Ke selo mang se se befedišitšego kgaetšedi ya Lebogang?
5. Mpho ke mang?
  - a) Ke kgaetšedi ya Lebogang yo monyenyanane.
  - b) Ke kgaetšedi ya Lebogang yo mogolo.
  - c) Ke mogwera wa Lebogang.
6. Mafelelong Lebogang o humane lesokisi la gagwe kae?
7. Ke nnete goba ke maaka? Lebogang o nyaka lesokisi:
  - a) ka morago ga garetene _____
  - b) ka fase ga kobo, ka fase ga mpete _____
  - c) marulelong _____
8. O nagana gore Lebogang o dirile eng ka morago ga go humana lesokisi la gagwe?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 118
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 87, 88

Humana mebala e mene ya mahlaodi kanegelong.
Ngwala lehlaodi le le hlalošago mmala o mongwe le
o mongwe, mohlala: pududu → *borokgo bjo pududu*

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 36, 38
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 18, 86, 106, 109

Itire Lebogang. Ngwalela mogwera wa gago lengwalo
o mo hlalošetše ka ga lesokisi la gago la go timela.

Kanegelo-34

Selai sa mafelelo sa kuku

PELE O BALA KANELELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
kgethegilego, 'o gole, o gole' (*happy birthday*), swikiri ya go aesa
(swikiri ya go natefa)

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
phuthetšwe, tšhokolete, myemyela, mpša, tlhokomelo, monkgo

Lehono ke letšatši la matswalo a Lerato. O na le mengwaga ye tshela.

Mma o mo lokišeditše moletlo wa tee wo o kgethegilego. Dimpho tša Lerato di phuthetšwe ka dipampiri tše botse. Go na le dipalone, le tafola e loketše moletlo wa tee. Mma o paketše Lerato kuku ya matswalo. Ke kuku ya tšhokolete ye Lerato a e ratago kudu.

‘Etlang tafoleng,’ go bitša Mma. ‘Teye e lokile.’

Mma o tšhuma dikeresese tše tshela. Lerato a gogela moya teng, a budulela dikeresese a di tima kamoka gatee! A myemyela ka lethabo ba lapa ba mo opelela ‘o *gole*, o *gole*’. Bobi, mpša ya Lerato le yona, ya ba thuša ka go goba e thabile!

Mma a sega dilai tša kuku tše tshela. Selai sa pele a se fa Rakgolo.

Lerato a di bala ka tlhokomelo: tee, pedi, tharo, nne, hlano. Go šetše dilai tše hlano tša kuku.

‘Mmmm!’ go bolela Rakgolo, molomo o tletše ka kuku ye monate.

Lerato o rothiša mare ge a nagana bose bja swikiri ya go aesa lelemeng la gagwe.

Bobi ya kwa monkgo wa swikiri ya go aesa le yona ya rothiša mare.

Mma o fa Koko selai sa bobedi sa kuku.

Lerato a bala gape: tee, pedi, tharo, nne. Go šetše dilai tše nne tša kuku.

‘Mmmm!’ go bolela Koko, molomo o tletše ka kuku ye monate.

Lerato o itatswa melomo ge a nagana monate wa ditšheri tše khubedu lelemeng la gagwe.

Bobi ya kwa monkgo wa ditšheri le yona ya rothiša mare.

Mma a fa Tate selai sa boraro sa kuku.

Lerato a bala gape: tee, pedi, tharo. Seripagare sa kuku se ile!

‘Mmmm!’ go bolela Tate, molomo o tletše ka kuku ye monate.

Lerato o fela pelo ka go leta. Nako ya gagwe e fihla neng? O nagana monate wa tšhokolete ye boreledi lelemeng la gagwe.

Bobi le yona e fela pelo. E kwa monkgo wa tšhokolete. Nako ya yona e fihla neng?

Mma a fa ngwanabo Lerato yo monyenyanane selai sa bone sa kuku.

Lerato a bala gape: tee, pedi... Go šetše dilai tše pedi tša kuku.

‘Mmmm!’ go bolela ngwanabo Lerato yo monyenyanane, molomo o tletše ka kuku ye monate.

Lerato a šošobanya sefahlego. Ga a sa kgona go leta!

Bobi ya gonona. Ga e sa kgona go leta!

Mma a ipeela selai sa bohloano poleiting.
Sa boselela a se bea poleiting a se fa Lerato.

A re, 'Ke šile se sekaonekaone, ke sa gago
mong wa letšatši la matswalo!'

Lerato ga a sa senya nako. A ka ja kuku ya
matswalo a gagwe! Ge a re o iša kuku ka
molomong, Lerato a kwa sello se bohloko ka
thoko ga gagwe...

Ke Bobi! Le yona e nyaka kuku!

Lerato a lahlela kuku ka molomong. 'Ke maswabi, Bobi,' a realo. 'Se ke selai sa kuku ya ka ya matswalo, ga ke se arolelane le motho!'

'Aowa, Bobi. Dimpša ga tša swanela go ja kuku. Ke tlo go fa pisikiti ka kua ntle,' Mma a realo.

'Mmmm!' go bolela Lerato, molomo o tletše ka kuku ya tšhokolete ye monate. 'Mmm, mmm, mmm!'

Selai sa mafelelo sa kuku

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotsišo ka mafoko a a tletšego.

1. E be e le letšatši la mang la matswalo?
2. O tseba bjang gore e be e le letšatši la yo mongwe la matswalo?
  - a) Go be go na le dimpho le dipalane.
  - b) Go be go na le kuku le dikerese.
  - c) Kamoka ba opetše 'o *gole*, o *gole*'.
  - d) Kamoka tšeo di lego ka mo godimo.
3. Ke ka lebaka la eng Mma a segile dilai tše tshela?
4. Ke mang yo a humanego selai sa pele? Ke mang yo a humanego selai sa mafelelo?
5. Lerato o lorile dilo dife tše tharo tša kuku?
6. Ke ka lebaka la eng Lerato a se a arogana kuku ya gagwe le Bobi?
  - a) Bobi e be e na le selai sa yona sa kuku.
  - b) Lerato o be a nyaka go ja selai kamoka a le tee.
  - c) Dimpša ga di rate kuku.
7. Ke ka lebaka la eng Mma a file Bobi pisikiti maemong a kuku?
8. Mengwageng ye lesome ye e tlogo Lerato o tlo ba a na le mengwaga ye mekae?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 46, 72, 84, 106, 107
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 73

Ngwalolla mantšu a latelago o tlatše maswao.

1. 'ke maswabi, bobi. se ke selai sa kuku ya ka,' lerato a realo.
2. kuku e be e na le dikerese ditšheri swikiri ya go aesa le tšhokolete

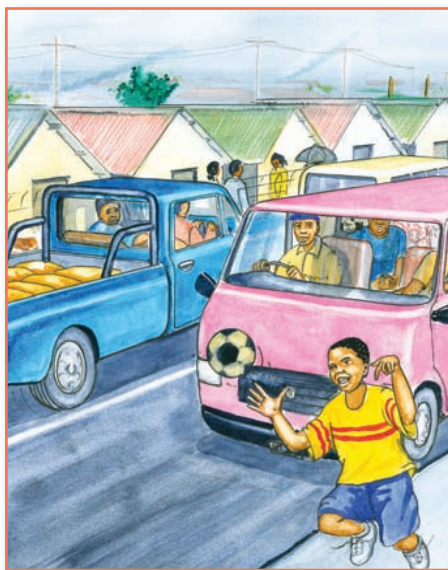
C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 122

Ngwala temana ya mafoko a ka bago a seswai ka letšatši le bohlokwa bophelong bja gago bjalo ka letšatši la gago la matswalo goba Keresemose goba la lenyalo.

Kanegelo-35

O tlo dira eng gape?

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng: motšhilafatši

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago: konopetšwa, tsenywa, ngele, motšhilafatši, hlwekile, hlomphe

Neo ke mošemane wa go se hlokomele. Gempe ya gagwe ya sekolo ga se ya konopetšwa goba go tsenywa ka marokgong. Thapo tša dieta ga se di bofiwe. Disokisi ga se di dule gabotse. Dipuku di a wa ka mokotleng. Ga a nagane pele a dira dilo.

‘Hei! Heke e nyakile go mpetha,’ go goeletša kgaetšediagwe. ‘Hlokomela!’

Feela Neo ga a theeletše.

Neo ke mošemane wa bošamedi. Ga a tšhele mebila dirobotong. Ga a emele lebone le letala. Ga a lebelele go la ngele, go la go ja le la ngele gape pele a tshela. O no kitimela mebileng.

‘Hei! Ke nyakile ke go thula!’ go goeletša mootledi wa thekisi. ‘Hlokomela!’

Fela Neo ga a theeletše.

Neo ke mošemane wa go fela pelo. Ga a sepele ka go nanya phasetšeng ka sekolong. Ga a emele motho bjalo ka mang le mang. O gapeletša go ba ka pele methalading.

‘Hei! Se nthule!’ Matome o a belaela. ‘Boela morago mothalading!’

Fela Neo ga a theeletše.

Neo ke motšhilafatši. Ga a lahlele dipampiri mapokisaneng le mekotleng ya matlakala. Ga a dire gore sekolo se dule se hlwekile. Ga a lahlele dithini le mabotlolo mekotleng ya dilo tše di ka šomišwago gape. O lahlela ditlakala gohle.

‘Hei! Lahlela matlakala a gago mokotleng wa matlakala!’ go laela moetapele wa barutwana. ‘Se tšhilafatše bjalo!’

Fela Neo ga a theeletše.

Neo o na le mekgwa e mebe. Ga a adime selo.
Ga a hlomphe dilo tša ba bangwe. O tšea le
go diriša dilo tše e sego tša gagwe.

‘Tšeo ke dikherayone tša ka!’ go bolela Mosima
a lla. ‘Di buše!’

Fela Neo ga a theeletše.

Neo a dula a nagana ka letšatši la gagwe.
O bofetšwe ka ge kamoka ba mo kwatetše.
O nagana ka seo ba se boletšego... 'Hlokomela!
Lebelela! Boela morago mothalading! Se tšhilafatše
bjalo! Di buše!'

A nagana ka tšohle tše a di dirilego tšatšing leo.
O nyakile go betha kgaetšediagwe ka heke.
O kitimetše mmileng ka pele ga thekisi. O
kgoromeditše Matome go tsenelela mothalading.
O lahletše matlakala fase. O šomišitše dikherayone
tša Mosima a se a di adima.

'Ohoo,' Neo a nagana. 'Ke a bona gore ke ka
lebaka la eng batho kamoka ba kwata. Ke swanetše
go fetoga.'

Ka le le latelago ge ba tloga sekolong, Neo a letela kgaetšediagwe. A ba a mmulela heke. Kgaetšedi a myemyela ka go makala, ka ge a bona mekgwa ye mebotse le go lebelelega ebile a hlwekile.

Neo o be a sa felele kgaetšediagwe pelo. O bile le tetelo dirobotong a tshela gabotse. A nagana le go lahlela ditlakala mokotleng wa ditlakala, e sego fase.

Neo o leka go ba mošemane wa go loka.

O dirile gabotse, Neo! Swara bjalo!

O tlo dira eng gape?

A Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Kanegelo ye e ka ga _____.
  - a) mošemane yo a thutšwego ke koloi
  - b) mošemane wa go se hlokomele
  - c) mošemane yo a ratwago ke batho kamoka
2. Ke mantšu afe ao a hlalošago Neo mathomong a kanegelo?
  - a) mošemane wa go dula a kwatile ebile a dira lešata
  - b) mošemane wa go thaba le batho
  - c) mošemane wa go se hlokomele le go hloka mekgwa
3. Ke ka lebaka la eng mootledi wa thekisi a kgalemile Neo?
4. Bana ba bangwe ba ikwele bjang ge Neo a tsenelela mothalading?
5. Neo o kwatišitše Mosima ge a dira eng? O be a swantše go dira eng?
6. Beakanya mantšu a a latelago go tšwa 1 go ya 3 ka tatelano ye e nepagetšego.

a) Neo o nagana gore kamoka ba mo kwatetše.	
b) Neo ga a na šedi ebile o hloka mekgwa. O nyakile go betha kgaetšedi ka heke.	
c) Neo o na le šedi ebile o hlwekile, o kgona le go lahlela matlakala mokotlaneng wa matlakala.	

7. Ke eng se Neo (le wena) le ithutilego sona taodišong ye?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 80, 92, 118, 121, 126

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 87, 88

Ngwala mahlaodi a mararo ao a hlalošago Neo mathomong a taodišo ye, gomme o lebelele letlakaleng la 8 o ngwale mantšu ao a hlalošago ka mo Neo a fetogilego ka gona mafelelong a kanegelo ye.

C. Go ngwala

Ke eng se sebe go fetiša seo Neo a se dirilego? Ngwala temana e tee ya mantšu a ka bago a tshela go ya go a seswai o hlaloše gore ke ka lebaka la eng o realo.

Kanegelo-36

Seswantšho sa dibopego

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
dipoloko (*blocks*), digatiši, selee (*sekalee/ovala*), mmogo, mohlape

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
Mohumagatsšana, seswantšho, khutlonnethwii

Bana ka phaphošing ya Mohumagatšana Lebaka ya bokgabo ba loketše thuto. Ba na le dipensele, dirapa, dirula, dikero, dikgomaretši le dipampiri tša mmala wo pududu.

Lehono ba thala dibopego tše fapanego. Mohumagatšana Lebaka o tlile le dipoloko le digatiši tša go ba thuša. O re ka morago ba tlo sega dibopego ba dire seswantšho. E tlo ba seswantšho mang?

Sa pele Mohumagatšana Lebaka o botša bana gore ba thale selee se segolo.

‘Selee se na le sebopego sa lee,’ a realo.

Bana ba diriša dipoloko le digatiši go ba thuša go thala.

‘A e tlo ba seswantšho sa lee?’ ba makala.

Mohumagatšana Lebaka o ba botša gore ba thale sediko.

‘Sediko se swana le kgwele,’ a realo.

Barutwana ba šomiša dipoloko le dithini le dikhurumelo go ba thuša go thala.

‘A e tlo ba seswantšho sa kgwele?’ ba botšiša ka go makala.

Mohumagatšana Lebaka a botša bana gore
ba thale dikhutlotharo tše pedi tša go lekana.

‘Khutlotharo e na le mathoko a mararo,’ o gopotša
bana, ‘e swana le seripa sa kuku goba pitsa.’

Bana ba šomiša dirula le dipoloko go ba thuša
go thala.

‘A e tlo ba seswantšho sa selai sa kuku goba
pitsa?’ ba botšiša ka go makala.

Ka morago Mohumagatšana Lebaka a botša bana go thala dikhutlonnethwii tše nne tša go lekana.

‘Khutlonnethwii e na le mahlakore a mane go swana le sekwere,’ a realo, ‘fela o nagane gore ke mahlakore a a lebelelanego ao a swanago, go swana le puku goba lebatl.’

Bana ba diriša dipoloko le mapokisi go ba thuša go thala.

‘A e tlo ba seswantšho sa lebatl?’ ba botšiša ka go makala.

La mafelelo Mohumagatšana Lebaka a botša bana gore ba thale khutlonnethwii ye telele.

Bana ba gatiša ka rula go dira sebopego.

Bjalo ba na le mehuta ye senyane ya dibopego tša pampiri ya mmala wo mopududu: selee, sediko, dikhutlotharo tše pedi le dikhutlonnethwii tše hlano.

Dibopego tše di tlo bopa seswantšho mang? Ntlo? Setimela? Sekepe?

Mohumagatšana Lebaka o fa mongwe le mongwe wa bana pampiri ye e bego le sekwere se segolo sa mmala wo motala. A ba botša gore ba sege sekwere le dibopego kamoka tšeo ba di thadilego.

Bjalo ba ile go gomaretša dibopego kamoka go dira seswantšho sa phoofolo.

Phoofolo? E ka ba ke phoofolo mang?

‘Selee ke mmele,’ go bolela Mohumagatšana Lebaka. ‘Sediko ke hlogo. Dikhutlotharo tše pedi ke ditsebe. Dikhutlonnethwii tše nne ke maoto. Khutlonne ye telele ke mmogo.’

Mmogo?

‘E swanetše go ba e le tlou!’ barutwana ba phopholetša.

Barutwana ba beakanya dibopego kamoka go dira seswantšho sa tlou. Ba gomaretša dibopego pampiring ya sekwere. Ba feleletša ka go thala mahlo, molomo le mosela.

‘Le dirile gabotse, bana!’ go bolela Mohumagatšana Lebaka. ‘Bonang mohlape wo mogolo wa ditlou tša Afrika lebotong la phapoši ya rena!’

Seswantšho sa diboego

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke diboego tše kae tše o badilego ka tšona ka taodišong?
2. Bana ba thomile go thala ka seboego sefe?
Ke seboego sa sejo sefe?
3. Ke dijo dife tše pedi tše seboegong sa khutlotharo?
4. Sekwere le khutlonne di swana bjang? Di fapana bjang?
5. Bana ba tsebile neng gore ba thala tlou?
  - a) Mohumagatšana Lebaka o ba boditše gore ke phoofolo.
  - b) Mohumagatšana Lebaka o ba boditše gore ba thale sediko.
  - c) Mohumagatšana Lebaka o rile phoofolo e na le mmogo.
  - d) Kamoka tšeo di lego ka mo godimo.
6. Bana ba be ba nyaka diboego tše kae tša go se swane go bopa tlou?
7. Beakanya mafoko go tšwa go 1 go ya go 3 ka tatelano ye e nepagetšego.

a) Bana ba segile diboego.	
b) Bana ba dirišitše diboego go bopa tlou.	
c) Bana ba thadile diboego.	

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. II
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. II, 50, 80, 103

1. Ngwalolla mantšu a a latelago go ya ka tatelano ya ditlhaka tša alefabethe:

sediko, khutlotharo, sekwere, tlou, mmogo, dibopego

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 42, 84

2. Humana maina a mararo le lehlaodi mo lefokong le le latelago:

Bana ba diriša dipoloko le mapokisi tše nyenyane go ba thuša go thala.

3. Ngwalolla lefoko, o thome ka mantšu ao a filwego:

Lehono bana ba thala dibopego tše fapanego.

- a) Maabane _____.
b) Gosasa _____.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. 26

Ngwalela mogwera wa gago molokoloko wa ditaelo, o hlaloše gore go dirišwa dibopego bjang go dira tlou. Ngwala hlogotaba le dinomoro tša ditaelo tša gago. Diriša taodišo gore o kgone go thušega.

Kanegelo-37

Tate moledi wa Nana

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
duduetša, ngorilwe, itahlela, pipi (*bib*)

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
tshwenyegile, mmagwe, kgahliša, swerwe, ingwaya, ipshinne

Mma o ya kopanong, Tate o šala ka gae le lesea, Nana. Ke la mathomo Tate a tlo lela lesea Nana, ka noši!

Mma o tshwenyegile ganyenyane. 'O tlo kgona?' o botšiša Tate.

'Kamoka di tlo sepela gabotse,' go bolela Tate.
'Go lela lesea ga se bothata!'

Fela Nana ga a nagane bjalo. O nyaka mmagwe.

Nana a thoma go lla.

‘Se lle, Nana,’ go bolela Tate. ‘Etle re bine!’

Tate a kuka Nana a mo dikološa le phapoši.

Fela Nana ga a nyake go bina. ‘Waa-waa-waa,’
o a lla.

‘O llelang, Nana?’ go bolela Tate. ‘Se se a kgahliša!’

Nana o sa lla.

‘Se lle, Nana,’ go realo Tate. ‘Ke tlo go opelela.’

Tate a dula a dudgetša Nana a mo iša kua le kua
a le gare a opela,

‘Antuntulele, ngwana robala, mmago o ile
mašemong, rrago o ile merafong...’

Fela Nana ga a nyake go opelelwa. ‘Waa-waa-waa,’
o a lla.

‘O llang, Nana?’ go bolela Tate a bofolla thai.
‘Se se a kgahiša!’

Nana o sa lla.

Tate a nagana gore Nana a ka be a swerwe ke tlala.
A mmea setulong se setelele a ya go tšea pipi.

‘Se lle, Nana,’ go bolela Tate. ‘Dijo tše bose ke tše.’

Fela Nana ga a nyake go ja. Ga a dumele dijo di
eya molomong wa gagwe!

‘Waa-waa-waa,’ o a lla.

‘O llaelang, Nana?’ go bolela Tate a ingwaya hlogo.
‘Umm, se se a kgahiša.’

Nana o sa lla.

Tate a nagana gore Nana o nyorilwe. A mmea fase mosamelong a mo apeša kobo.

‘Se lle, Nana,’ go bolela Tate a khunama. ‘Lebese le borutho šele, enwa.’

Fela Nana ga a nyake lebese. ‘Waa-waa-waa,’ o a lla.

‘Se lle hle, Nana,’ go bolela Tate ka lentšu le bodutu. ‘Se se a kgahiša.’

Tate e kare le yena a ka lla. Go lela lesea ga se papadi.

Nana a homola. A robala.

Tate a itahlela sofeng. O lapile! Tate a tswalela mahlo, a ipshina ka khutšo. Le yena a robala boroko bjo bogolo a gonela fase.

Mma a bowa go tšwa kopanong. A humana phapoši e hlakahlakane. A bona dibapadišwa di tletše gohle. A bona dijo di gašagane gohle. O bona lebotlelo la lebeso le le senago selo le le fase. A bona Nana a robetše. Tate le yena a robetše sofeng.

Fela Mma ga a tshwenyege ka tšona.

‘Ke a bona gore Tate le Nana ba ipshinne,’ a nagana ka myemyelo.

‘Mmm,’ Nana a hemela godimo a robetše.

‘Mmm,’ Tate a hemela godimo a robetše.

Ekaba Tate le Nana ba ipshinne?

O nagana eng?

Tate moledi wa Nana

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Mma o be a e ya kae?
2. Mma o be a tshwenyegile go šia Tate a lela Nana gobane _____.
  - a) Nana e be e le lesea la go se kwe
  - b) Tate o be a lwala
  - c) Tate ga se a ka a lela Nana le gatee
3. Sa pele se Tate a se dirilego go homotša Nana ke eng?
4. A Nana o thabetše pina ye Tate a mo opeletšego yona? Ke ka lebaka la eng o realo?
5. Bea leswao la sefapano **X** karabong yeo e sego ya nnete le leswao **✓** karabong ya nnete:

a) Nana o jele dijo le go anya maswi.	
b) Tate o bone gore go lela lesea ga go bonolo.	
c) Ntlo e be e hlwekile ge Mma a boa gae.	
d) Nana le Tate ba be ba robetše ge Mma a bowa gae.	

6. Ke ka lebaka la eng ge Nana a be a lla ka nako ye Mma a bego a se ka gae?

7. Mma o myemyetše ge a fihla ka gae gobane

_____.

- a) o bone Tate a segiša
- b) o be a nagana gore Tate le Nana ba ipshinne kudu mmogo
- c) o ipshinne kua kopanong

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya I: mtl. 46, 72, 84, 106, 107
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 73

Ngwalolla mafoko a a latelago o tsenye dika tše di swanetšego.

- 1. kamoka di tlo sepela gabotse, go bolela Tate
- 2. 'o lilelang, nana' go bolela tate

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya I: ltl. III (o diriša modirišataelo)

Itire Mmago Nana. Ngwalela Tate ditaelo tša go lela Nana.

Kanegelo-38

Go neela go botse

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
bommamoratwa, mafahla, tanta, serolwane, laolla

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
dienywa, bommamoratwa, myemyelela, diphaeneapola

Senthara ya Botho e kgopetše setšhaba go neela ka dienywa.

Nna le Mma re ya gona kua. Re neela ka diapole ka ge e le bommamoratwa ba rena. Senthara ya Botho ga e kgole go ka fihla ka maoto, fela aowa diapola di boima! E ka re nkabe ke kgona go di rwala hlogong go swana le Mma, le ge e ka ba go di pepula go swana le ge a pepula ngwana!

E ka ba ke mang yo a tlogo go ja diapola tše tša go phuphurega?

Nna le Papa re ya gona kua Senthareng ya Botho. Re neela ka dipiere ka ge e le bommamoratwa ba rena. Lepokisi la ka ga le imele, fela manki wo mogolo wa tate o tletše wa go falala ka dipiere tše talana.

E ka ba ke mang yo a tlogo go ja dipiere tše tša motodi?

Rakgadi ke mooki kiliniking. Pele a ya modirong o
sepela le rena go ya Senthareng ya Botho. Re neela
ka diphopho ka ge e le bommamoratwa ba rena!

Mohumagadi Mma Gloria wa kua Botho a
myemyelela. 'Bonang! Mafahla a rwele diphopho
tša mafahla!' a realo.

E ka ba ke mang yo a tlogo go ja diphopho tše
tše bose?

Ke ya Senthareng ya Botho le Koko le Rakgolo.
Re neela ka diperekisi ka ge e le bommamoratwa
ba Rakgolo. Koko o rwele sekotlelo sa diperekisi
hlogong. O e dira bjang? Ka nako tšohle ge ke
leka go rwala selo ka hlogo, se a wa!

E ka ba ke mang yo a tlogo go ja diperekisi tše
tša go tanta?

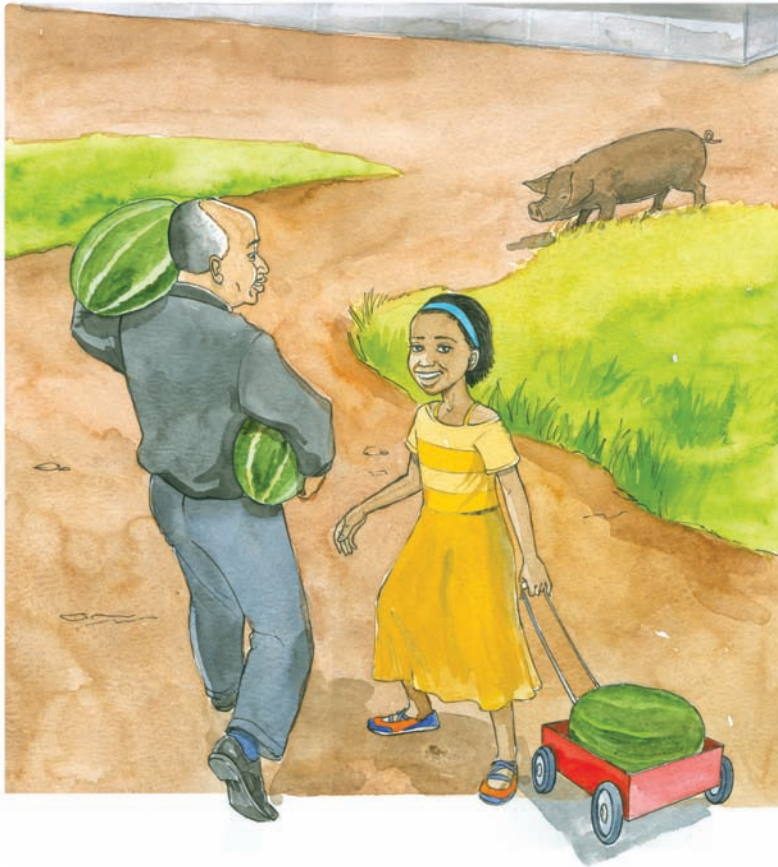

Nna le Moruti Jakobo re ya Senthareng ya Botho.
Re neela ka magapu ka ge e le bommamoratwa
ba Moruti Jakobo.

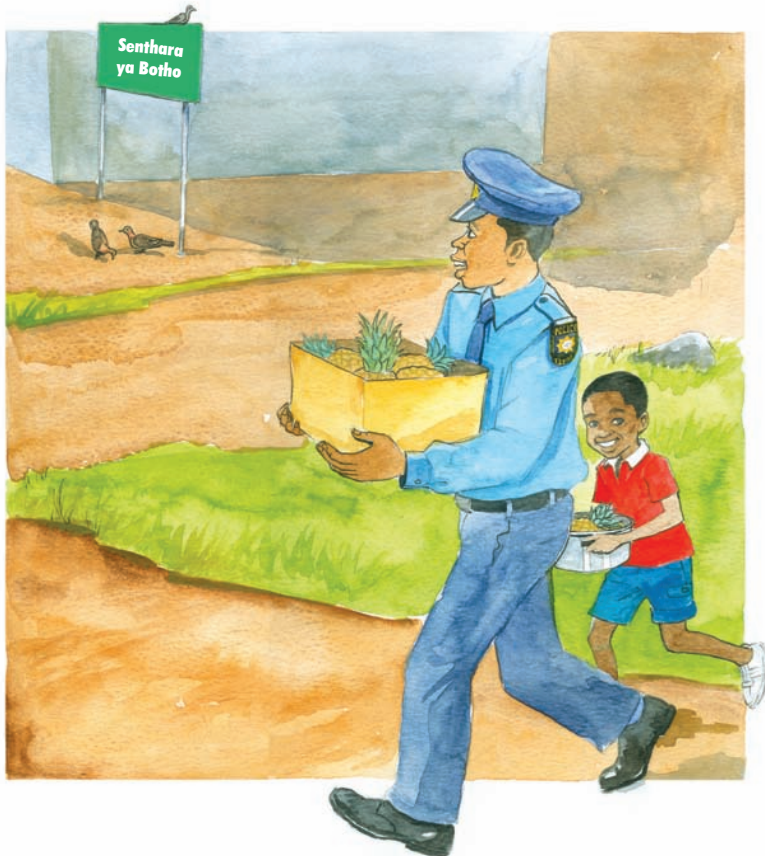
Moruti Jakobo a ntebelela. 'E ka re nkabe ke na
le karikana ya go swana le ya gago,' a realo.
'Magapu a a boima!'

E ka ba ke mang yo a tlogo go ja magapu a
metsana a motodi?

Mogolo wa ka o thoma mošomo wo moswa setešeng sa maphodisa lehono. Pele a ya mošomong o tla le nna go iša dienywa Senthareng ya Botho. Re neela ka diphaeneapola ka ge e le bommamoratwa ba rena! Ke rwele diphaeneapola ka pitša ka ge di be di na le mahlare a bogale a go hlaba goba go ngwaya.

E ka ba ke mang yo a tlogo go ja diphaeneapola tše serolwane tša go tanta?

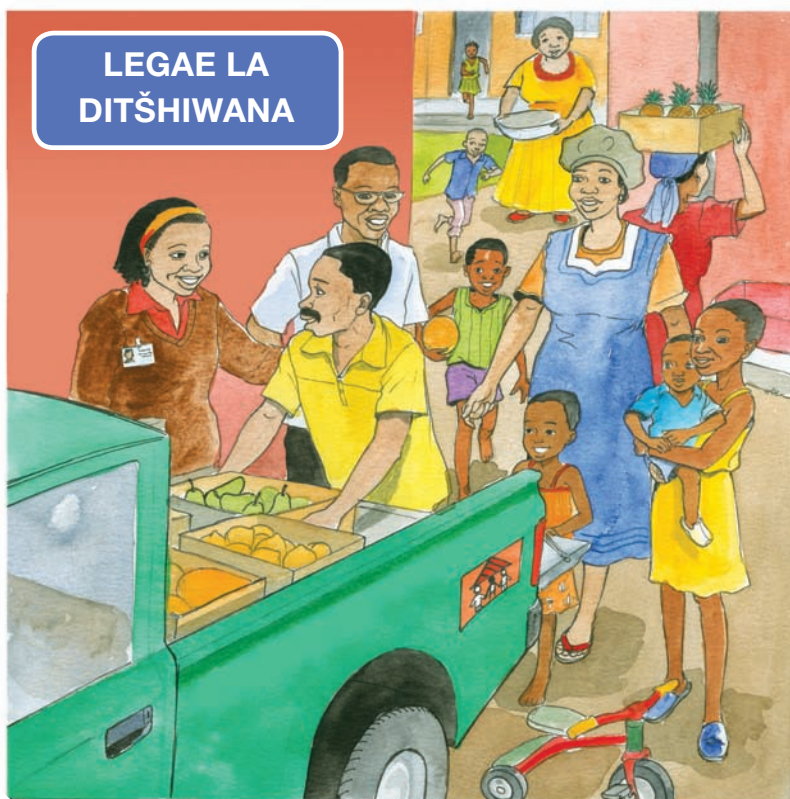

Bona! Go na le koloi ye tala Senthareng ya Botho. Nka e eme ka ntle ga bolota ditšhiwana? Le gona nka bana ba tšwela ka ntle?

Bašomi ba laolla mapokisi le mapokisi a dienywa...
diapola, dipiere, diphopho, diperekisi, magapu le
diphaeneapola! Kamoka ba a myemyela.

Bjale re tseba gore ke bomang bao ba tlogo go
ja dienywa!

Go neela go botse.

Go neela go botse

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke mehuta e mekae ya dienywa ye ba fanego ka yona?
Di ngwale ka molokoloko.
2. Tšhiwana ke motho _____.
  - a) yo a hlokago batswadi
  - b) yo a hlokago bana
  - c) yo a hlokago bana babo
  - d) Kamoka ga bao ba lego ka mo godimo.
3. Ke ka lebaka la eng mosetsana a gogile legapu ka karikana?
4. Ke ka lebaka la eng mošemane a rwele phaeneapola ka pitša?
5. Badirelaleago ba išitše dienywa lefelong la ditšhiwana bjang?
6. Bea leswao la sefapano **X** karabong ye e sego ya nnete o bee **✓** karabong ya nnete.

a) Mapokisi a diapola le a magapu ka bobedi a boima.	
b) Apola e imela go feta legapu.	
c) Ga go bonolo go mang le mang go rwala dilo hlogong.	
d) Dimpša, dikatse le dikgogo di ja dienywa.	

7. Taodišo e bontšha moya wa botho ka tsela mang?
- a) Batho ba ja dienywa tše ntši.
  - b) Batho ba kgethile dienywa tše ba di ratago.
  - c) Batho ba neelane ka merogo.
  - d) Batho ba neelane ka dienywa.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 80, 92, 118, 121, 126
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 87, 88

1. Humana mantšu taodišong ao a dirišitšwego go hlaloša dienywa tša go fapana. Ngwala tatelano ya mantšu ao.
2. Kgetha seenywa se o se ratago. Thala seswantšho sesegolo sa seenywa seo. Ngwala mantšu a mantši a hlalošago seswantšho seo. Nagana ka mmala, boemo, bose, le gore se kwagala bjang pele o ka se ja le ge o se ja.

C. Go ngwala

Ke ka lebaka la eng go le bohlokwa mo go rena go ja dienywa? Dira nyakišišo ya gore dienywa di bohlokwa bjang go rena. O ngwale mafoko a a tletšego.

Sedikologi

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwesiša gore mantšu a a bolela eng:
nanya, ngongorega, tsitsiripa, seediedi

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
sellwa, ngongorega, mmitša

Mongwe le mongwe mo motseng o rata go etela phaka. Ba tla go sepetša dimpša tša bona gona mo. Batho ba tla go dula meriting ba bolele. Bana ba tla go bapala kgwele ya maoto. Go feta moo, bana ba tla go bapala ka meswinki le didikologi.

Puleng, mosetsanyana, o fihla phakeng. O ya sedikologing. Ke mmamoratwa wa gagwe! A swarelela tšhipi a thoma go kitima, a e kgorometša ka maatla. Ge sedikologi se dikologa, Puleng a se fofela godimo.

Jin a fihla phakeng. A ya go Puleng sedikologing.
Sedikologi se thoma go nanya. Jin a swara tšhipi
a kitima gore se dikologe ka lebelo. A se fofela.

Puleng a thoma go tšhoga. Ga a rate se dikologa
ka lebelo. A swarelela a tšiša.

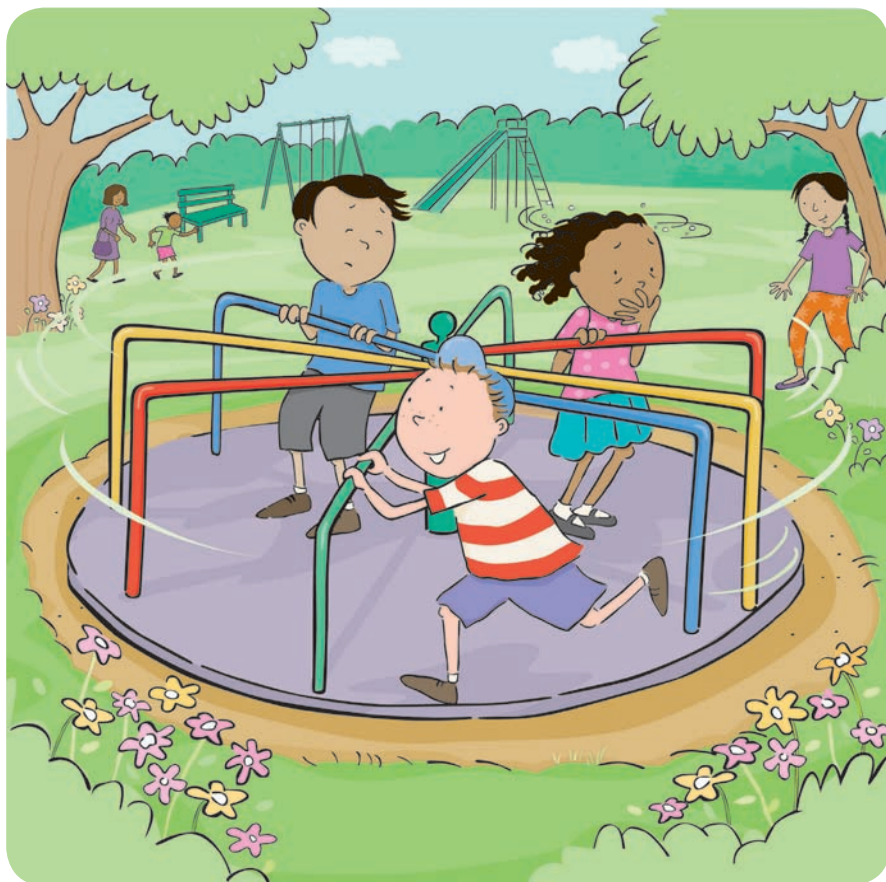

Jonah o phakeng. Le yena o rata sedikologi. Jonah a swara tšhipi a kitima gore se dikologe ka lebelo le legolo. Sedikologi se dikologa ka lebelo le legolo.

Puleng o kwa a sellwa. Jin a tšhoga. Ba nyaka sedikologi se fokotšha lebelo.

Rina a fihla sedikologing ka nako ye Jonah a se fofelago. Ke nako ya gagwe ya go ka swara tšhipi le go kitima. Rina ke mosetsana yo mogolo wa go tia, e se kgale sedikologi se dikologa ka lebelo le legologolo. O goeletša ka lethabo a ba a se fofela.

Puleng o sellwa kudu. 'Ema! Ema! Ke nyaka go fologa!' o a lla.

Jin le yena o a sellwa. 'Ema! Ema! Ke nyaka go fologa!' o a ngongorega.

Le Jonah o a tšhoga. Ga se a ka a dikologa ka lebelo le le kaaka.

'Ema! Ema! Le nna ke nyaka go fologa!' o a goeletša.

Rina a lebelela Puleng. A lebelela Jin le Jonah.

'O, bathong,' o a nagana. 'Bana ba ba nyaka go fologa. Sedikologi se se swanetše go ema.'

Ke ge Rina a bona Kagiso a tla go bona.

'Kagiso! Etle ka pela, ke nyaka thušo ya gago!' o a mmitša.

'Re swanetše go emiša sedikologi se gona bjale!'

Kagiso a kitimela sedikologing. A swara tšhipi a e
gogela morago. A tsitsiripa mobung go se fokotšša
lebelo. Rina le yena a thuša ka go gogela leoto la
gagwe mobung.

Sedikologi sa fokotša lebelo. Sa dikologa gatee
la mafelelo. Sa ema.

Puleng, Jin le Jonah ba fologa ka hlokomelo.
Ba tšerwe ke seediedi ba palelwa le ke go sepela.

‘Dulang fase bjanyeng,’ go bolela Kagiso ka botho.
‘Le tlo kwa bokaone e se kgale.’

Yena le Rina ba swara ditšhipi tša sedikologi ba
kitima ka lebelo le legolo. Ba fofela godimo ga
sona ba goeletša ba sega ge sedikologi se
dikologa gape le gape.

Puleng, Jin le Jonah ga ba se lebelele! Hlogo tša
bona di sa dikologa!

Sedikologi

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Taodišo e diregile kae?
2. Batho ba ya phakeng go _____.
  - a) sepetša dimpša
  - b) go raloka kgwele ya maoto
  - c) go dula meriting ba ja mehlamu
  - d) Kamoka ga tše di lego ka mo godimo.
3. Ke ka lebaka la eng Puleng a lebile sedikologing?
4. Ge o ka dikološa sedikologi kudu _____.
  - a) o ka lapa wa robala
  - b) se ka ema
  - c) o ka tšewa ke seediedi wa sellwa
5. Beakanya mafoko ka tatelano ye e nepagetšego go tšwa go 1 go ya go 4.

a) Rina o lemogile gore bana ba nyaka go fologa.	
b) Jin le Jonah le bona ba thoma go sellwa.	
c) Kagiso o thušitše Rina go emiša sedikologi.	
d) Puleng a kwa a thoma go sellwa sedikologing.	

6. Rina le Kagiso _____.
- a) ba be ba na le maikarabelo le botho
  - b) ba be ba nyaka gore e be bona ba nnoši sedikologing
  - c) ba ile ba sellwa sedikologing
  - d) ba be ba le bobbe baneng
7. Ke ka lebaka la eng Rina le Kagiso ba kitimišitše sedikologi kudu?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya I: Itl. 118

Bala mahlaodi a a latelago. Kgetha a 4 ao a hlalošago Puleng, Jin le Jonah. O ngwale mafoko a gago ka le lengwe le lengwe la mahlaodi ao.

monyenyane, mogolo, tšhoga, boifa, tia, sellwa, kwata, tšerwe ke seediedi

C. Go ngwala

O šetše o kile wa ya phakeng. Go dirwa eng? Ke papadi efe ye o e bapetšego? E bapalwa ka eng? Ngwala mafoko a 8, o thale le seswantšho.

Kanegelo-40

Sephiri

PELE O BALA KANECEO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
tami (nyanya/dummy), pipi (šireletši/bib), serolwane, bokgabo, goduma

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
tlwaelo, tšwela, diswantšho

Ke letšatši la mafelelo la Mohumagadi Seala sekolong. O ya maikhutšong go belega.

Ke nako ya thuto ya dipalo. Bana ba bangwe ga ba diri dipalo tša bona. Ba a sebelana.

‘Ke eng bana ba ba sebelana ka mo phapošing?’ Mohumagadi Seala o a makala.

O makala ka gore bana ba rata thuto ya mmetse. Ka tlwaelo ba a dula ba humola ba dire dipalo. E sego lehono ...

O bona mosetsana a swere masokisana a ngwana?

Ke nako ya go bala. Mohumagadi Seala o balela bana go tšwa Pukung Kgolo. Bana ba bangwe ga ba theeletše kanegelo. Ba a sebelana.

‘Go sebelana go tšwela pele! Ke eng bana ba le bjalo lehono?’ Mohumagadi Seala o a makala.

O maketše ka ge bana ba rata dikanegelo. Ka tlwaelo ba a dula ba homola ba theeletša dikanegelo. E sego lehono...

O bona mosetsana a swere tami ya ngwana?

Ke nako ya gore bana ba ba ngwale mafoko.
Fela bana ba bangwe ga ba ngwale, ba a sebelana.

‘Ke eng bana ba ba sebelana ga kaaka lehono?’
Mohumagadi Seala o a makala.

O maketše ka ge bana ba rata go ngwala.
Ka tlwaelo ba a dula ba homola ba nagana ka
seo ba ka se ngwalago. E sego lehono...

O bona mošemane a swere pipi ya ngwana?

Ke nako ya go bala ka babedi ka babedi. Fela bana ba bangwe ga ba bale. Ba seba le babadi ka bona.

‘Aowa! Ke eng bana ba ba sebelana gape?’
Mohumagadi Seala o a makala.

O gakanegile ka ge ka tlwaelo bana ba dula ka babedi ba bale mmogo. E sego lehono ...

O bona mosetsana a swere seralošwa se serolwane sa lepidibidi?

Ke nako ya bokgabo. Fela bana ba bangwe ga ba pente. Ba a sebelana.

‘Gape! Go diragala eng ka bana ba ba sebelanago lehono?’ Mohumagadi Seala o a makala.

O thoma go befelwa. Ka tlwaelo bana ba rata go thala diswantšho le go šoma ba homotše. E sego lehono...

O bona mosetsana a swere lepotlelo la ngwana?

Tšhipi ya llela nako ya maikhutšo. Bana ba rata maikhutšo. Ba ja dijo tša mosegare, ba kitimišana le go bapala mmogo. Fela Mohumagadi Seala o bona ba dutše bjanyeng mmogo ka dihlopha tše kgolo.

‘Go diragala eng?’ a makala. O maketše kudu ka gore bana ba rata go kitima ba bapala ka nako ya maikhutšo.

Mohumagadi Seala o ya go humana teye. O nagana ka bana. ‘Ke eng ba sebelana ga bjalo lehono?’ o makala a le gare a goduma tee.

Ka morago ga nako ya maikhutšo, Mohumagadi
Seala o humana bana ba mo emetše ka phapošing.

‘DIMAKATŠO!’ ba goeletša ge a tsena ka phapošing.
Ba fa Mohumagadi Seala karata ye e kgethegilego
le manki wa dimpho tša ngwana.

Mohumagadi Seala o maketše kudu! Le gona
o thabile!

‘Ke leboga kudu, bana. Le lokile kudu,’ a realo.
A thoma go sega.

‘Bjalo ke a tseba gore ke eng le be le sebelana
lehono! Mafelelong sephiri se utologile!’

Sephiri

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Kanegelo ye e bitšwa *Sephiri*. E be e le sephiri sa eng?
2. Bana ba be ba sebelana ka _____.
  - a) dipalo tša bona
  - b) diswantšho tša bona tša bokgabo
  - c) dipuku tše ba bego ba di bala
  - d) Ga go le se tee sa tša ka mo godimo.
3. Bana ba be ba sebelana ka eng?
4. Lebelela letlakaleng la 33. Ke lefoko lefe le le o botšhago gore bana ba rata nako ya dikanegelo kudu?
5. Ka nako ya maikhutšo ba dulela go dira eng?
6. Beakanya mafoko go tšwa go 1 go ya go 4 ka tatelano ye nepagetšego:

a) Mohumagadi Seala o be a sa kwešiše gore ke ka lebaka la eng bana ba sebelana.	
b) Mafelelong Mohumagadi Seala o kwešišitše gore ke ka lebaka la eng bana ba be ba sebelana!	
c) Ka morago ga nako ya maikhutšo bana ba file Mohumagadi Seala mpho ya semaka, ya ngwana.	
d) Bana ga se ba emiša go sebelana ka nako ya dithuto.	

7. Mohumagadi Seala o ikwele bjang mafelelong a taodišo?
- a) o maketše le go thaba
  - b) o maketše le go kwata
  - c) o maketše le go kwa bohloko

B. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. 7 (beakanya go ya ka dihlogo tše nepagetšego)

1. Ngwalolla mantšu fase ga dihlogo tše di filwego.

Tša masea

Tša sekolo

diporaše tša go penta, diphensele, dietana, ditami, dikero, dipipi, ditieseke, dibapadišwa, dirula, mabotlelo a ngwana, diyunifomo tša sekolo, maleiri, dipalo, maswi

2. Kgetha mantšu a mararo molokolokong mongwe le mongwe o ngwale mafoko ka ona.

C. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: Itl. II3

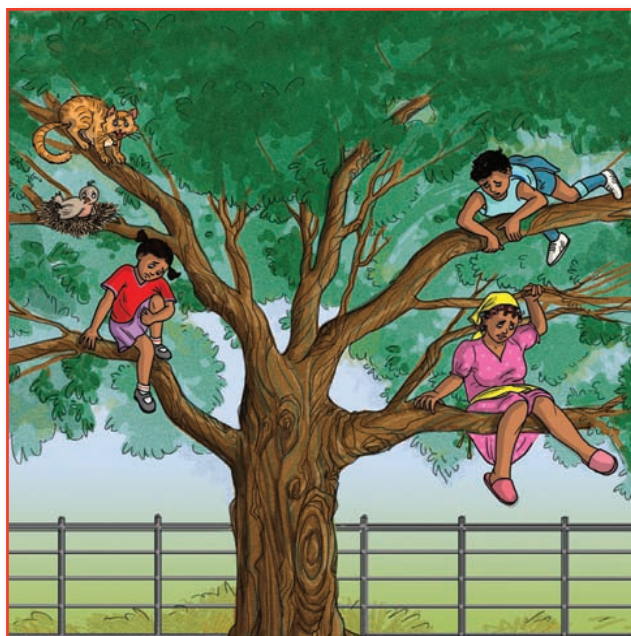
Ngwalolla mantšu a lego tatelanong ka mo godimo go tšwa bontšing o a fetolele boteeng, mohlala:

masea – lesea

(Ellelwa: mantšu a mangwe ga a na botee le bontši, a swana fela.)

Kanegelo-4l

Re hloka thušo hle!

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
šarelwa, ntlhoreng, relela

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
ntlhoreng, šaretšwe

Ka tšatši le lengwe
katse ya go nona e
be e sepela tseleng
ge e kwa modumo
wa boletana. Ya
lebelela godimo ya
bona nonyana ye
nyenyane sehlageng,
godimodimo
mohlareng wo
motelele.

‘Hmmm,’ katse ya go nona ya nagana, ‘nonyana
yela e bonala eka ba bose. Ke nagana go e dira
dijo tša mosegare.’

Katse ya go nona
ya diriša manala a
matelele a bogale
go namela mohlare.
Ya namela go ya
godimodimo.

Katse ya go se kwe! Ya namela godimodimo ya šarelwa ntlhoreng ya mohlare. Katse ya go nona ya tšhoga. E be e sa kgone go fologa.

‘Thuša! Thuša!’ ya llela godimo.

Ka yona nako yeo Sara o be a feta. A kwa sello sa katse ya go nona. A lebelela godimo a e bona e le lekaleng la godimodimo la mohlare.

‘Katse ya go nona, se belaele,’ a realo. ‘Ke tlo go phološa.’

Sara a namela mohlare, a swarelela makala ka go tliša. A lebelela fase. Fase go bonala e le kgole kudu. Sara a tšhoga ka ge a le godimo kudu mohlareng.

‘Thuša! Thuša! Ke nyaka go fologa!’ a goeleta.

Ka yona nako yeo Don o be a feta. A kwa Sara a goeletša. A lebelela godimo a bona Sara le katse ya go nona ba šaretšwe mohlareng.

‘Se belaele,’ a realo. ‘Ke tlo go phološa.’

Don a namela mohlare, a swarelela makala ka go tliša. Fela a namela lekaleng le e sego lona, le yena a šarelwa. Don o be a le godimodimo mohlareng mo a ka se kgonego go fofela fase. A thoma go tšhoga.

‘Thuša! Thuša! Re nyaka go fologa!’ a goelela.

Ka yona nako yeo Mma Mina o be a feta. A kwa Don a bitša. A lebelela godimo a bona Don, Sara le katse ya go nona ba šaretšwe mohlareng.

‘Se belaele,’ a realo. ‘Ke tlo go phološa.’

Mma Mina a namela mohlare, a swarelela makala ka go tliša. A relela a swarega gare ga makala a mabedi. Mma Mina o be a le godimo kudu go ka fofela fase. A tšhoga.

‘Thušang! Thušang! Thušang hle go ka re fološa!’ a goeletša.

Ka yona nako yeo Malome Soli o be a feta. A kwa Mma Mina a bitša. A lebelela godimo a ba bona kamoka ba šaretšwe mohlareng. A Malome Soli le yena o tlo leka go namela mohlare?

Aowa! Malome Soli a furaleta, a goma.

Ke eng a se a ba thuša? Ke eng a ba tlogetše mohlareng?

‘Re šaretšwe sa ruri!’ ba lla ba tšhogile.

Emang! Malome Soli o a boa! O tla a rwele leri
ye telele!

‘Se belaeleng, bana. Se belaele, Mma Mina,’
a realo. ‘Ke tlo le thuša. Le ka fologa ka leri.’

Malome Soli yo bohlale!

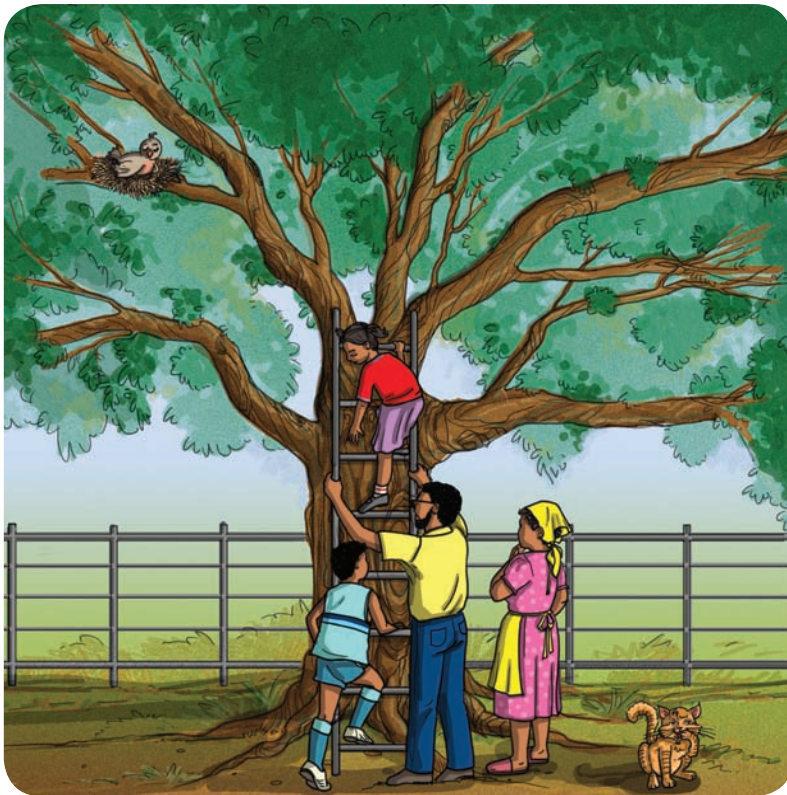
Wa go fologa pele ke Mma Mina. Gwa latela Don.
Wa mafelelo wa go fologa ke Sara.

‘Re a leboga, Malome Soli! O re phološitše!’ ba realo
ka lethabo.

Go diragalang ka katse ya go nona?

Ka morago ga go thoma mathata a, katse ya go
nona ya fofela fase.

E be e sa hloke thušo!

Re hloka thušo hle!

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke ka lebaka la eng katse ya go nona e nametše mohlare?
2. Ke ka lebaka la eng Sara a nametše mohlare?
3. Mma Mina o tsebile bjang gore bana ba nyaka thušo?
4. Go diragetšeng ka Mma Mina?
  - a) O nametše godimodimo mohlareng.
  - b) O theletše a swarwa ke makala.
  - c) O wetše fase.
5. Kamoka ba kwele bjang ge Malome Soli a sepela? Ka lebaka la eng?
6. Malome Soli o thušitše bjang?
  - a) O nametše mohlare.
  - b) O sepetše.
  - c) O tlišitše leri.
7. Ke mang yo a bego a sa nyake thušo go fologa mohlareng? Ka lebaka la eng?
8. Bontšha karabo ya nnete ka leswao le X.
Malome Soli _____.

a) o hlalefile	
b) o nametše mohlare	
c) o be a ruile katse	

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 21, 73
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 21, 46

Ngwalolla mafoko a a latelago. Tlatša maswao mo a swanetšego.

1. thušang hle go goelesa sara
2. sara don le mma mina ba be ba šaretšwe mohlareng
3. ke ka lebaka la eng malome soli a tlogile

C. Go ngwala

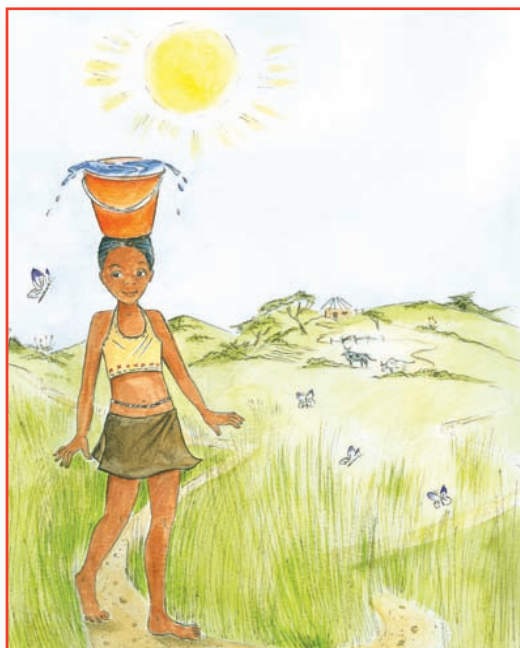
DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 32-34, 54, 66-68, 100-102, 134-136
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 31-34, 65-68, 98-100

Kgetha ye nngwe ya dihlogo tše di latelago. Ngwala kanegelo ya mafoko a a ka bago a 10. E fa taodišo ya gago hlogo.

1. O šetše o kile wa šarelwa? Go diregile eng?
O thušitšwe ke mang?
GOBA
2. O šetše o kile wa thuša motho yo a šaretšwego?
Go diregile eng?
GOBA
3. Inaganele taodišo ya gago ka motho yo a kilego a šarelwa.

Kanegelo-42

Yoo! Palesa ga a boe!

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
leribeng, makgolo, leobu, dila

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
mpsha, mokgaditswana

Ba lapa la boPalesa ba aga ntlo ye mpsha. Le ge e sa le goseng kudu, ba swa ka letšatši ebile ba swerwe ke lenyora ka modiro wo ba o dirago. Ba nyaka meetse.

Palesa o ile nokeng go ya go kga meetse a go fola, a mabotse gore mang le mang a nwe.

Leribeng la noka
Palesa a bona
maswika a
mabotsana. A bea
emere ya gagwe
fase a thoma go
thala makgolo
ka maswika
mohlabeng.
A dumediša
segwagwa se
senyenyane,
se setala se se lego
godimo ga letlapa le le bego
kgauswi.

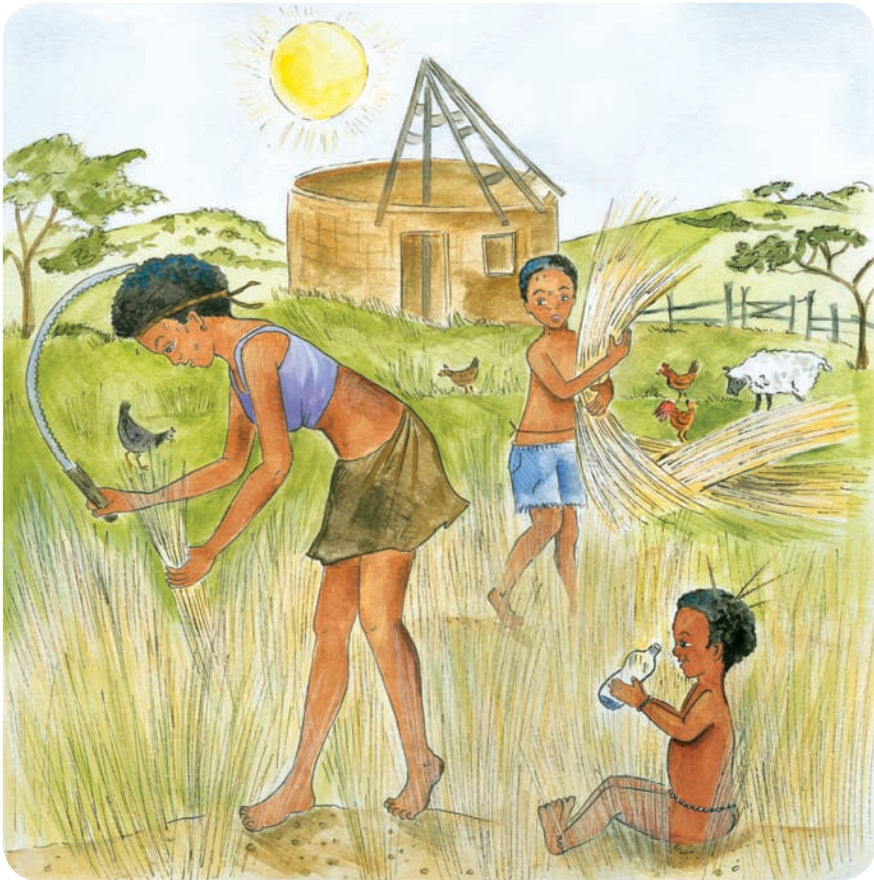

‘Dumela, segwagwa. Leina la ka ke Palesa. Lehono le a fiša fela ba lapa lešu ba šoma kudu go aga ntlo ye mpsha. Ba nyorilwe ka ge ba šoma kudu letšatšing. Ke tlo ba išetša meetse a go fola a mabotsana gore ba nwe ... ge ke fetša go thala makgolo a ka.’

Ge Palesa le segwagwa ba dira makgolo leribeng la noka, ba gabo ba aga ntlo. Bana babo, e lego kgaetšedi le ngwanabo ba sega bjang bja go rulela. Ba a swa ebile ba nyorilwe. Ba nyaka meetse a go nwa. Fela Palesa ga a boye le emere ya meetse.

‘Palesa o kae?’ ba a botšišana.

Palesa o sepela ka go iketla, a opelela fase.
Tseleng a bona maloba a mabotsana. A bea
emere fase a kga a mangwe. O dumediša
leobu leo le lego kaleng ya kgauswi.

‘Dumela, leobu. Leina la ka ke Palesa. Bona,
ke na le emere. Ke iša meetse lapeng lešu.
Ba nkemetše ... Ke tlo tloga ge ke fetša go
kga maloba a.’

Ge Palesa a bolela le leobu le go kga maloba,
ba lapa labo ba aga ntlo ye mpsha. Mmagwe
le kokoagwe ba dila leboto. Ba a swa, ba lapile
ebile ba nyorilwe. Ba nyaka meetse a go nwa.
Fela Palesa yena ga se a boya le emere ya
meetse.

‘Palesa o kae?’ ba a botšišana.

Palesa a robala bjanyeng moriting wa mohlare.
A dumediša mokgaditswana kaleng ya mohlare.

‘Dumela, mokgaditswana. Bona ke na le emere
ya ka. Ke swanetše go iša meetse a go fola a
mabotsana lapeng lešu. Ba nkemetše ... Ke tlo
ya ge ke khuditše go se nene.’

Ge Palesa a bolela le mokgaditswana le go khutša moriting, ba lapa labo ba aga ntlo ye mpsha. Tatagwe le malome ba dira tlhaka. Ba a swa, ba lapile ebile ba nyorilwe. Ba nyaka meetse a go nwa. Ke kgale Palesa a ile nokeng.

‘Palesa o kae?’ ba a botšišana.

Ke yola! O boa le emere ya go tlala ka meetse
a go fola a mabotse a noka! Ba lapa labo ba
thabile kudu ge ba mmona.

‘Ke eng se se dirilego gore o tšee nako ye
telele?’ ba botšiša. ‘Re nyorilwe kudu!’

Palesa a rola emere a hemela godimo. ‘O, ke
sepetše leeto le letelele! Ke ka lebaka leo ke
diegilego. Le be le fīša kudu, le emere ebe e
imela kudu. Ke šomile kudu le gona ga se ka
humana nako ya go khutša.’

A go bjalo, Palesa? Ka nnete?

Yoo! Palesa ga a boe!

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Kanegelo ye e diragala _____.
  - a) ka nokeng
  - b) ka toropong
  - c) ka lewatleng
2. Palesa o be a romilwe go ya go dira eng?
3. Ke ka lebaka la eng kamoka ba be ba nyorilwe?
4. Palesa o hlakane le diphoofolo dife tseleng?
  - a) segwagwa, segokgo le leobu
  - b) noga, mokgaditswana le segwagwa
  - c) leobu, segwagwa le mokgaditswana
5. Palesa o be a rwele meetse bjang?
6. Bea dinomoro ka tatelano go tšwa go 1 go fihla go 3 go ya ka tatelano ya taodišo.

a) Palesa o khuditše moriting.	
b) Palesa o kgele maloba.	
c) Palesa o thadile makgolo ka leswika mohlabeng.	

7. A Palesa o be a itlhaganetše go iša meetse gae?
Ke ka lebaka la eng o realo?

8. Ekaba Palesa o boditše ba lapa labo nnete?
- Ee, gobane o šomile boima go tla le meetse.
  - Aowa, gobane o be a bapala le go senya nako ge a boa gae.
  - Aowa , gobane o be a itshola ka ge a tšere nako go boa.
  - b le c

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 114, 118, 121
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 28, 76, 87, 104, 123

Humana maina a mabedi, lediri le tee le lehlaodi le tee mafokong a a latelago.

- Segwagwa se setala se dutše godimo ga letlapa.
- Batho ba aga ntlo ye mpsha.
- Palesa o kga maloba a mabotsana.

C. Go ngwala

Ke mediro efe yeo maloko a lapa a bego a e dira go thuša go aga ntlo? Tlatša tafola ye elatelago.

Mang?	O dirile?	Letlakaleng
Palesa	o ile go kga meetse	12
Ngwanabo Palesa le kgaetšediagwe		13
Mma le koko wa Palesa		15
Tate le malome wa Palesa		17

Kanegelo-43

Kherotse ye kgolo la go šiiša

*E ithekgile ka kanegelo ya Rašia ya
'Thenipi ye kgolo ya go šiiša'*

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
kherotse (segwere), difaka, makoko

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
bjetše, lapišitšwe, itlhotlhora, thwii

Molemi Maleka o be a ikgantšha ka serapa sa gagwe sa merogo. O bjetše mehuta ye e fapanego ka methaladi ye mebotse. Go be go na le ditamati tše khubedu mothalading wa pele, lethase ye tala mothalading wa bobedi, ditapola tše tsotho mothalading wa boraro, le dikherotse tša mmala wa namune mothalading wa mafelelo.

Letšatši le lengwe le le lengwe Molemi Maleka o be a hlokomela merogo ya gagwe. O be a nošetša le go hlagolela serapa le go dira bonnete gore mobu o lokile. Ka morago ga dibeke di se kae, merogo e be e godile le go lokela gore a ka buna.

Molemi Maleka o be a tsoga mesong, a apara diputsu tša gagwe a ye serapeng sa gagwe sa merogo. A buna ditamati tše khubedu kamoka mothalading wa pele. A buna dilethase tše tala kamoka mothalading wa bobedi. A buna ditapola kamoka tše tsotho mothalading wa boraro. A ba a buna dikherotse tša mmala wa namune mothalading wa mafelelo. A buna dikherotse, fela ya mafelelo ya ganelela ka mobung.

Molemi Maleka a e goga, a e goga, a ba a e *goga!*
Fela kherotse ya se šikinyege.

‘Yo, yo, kherotse ye ke ye kgolo!’ a nagana, a ba
a bitša mosadi wa gagwe gore a tle go mo thuša
go tumola kherotse mobung.

Molemi Maleka a
swarelela kherotse.
Mosadi wa Molemi
Maleka a swara
monna wa gagwe
ka dinoka. Ka bobedi
ba goga, ba goga,
ba *goga!* Fela
kherotse ya gana
go tšwa ka mobung.

‘Yo, yo, kherotse ye ke ye kgolo!’ mosadi a nagana,
a bitša mošemane wa bona gore a tle go ba thuša.

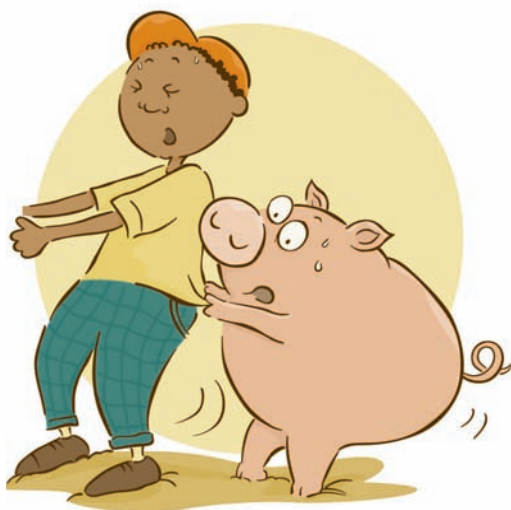

Mošemane a swarelela
mmagwe, ka boraro bja
bona ba goga, ba goga,
ba *goga!* Le ge go le
bjalo, kherotse ya
ganelela ka mobung.

‘Yo, yo, kherotse ye ke
ye kgolo!’ mošemane a
nagana, a ba a bitša
kolobe ya bona gore e
tle go ba thuša.

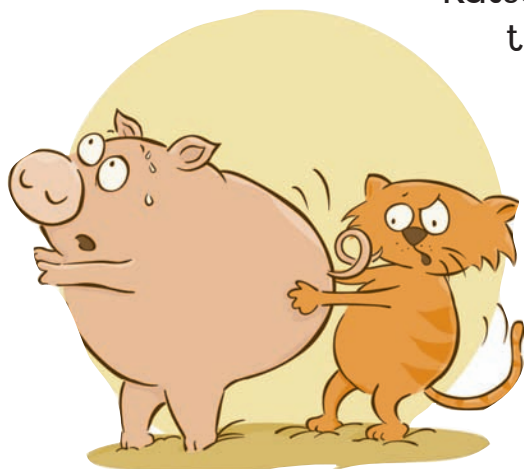
Kolobe ya ema ka
maoto a morago
ya swarelela
mošemane. Kamoka
ba goga, ba goga,
ba *goga!* Le ge go
le bjalo kherotse ya
se tšwe ka mobung.

‘Yo, yo, kherotse ye
ke ye kgolo!’ kolobe
ya nagana, ya ba
ya bitša katse gore
e tle go ba thuša.

Katse ya fofela fase go
tšwa lebotong, ya
swara kolobe ka go
tiiša. Ba goga, ba
goga, ba *goga!*
Fela kherotse ya
se tšwe ka mobung.

‘Yo yo, kherotse ye
ke ye kgolo!’ katse
ya nagana.

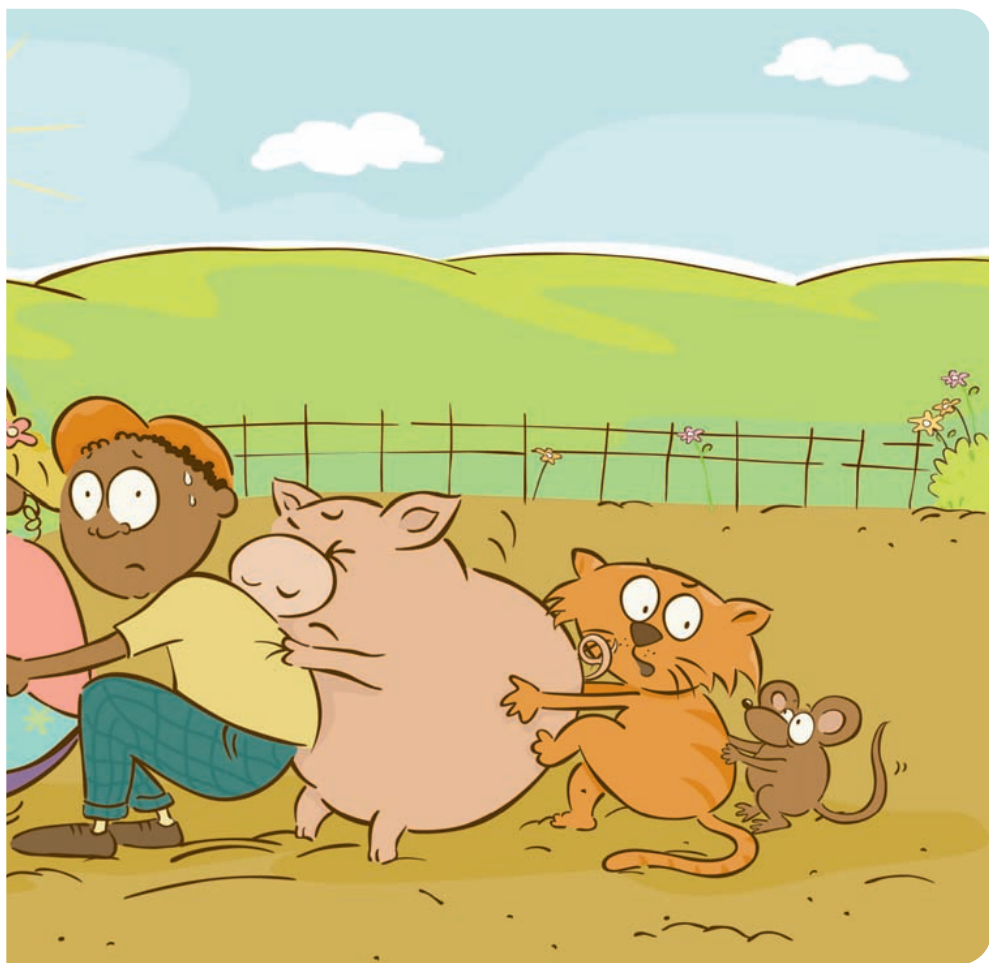
Mongwe le mongwe wa bona o be a lapišitšwe ke go goga nako ye telele.

‘Kherotse ye e ka se tšwe,’ Molemi Maleka a bolela ka go kwa bohloko.

Ke ge katse e re, ‘A re lekeng la mafelelo,’ ya ba ya bitša legotlo gore le tle go ba thuša.

Ke ge legotlo le swarelela katse, ye e swareletšego kolobe, ye e swareletšego mošemane, yo a swareletšego mmagwe, yo a swareletšego Molemi Maleka, kamoka ga bona ba *g-o-o-g-a-a...*

Kherotse ya re TUMU!

Legotlwana la emelela la itlhotlhora. La ema thwii,
la goga difaka.

‘Ka mehla ge le nyaka thušo le mpitše,’ la realo
le tloga ka makoko.

Ke mang yo a bego a nagana gore legotlwana
le ka goga kherotse ga kaaka?

Sa go segiša ka nonwane ye ke gore ka thušo ya legotlwana
la go se be le maatla go thušitše go tumola kherotse. Thuto
ke gore motho e ka ba yo monyenyanane goba yo a bonalago a
se bohlokwa a ka ba mohola bathong ba bangwe.

Kherotse ye kgolo la go šiiša

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke mang yo a lemilego serapa sa merogo?
2. O lemile merogo efe?
3. Di tšere nako e kaakang gore merogo e gole?
  - a) matšatši a se kae
  - b) dibeke di se kae
  - c) beke
4. Molemi Maleka o hlokometše bjang serapa sa gagwe sa merogo?
5. Ke ka lebaka la eng Molemi Maleka a se a kgona go tumola kherotse ya gagwe?
  - a) Kherotse e be e le ye kgolo.
  - b) Molemi Maleka o be a lapile kudu.
  - c) Molemi Maleka o be a nyaka gore kherotse ya gagwe e gole kudu.
6. Bolela kamoka ba ba biditšwego go thuša go tumola kherotse ye kgolo.
7. Bolela ge e le gore mafoko a ke nnete (N) goba maaka (M).

a) Mosadi wa Molemi Maleka o biditše legotlo.	
b) Kherotse e ganeletše mobung.	
c) Katse e swaretše kolobe.	
d) Molemi Maleka o biditše morwa wa gagwe gore a tle go thuša.	

8. Ke ka lebaka ka eng legotlo le be le ipetha dihuba?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 76, 83, 87, 114

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 28, 43, 76, 77, 81, 104, 123

1. Humana madiri mafokong a ka fase o be o a thalele.
2. Ngwalolla mafoko ka lebjale.

Molemi Maleka o be a nošetša le go hlagolela serapa.

O be a tsoga mesong, a apare diputsu a ye serapeng.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 26, 29

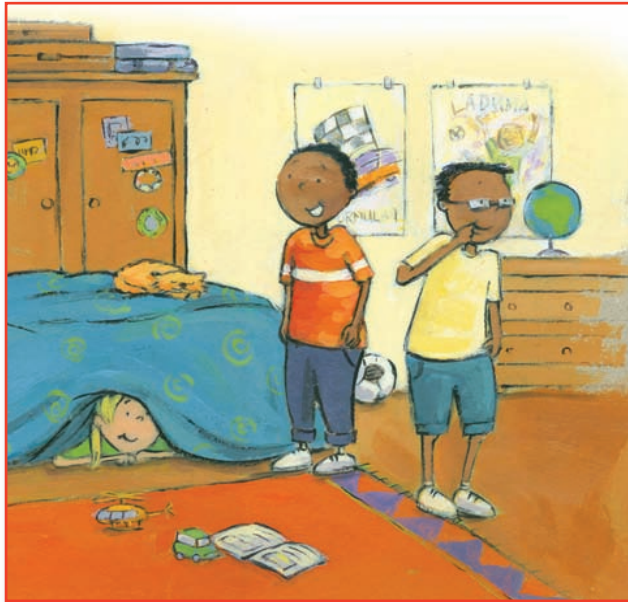
Ngwala resipi ya dijo tše di akaretšago kherotse bjalo ka setswaki se bohlokwa, mohlala: sopo, salate, setšu, kuku, bjalobjalo.

A o be o tseba?

- Kherotse ye **kgolo** lefaseng e ka ba **dimetara tše tshela!**
- Kherotse ya **boima kudu** lefaseng e imetše **dikilokramo tše 8.5!**

Kanegelo-44

Khuta ke go humane

PELE O BALA KANELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng: makhutelana (*hide-and-seek*), ngele

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago: tswaletše, ngele, tšweletše, gareteineng, šikinyega, nkhumana, lentšwana

Ke letšatši la mafelelo la maikhutšo a dikolo.
Bagwera ba bane ba bapetše mmogo tšatši
lengwe le lengwe.

‘Ke na le bodutu,’ go bolela Kholofelo.

‘Le nna,’ go bolela Sam.

‘Le nna!’ go bolela Jen.

‘Re bapetše papadi ya go swana maikhutšong
kamoka. Bjale re ka dira eng?’ go realo Meg.

‘Ke a tseba!’ Kholofelo a realo. ‘A re bapaleng
makhutelana! Ke tlo bala go fihla masomepedi lena
le ye go khuta ka ntlong. Ke tlo tla go le nyaka.’

‘Eke e tlo thabiša,’ go bolela ba bangwe. ‘Go lokile,
a re direng bjalo!’

‘A re direng bjalo!’ go boeletša Tebogo, moratho
wa Kholofelo.
O nyaka go
bapala le bana
ba bagolo!

‘Go lokile, ke thoma go bala. Kitimang le ye go khuta!’ go bolela Kholofelo a tswaletše mahlo. ‘Tee, pedi, tharo, nne, hlano, tshela, šupa, seswai, senyane, lesome ...’

Sam, Jen le Meg ba ba kitimela ka gare go ya go khuta. Tebogo le yena o kitimela ka gare go ya go khuta. O bapala le bana ba bagolo. Fela ga ba bone gore Tebogo o bapala makhutelana le bona.

Kholofelo o sa bala, ‘Lesomešupa, lesomeseswai, lesomesenyane, MASOMEPEDI! Ke a tla, o lokile goba ga o a loka!’ o bolela le bagwera ba gagwe.

Kholofelo a kitimela ka phapošing ya go iketla.

‘Ba ka ba ba le kae?’ a makala.

A lebelela godimo. A lebelela fase. A lebelela go la ngele le go la go ja. Ke ge Kholofelo a bona nko ya seeta e tšweletše ka gareteineng. A e khurumolla ... Sam ke yoo!

‘Ee! Ke o humane pele, Sam! Ke humane mo o khutilego gona!’ go bolela Kholofelo. ‘Bjalo a re ye go nyaka basetsana.’

Kholofelo a kitimela ka phapošing ya go robala,
Sam a le morago ga gagwe.

‘Basetšana ba ka ba ba le kae?’ a makala.

A lebelela godimo. A lebelela fase. A lebelela go
la ngele le go la go ja. Ke ge Kholofelo a bona
kobo e šikinyega mpeteng. A e khurumolla ...
Jen ke yo o robetše ka fase ga mpete!

‘Ee! Ke o humane, Jen! Ke humane mo o khutilego
gona!’ go bolela Kholofelo. ‘Bjalo a re ye go
nyaka Meg.’

Kholofelo a kitimela ka moraleng, a latelwa ke Jen le Sam.

‘Meg a ka ba a le kae?’ a makala.

A lebelela godimo. A lebelela fase. A lebelela go la ngele le go la go ja. Ke ge Kholofelo a e kwa lešatana ka khapotong ya maswielo. A bula monyako ... Meg šo!

‘Ke o humane, Meg! Ke humane mo o khutilego gona!’ go bolela Kholofelo.

Kholofelo a lebelela bagwera ba gagwe ba bararo. ‘Ke le humane kamoka!’ a realo ka go ikgodiša. ‘O! E be e le papadi ya go thabiša!’

Ka yona nako yeo mmago Kholofelo a ba bitša.

‘Bana, eyang go hlapa matsogo a lena le tle go ja. Ke nako ya dijo tša mosegare,’ a realo.

Bana ba hlapa matsogo ba dula fase tafoleng.

‘Mmm... re leboga dijo tse bose tša mosegare,’ ba botša mmago Kholofelo.

Kholofelo a re, ‘O a tseba, Mma. Ke mofenyi wa papadi ya makhutelana lehono. Ke ba humane kamoka!’

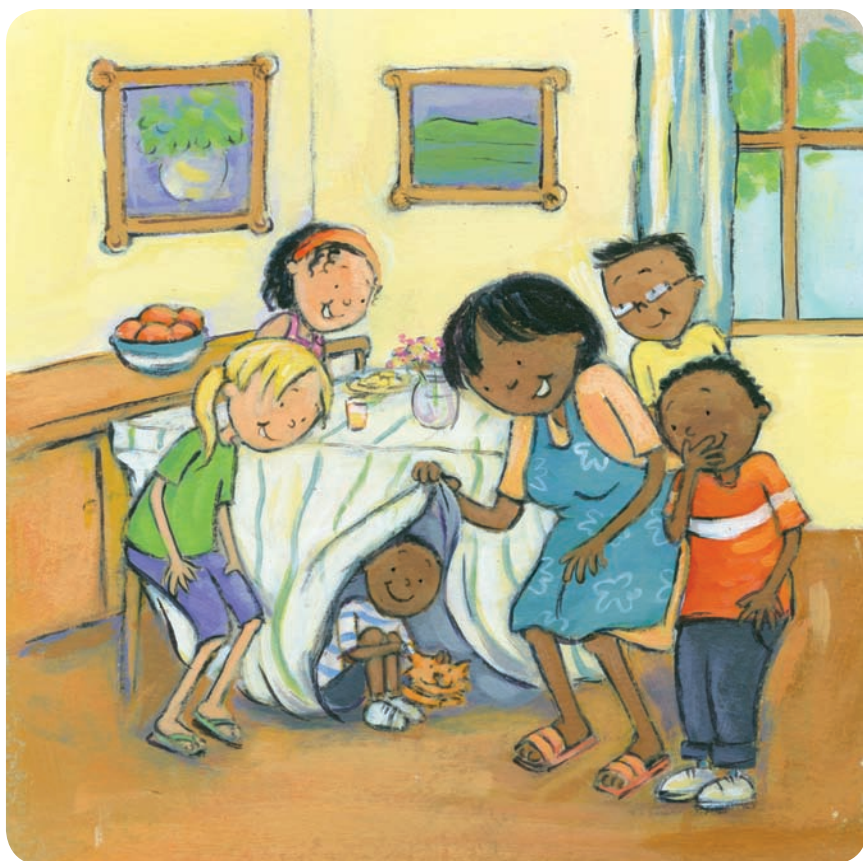

‘Aowa, Kholofelo! Ga se wa nkhumana!’ go bolele lentšwana ka fase ga tafola.

Mma a emiša lešela la tafola, Tebogo ke yo.

‘Ga se wa humana mo ke khutilego, ke mofenyi!’ go bolela Tebogo ka makoko, kamoka ba sega.

Khuta ke go humane

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Tebogo, moratho wa Kholofelo, o tsenetše papadi ka ge _____.
  - a) a be a nyaka go bapala le bana ba bagolo
  - b) bagwera ba Kholofelo ba mo kgopetše go bapala le bona
  - c) ka ntle go be go tonya
2. Ke ka lebaka la eng ge Kholofelo a badile go fihla ka masomepedi?
3. Ke dika dife tše tharo tše di dirilego gore Kholofelo a humane bagwera ba gagwe?
4. Ke ka diphapošing dife mo Kholofelo a humanego bagwera ba gagwe?
  - a) ka phapošing ya go hlapela, ya go robala le moraleng
  - b) ka phapošing ya go iketla, ya marobalo le ya go jela
  - c) ka moraleng, phapošing ya go robala le ya go iketla
5. Ke ka lebaka la eng mmago Kholofelo a ba biditše?
6. Lebelela letlakaleng la 37. Ke lefoko lefe le le go botšago gore bana ba be ba ipshina ka dijo.
7. Tebogo o be a khutile kae?
8. Beakanya mafoko go tšwa 1-4 go bontšha tatelano ye e nepagetšego ya tše di diregilego.

a)	Kholofelo o rile ke yena mofenyi.	
b)	Kholofelo o badile go fihla ka 20 gore bagwera ba gagwe ba kgone go khuta.	
c)	Tebogo o rile Kholofelo ga se a mo humana, yena ke mofenyi.	
d)	Kholofelo o humane bagwera ba gagwe ba bararo.	

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. 21
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: Itl. 21

Kgetha khutlo (.) goba leswao potšišo (?) goba leswao makalo (!) go tlatša mafoko a a latelago.

1. Ke a tla, o lokile goba ga o a loka
2. Kholofelo a kitimela ka phapošing ya go iketla
3. Basetsana ba ka ba ba le kae

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. 24
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: Itl. 24

Sekaseka taodišo. Lebelela ya ka mo fase gore o thušege.

Leina: _____ Letšatši: _____ Hlogo ya taodišo: _____

- Baanegwa bagolo ke bomang?
- Ngwala kakaretšo ya taodišo. E be le mathomo, bogare le mafelelo a taodišo.
- Ke seripa sefe sa taodišo se o se ratilego kudu?
- A o ratile taodišo ye? Lebaka?

Kanegelo-45

Go hlakahlakane!

PELE O BALA KANELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
diphosetara, ditšhate, ikgantšha, sehleng

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
hlakahlakane, hlwekiša, hlatswa, ngwalela, tlhakatlhakano, ikgantšha

Lehono ke letšatši la mafelelo la sehla sa sekolo.
Go tloga gosasa bana kamoka ba ya maikhutšong.
Mohumagadi Mogale o lekola phapoši ya borutelo.
‘Go hlakahlakane ka ditšhila!’ a realo. ‘Bana kamoka
ba swanetše go hlwekiša pele re ya maikhutšong
a dikolo.’

Mohumagadi Mogale a tla le diemere tša meetse
a go ba le sesepe, mašela, diporaše tša go koropa,
maswielo, dimmopo le mekotla ya matlakala.

‘Ke nako ya go hlatswahlatswa, go phumolaphumola,
go koropakoropa le go swielaswiela. Sehlang se se
tlogo re tlo boela phapošing ye e hlwekilego,’ go
bolela Mohumagadi Mogale a botša bana.

Sehlopha se sengwe sa barutwana se hlatswa
mafasetere a ditšhila. Mongwe le mongwe o šoma
ka maatla. Ka ntle le Sefako. Go na le gore a šome,
o thala diswantšho tša seatla lefasetereng.

‘Hei, Sefako!’ go
bitša barutwana ba
bangwe. ‘Tlogela go
bapala o re thuše
go hlwekiša!’

Go tlo no ba le yo
mongwe wa go
seleka, ga go bjalo?

Sehlopha se sengwe sa bana se phumola letlapa la go ngwalela. Mongwe le mongwe o šoma ka maatla. Ka ntle le Dikeledi. Go na le gore a thuše, o dira gore lerole la letlapa la go ngwalela le tla le ka phapošing kamoka.

‘Hei, Dikeledi!’ go bitša barutwana ba bangwe.
‘Tlogela kua! O re direla mošomo wo montši!’

Sehlopha sa boraro sa barutwana se hlwekiša ditieseke ka diporaše le meetse a sesepe. Mongwe le mongwe o šoma ka maatla. Ka ntle le Moleko. Go na le gore a hlwekiše, mošemane yo wa go se kwe, o rothišetša meetse a sesepe moriring wa Selaelo.

‘Hei, Moleko!’ go bitša barutwana ba bangwe ba kwatile. ‘Tlogela seo o re thuše go hlwekiša!’

Sehlopha se sengwe sa barutwana se swiela le go ntšha matlakala.

Mongwe le mongwe o šoma ka maatla. Ka ntle le Tokollo. Ga a bone gore mokotla wa matlakala o na le lešoba leo le wišago matlakala, a a dirago mohlala wa ditšhila ka morago ga gagwe!

‘Hei, Tokollo!’ go bitša barutwana ba bangwe.
‘Lebelela gore o dira eng! Tlogela go lora o hlwekiše tlhakatlhakano yeo!’

Sehlopha sa mafelelo se hlatswa mabota le go bona gore diphosetara le ditšhate di bewa gabotse.

Mongwe le mongwe o šoma ka maatla. Ka ntle le Moyagabo. O bea dikarata tša dialefabete tše dingwe ka tatelano ye e sego yona!

‘Hei, Moyagabo!’ go bitša barutwana ba bangwe.
‘Lebelela gore o dirang! Ga se *a-b-c-e-d-f-h-g!*
Ke *a-b-c-d-e-f-g-h!* O swanetše go šoma ka tlhokomelo!’

Mafasetere a hlwekile. Letlapa la go ngwalela le hlwekile. Diteseke di hlwekile. Fase go hlwekile. Maboto a hlwekile. Phapoši kamoka e hlwekile!

Mohumagadi Mogale le bana ba ba thabile.

‘Mongwe le mongwe wa lena o tlo humana naletšana,’ a realo, a ntšha dinaletšana tša gagwe tša gauta.

Go diregang ka Sefako, Dikeledi, Moleko, Tokollo le Moyagabo? Le bona ba humana dinaletšana?

‘Ee! Le bona ba tlo humana dinaletšana,’ gwa realo Mohumagadi Mogale, ‘ka ge le bona ba thušitše.’

Barutwana ba ikgantšha ka mošomo wa bona. Ba thabetše gore sehla se se latelago ba tlo boela phapošing ye botse ye e hlwekilego!

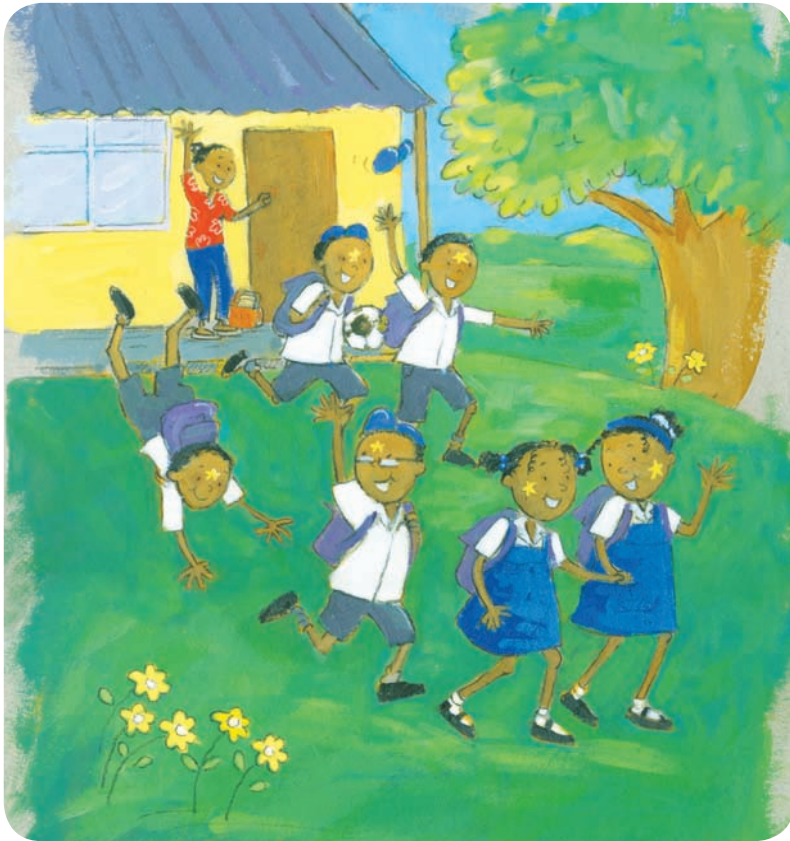

Tšhipi ya lla gore ba ye magaeng.

‘Hureee!’ bana ba goa. ‘Ke maikhutšo! Šala gabotse, Mohumagadi Mogale! Šala gabotse! Re tlo go hloosela! Re tlo bonana sehleng se se tlagó!’ ba bolela ba kitimela ka ntle.

Mohumagadi Mogale a ba laela ka letsogo.
Le yena o thabile! Sekolo se tšwele!

Go hlakahlakane!

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotsišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke selo sefe seo se bego se sa kgahliše ka phapošing?
2. Ke mešomo efe go ye e latelago ye e thušitšego go hlwekiša ka phapošing?
  - a) go phumola letlapa la go ngwalela
  - b) go fiela fase
  - c) go hlatswa mafasetere
  - d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.
3. Bana ba šomišitše eng go hlwekiša ka phapošing?
 Dira leswao la ✓ go bontšha karabo ya nnete, gomme o dire leswao la X go bontšha yeo e sego ya nnete.

a) dimmopo		d) pente	
b) mašela		e) diporaše tša go koropa	
c) tšhoko		f) dipampiri	

4. Beakanya mafoko ka tatelano ye e nepagetšego go tšwa go 1 go ya go 4.

a) Bana kamoka ba humane dinaletšana tša gauta.	
b) Phapoši e be na le ditšhila, e se ya hlweka.	
c) Phapoši e be e hlwekile e le botse.	
d) Bana ba šomile kudu go hlwekiša phapoši.	

5. Ke ka lebaka la eng bana ba thabile ge tšhipi ya go ya gae e lla?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya I: mtl. 42, 84

Ngwalolla mantšu a a lego ka mo fase, o thome ka mantšu ao a filwego.

Lehono bana ba hlwekiša phapoši.

1. Maabane _____
2. Gosasa _____

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya I: ltl. 122

Itire yo mongwe wa bana ba ba lego kanegelong.

Ngwala temana ka letšatši la gago la go hlwekiša.

O be o le sehlopheng sefe? Go diregileng? E fa temana ya gago hlogotaba.

Kanegelo-46

Ke leotwana la mang le?

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
leotwana, mootledi, terekere, leotwana la sephere, koloi ya mabaibai
(koloi ya manobonobo)

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
mohumagatšana, nyorilwe, swerwe

Kabelo e be e le mošemane wa go rata dikoloi go fetiša dilo kamoka. O be a nyaka go ba molokiši wa dikoloi ge a gola gore a kgone go šoma ka dikoloi letšatši kamoka.

Ka tšatši le lengwe Kabelo a humana leotwana le legolo la go phadima mohlabeng ka thoko ga tsela motsaneng wa gabo. E be e le leotwana le lebotse le a sa kago a bona la go swana le lona.

‘Ke leotwana la mang le?’ a makala.

Ka yona nako yeo Kabelo a bona karikana ya ditonki e lebile go yena. *Ko-ko-to, ko-ko-to*

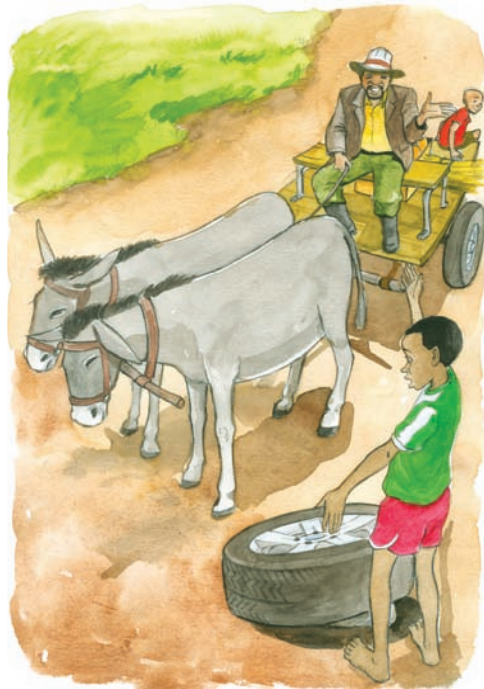
A emiša mootledi.

‘Thobela, morena. Ke leotwana la gago le?’ a botšiša.

‘Aowa, ga se la ka,’ monna a araba.

‘Leotwana leo ke le lebotse kudu go ka ba la karikana ya ka ya ditonki!’

A tšwela pele ka leeto. *Ko-ko-to, ko-ko-to*

Ka morago ga nakwana Kabelo a bona terekere ye serolwane tseleng e lebile go yena. *Koro-koro-koro*

A emiša mootledi.

‘Thobela, morena. Ke leotwana la gago le?’ a botšiša.

‘Aowa, ga se la ka,’ monna a araba. ‘Leotwana leo le ka se lekane terekereng ya ka!’

A tšwela pele ka leeto. *Koro-koro-koro*

Ka morago ga nakwana Kabelo a bona
sethuthuthu se setala tseleng se lebile go yena.
Brooo-brooo-brooo

A emiša mootledi.

‘Thobela, mohumagatšana. Ke leotwana la gago
le?’ a botšiša.

‘Aowa, ga se la ka,’ mohumagatšana a araba.
‘Leotwana leo ke le legolo sethuthuthung sa ka!’

A tšwela pele ka leeto. *Brooo-brooo-brooo*

Letšatši le be le fiša Kabelo a nyorilwe. Fela a ka sešie leotwana le legolo le la go phadima!

Ka morago ga nakwana Kabelo a bona koloi ya paki ye tšhweu tseleng e lebile go yena.

Voom-voom-voom

A emiša mootledi.

‘Thobela, mma. Ke leotwana la gago le?’ a botšiša.

‘Aowa, ga se la ka,’ mohumagadi a araba.

‘Leotwana le ke le lebotse kudu beneng ye ya ka!’

A tšwela pele ka leeto. *Voom-voom-voom*

Kabelo o be a nyorilwe kudu ebile a swerwe ke tlala. Fela a ka se šie leotwana le la go phadima!

Ka morago ga nakwana Kabelo a bona thekisi ya botala bja legodimo tseleng e lebile go yena.
Pii-pii-pii!

A emiša mootledi.

‘Ema! Ema hle! Thobela, morena. Ke leotwana la gago le?’ a botšiša.

‘Aowa, ga se la ka,’ mootledi wa thekisi a araba.
‘Leotwana la ka la sepere le ka fase ga thekisi ya ka!’

A thuntšha lerole a tloga. *Pii-pii-pii!*

Nako e be e šetše e ile. Kabelo a tseba gore ke nako ya gore a ye gae.

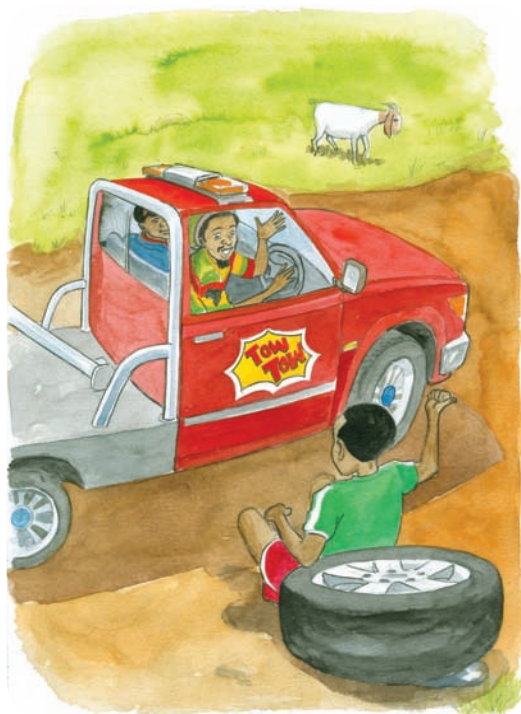
Ka yona nako yeo a bona koloi ya go goga tše dingwe ye khubedu tseleng e lebile go yena.

Durr-durr-durr

Kabelo a emiša mootledi.

‘Thobela, morena. Ke leotwana la gago le?’
a botšiša.

‘Aowa, ga se la ka,’ mootledi wa koloi ya go goga tše dingwe a araba.

Ka yona nako yeo monna yo a bego a dutše le mootledi a fologa a kitimela go Kabelo.

‘Ke leotwana la ka!’ a goeletša ka lethabo. ‘Le tšwele koloing ya ka, le gona ke le nyakile gohle!’

Kabelo a lebelela ka morago ga koloi ya go goga tše dingwe a bona koloi ya mabaibai ye ntsho ye e bego e se na leotwana la ka pele.

‘Ke leboga kudu, lesogana, ge o humane leotwana la ka wa ba wa le boloka,’ go bolela monna ebile a dumediša Kabelo ka letsogo. ‘Ge koloi ya ka e lokile ke tlo go nametša yona gore o kwe mareil!’

Ka nnete, ka morago ga matšatši a mabedi, monna a boa. Batho kamoka ba bogela ge ba sepela ka koloi yela ya mabaibai ye ntsho. E bile letšatši le legolo bophelong bja Kabelo!

Ke leotwana la mang le?

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Kanegelo e diragala kae? Bontšha karabo X ye e nepagetšego ka leswao la sefapano.

a) motsaneng	
b) toropong	
c) lewatleng	

2. Kabelo o be a nyaka go ba eng ge a gola?
Ka lebaka la eng?
3. Kabelo o humane eng ka thoko ga tsela?
4. Ke eng sa tše di latelago sa go ba le maotwana a mane?
- a) dikoloi le dithuthuthu
b) dithekisi le dikoloi
c) dithuthuthu le dikoloi tša go goga tše dingwe
5. Ke ka lebaka la eng leotwana la Kabelo e se la sethuthuthu?
6. Ke ka lebaka la eng koloi ya go goga tše dingwe e be e goga koloi ya mabaibai ?
7. Mongkoloi ya mabaibai o ile a leboga Kabelo bjang ge a mo humanetše leotwana la gagwe?
- a) O latile Kabelo a mo nametša koloi ya mabaibai.
b) O reketše Kabelo koloi.
c) O dumeletše Kabelo go mo lokišetša koloi ya gagwe.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 7, 76, 83, 87, 114, 118
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 28, 104

1. Bala lefoko le lengwe le lengwe ka mo fase. Thalela maina. Dira mašaka lediring lefokong lengwe le lengwe.

Hlokomela: maina a batho le ona ke maina

- a) Kabelo o humane leotwana kgauswi ga tsela.
- b) Ditonki tše pedi di gogile karikana.
- c) Lekgarebe le otletše sethuthuthu.

2. Ngwalolla mafoko a ka godimo ka lebjale.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 14, 114
(lebelela mohlala letlakaleng la 118)

Ngwala poledišano e kopana (ya methaladi ye 10)
magareng a Kabelo le mmagwe ge a fihla gae tšatšing leo.

Kabelo: _____

Mmago Kabelo: _____

Kabelo: _____

Mmago Kabelo: _____

bjalo bjalo

Kanegelo-47

Ke mang yo a thubilego lefasetere?

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwesiša gore mantšu a a bolela eng:
kherikhethe, thenese, rakpi, kolofo (dipapadi), selee (sekalee)

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
kherikhethe, tšhengwaneng, itlwaetša

Ge Mohumagadi Mmathoka a boa gae go tšwa lebenkeleng o ile a tšhoga go humana lefasetere la ka moraleng wa gagwe le thubegile. Digalase di be di tletše gohle, go na le kgwele ye nyenyane, ya go tia, ya mmala wo mošweu fase ka moraleng.

‘Lefasetere le thubegile!’ go makala Mohumagadi Mmathoka. ‘Yo a dirilego se ke tlo mo humana!’

Mohumagadi Mmathoka o tenegile kudu. O be a nagana gore bana ba go se kwe, ba go seleka ba thubile lefasetere la gagwe ka kgwele. A tšwa a ya tikologong ya gabo ...

Mohumagadi Mmathoka a bona bašemane
ba bapala kherikhethe.

‘Ke kgwele ya lena ye? Ke lena ba le thubilego
lefasetere la ka?’ a botšiša a tenegile.

Bašemane ba lebelela kgwele ye nyenyane ye
tšhweu ka seatleng sa Mohumagadi Mmathoka.
Bona ba mo šupetša kgwele ya bona ye khubedu
ya kherikhethe.

‘Aowa, mohumagadi! Yeo ga se kgwele ya rena.
Ya rena ke ye. Ga se ra thuba lefasetere la gago,’
bašemane ba realo.

Mohumagadi Mmathoka a sepela leetonyana.
A bona basetsana ba bapala kgwele ya matsogo.

‘Kgwele ye e thubile lefasetere la ka! Ke ya lena?’
Mohumagadi Mmathoka a botšiša.

Basetsana ba lebelela kgwele ye nyenyane ye
tšhweu ka seatleng sa Mohumagadi Mmathoka.
Ba mo šupetša kgwele ye kgolo ya mmala wa
namune.

‘Aowa, mma! Yeo ga se kgwele ya rena. Ya rena ke
ye. Ga se ra thuba lefasetere la gago,’ basetsana
ba realo.

Mohumagadi Mmathoka a tšwela pele, a makala gore ke bana bafe ba go seleta ba ba thubilego lefasetere la gagwe.

A bona bašemane ba bapala kgwele ya maoto.

‘Ke kgwele ya lena ye? Le thubile lefasetere la ka?’
Mohumagadi Mmathoka a botšiša.

Bana ba lebelela kgwele ye nyenyane ye tšhweu ka seatleng sa Mohumagadi Mmathoka. Ba mo šupetša kgwele ye kgolo ya maoto ya mmala wo mošweu le wo motsho.

‘Aowa, mama! Yeo ga se ya rena. Ya rena ke ye. Ga se ra thuba lefasetere la gago,’ bašemane ba realo.

Mohumagadi Mmathoka a tšwela pele. A makala gore ke bana ba fe ba go se kwe ba ba thubilego lefasetere la gagwe.

A bona basetsana ba babedi ba bapala thenese.

‘Kgwele ye e thubile lefasetere la ka. Ke ya lena?’
Mohumagadi Mmathoka a botšiša.

Basetsana ba lebelela kgwele ye nyenyane ye tšhweu ka seatleng sa Mohumagadi Mmathoka. Ba mo šupetša kgwele ya bona ye serolwane ya thenese.

‘Aowa, mohumagadi! Yeo ga se kgwele ya rena. Ya rena ke ye. Ga se ra thuba lefasetere la gago,’
basetsana ba realo.

Mohumagadi Mmathoka o kgauswi le gae. O be a sa tsebe yo a thubilego lefasetere la gagwe.

A bona bašemane ba babedi ba bapala rakpi.

‘Ke kgwele ya lena ye? Ke lena le thubilego lefasetere la ka?’ Mohumagadi Mmathoka a botšiša.

Bašemane ba lebelela kgwele ye nyenyane ye tšhweu ka seatleng sa Mohumagadi Mmathoka. Ba mo šupetša kgwele ye kgolo ye tsotho ya selee.

‘Aowa, mama! Yeo ga se ya rena. Ya rena ke ye. Ga se ra thuba lefasetere la gago,’ bašemane ba realo.

Mohumagadi Mmathoka a boela gae. O befetšwe kudu ka ge a se a humana bašemane ba go se kwe, ba go seka ba ba thubilego lefasetere la gagwe.

A le tseleng ya go ya gae, a bona moagišane wa gagwe, Morena Thabang a itlwaetša kolofo ka tšhengwaneng ya gagwe.

Mohumagadi Mmathoka a lebelela kgwele ye nyenyane ye tšhweu ka seatleng sa gagwe.

A e bapetša le ye e lego bjanyeng ka tšhengwaneng ya Morena Thabang.

‘Ke kgwele ya gago ye?’
Mohumagadi Mmathoka a botšiša a bolelela godimo.

‘Ee!’ Morena Thabang a realo. ‘Yeo ke kgwele ya ka.’

‘Go ra gore ga se ngwana wa go se kwe, wa go seka yo a thubilego lefasetere la ka. Ke wena!’
Mohumagadi Mmathoka a realo a maketše.

‘O, ke maswabi, Mohumagadi Mmathoka!’ Morena Thabang a realo. ‘Ke tlo lefela lefasetere ka le leswa. Ke tla go go thuša go hlwekiša.’

Mohumagadi Mmathoka o a myemyela gape ka ge a humane lefasetere le leswa. Morena Thabang a tshephiša go hlokomela ge a itlwaetša go bapala kolofo ka tšhengwaneng ya gagwe.

Ke mang yo a thubilego lefasetere?

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke ka phapošing efe mo Mohumagadi Mmathoka a humanego lefasetere le thubegile?
2. Mohumagadi Mmathoka o ikwele bjang ka lefasetere la go thubega?
  - a) O be a se na le taba.
  - b) O be a tenegile a befetšwe.
  - c) O be a tšhogile.
  - d) Ga go le se tee sa ka mo godimo.
3. Mohumagadi Mmathoka o be a nagana gore ke mang yo a thubilego lefasetere?
4. Kgwele ye nyenyane ya go tia ye tšhweu e be e le ya papadi efe?
5. Laetša ge eba mafoko a ke nnete (**N**) goba ke maaka (**M**).

a) Kgwele ya maoto le ya matsogo di a lekana ebile di swana le ka sebopego.	
b) Kgwele ya thenese ke ye nyenyane go ya kolofo.	
c) Kgwele ya rakpi ke ye sediko.	
d) Ge o bapala kherikhethe go nyakega bethe, kgwele le wikete.	

6. Beakanya mafoko go tšwa go 1 go ya go 3 ka tatelano ye e nepagetšego.

a) O bone gore kgwele ya Morena Thabang ke yona ye e thubilego lefasetere.	
b) Bana kamoka ba rile kgwele ga se ya bona.	
c) Mohumagadi Mmathoka o ile go nyaka yo a thubilego lefasetere la gagwe.	

7. Eka ba Morena Thabang o bontšhitše go itshola?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 87

1. Beakanya mantšu a mebala gore a kwagale.
O ngwale lefoko ka le lengwe le le lengwe la wona.
a) utšhwe	c) munena	e) lwaronese
b) bedukhu	d) ontsh	f) thootso
2. Ngwalolla lefoko ka lebjale.
Mohumagadi Mmathoka o sepetše leetonyana.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 76, 83, 87

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 43, 85

Kgetha papadi e tee ye e boletšwego mo taodišong o ngwale dintlha tše 4 go ya go 6 ka tšona.

Kanegelo-48

A re pakeng le makgolo

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
180°C, lekanetša, nokonoga, vanilla ya esense, sehlakantšhi sa motlakase, dihanesekone, swikiri ya go aesa (aesing), thema, digaši tša tšhokolete, silifera

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
hlakantšhetša, ditswakwa, sehlakantšhi, lehwana, metsotswana, hlatswiwa, dikgwejana

Dumela! Leina la ka ke Birdie. Lehono Makgolo o thuša nna le mogwera wa ka Kolo go dira dikuku tša kopi tša vanilla. Lebelela ge re paka. Go a thabiša!

Re hlapa matsogo Makgolo a le gare a bea onto go 180°C gore e fiše.

Bjale ke nako ya go paka!

Sa pele re lebelela resipi go bona gore go nyakega folouru, powere ya go paka le letswai tše kae.

Makgolo o re bontšha gore thipa e dirišwa bjang go lekanetša folouru ka kopong. O tšhela powere ya go paka le letswai folourung. A re bontšha gore di sefelwa bjang sekotlelong sa go hlakantšhetša.

‘Se se dira gore ditswakwa di be le moya wa go dira gore dikuku di kokomoge gabotse ka ontong,’ a realo.

Makgolo a thuba mae a mabedi a a hlakantšha ka foroko a a tšhela ka sebjaneng sa go hlakantšhetša! Kolo o tšhela kopi e tee ya swikiri ka go nokonoga. Nna ka tšhela lebese le oli. Sa mafelelo Makgolo a tšhela vannila ya esense. Mmmm, e nkga ga monate!

Makgolo o hlakantšha motswako ka sehlakantšhi sa motlakase. O swanetše go tliša sehlakantšhi le sebjana sa go hlakantšhetša. Makgolo a mpha gore ke leke, ga go bonolo bjalo ka ge go bonala!

Ge makgolo a le gare a hlakantšha, nna le Kolo re tlotša dipane ka makhura.

Makgolo a emiša go hlakantšha. A diriša lehwana go bona ge motswako o le boreledi le go ba boleta. Motswako o swarelela lehwaneng.

‘O sa nyaka go hlakantšhwa!’ a realo.

Ka morago ga metsotswana ya go hlakantšha, Makgolo a leka motswako gape. Bjale ga o sa swarelela ga bonolo lehwaneng. O loketše go ya dipaneng!

Nna le Kolo re na le dipane ka bongwe. Makgolo o re bontšha gore motswako o tšhelwa bjang ka dikoping. Re leka go tšhela motswako wa go lekanela ka koping gore dikuku di lekane. Re tšhela seripa fela sa kopi ka ge motswako o nyaka sekgala sa gore o kokomoge.

Resipi ya dikuku

Ditswaki (di dira dikuku tše 24)

- 2 komiki folouru
- 2 malepolana a powere ya go paka
- $\frac{1}{2}$ lepolana la teye la letswai
- 2 mae
- 1 komiki ya swikiri
- $\frac{1}{2}$ komiki ya lebesa
- $\frac{1}{2}$ komiki ya makhura
- 1 lepolana la teye la vannila ya esense

Makgolo o bea dipane ka ontong. Dikuku tša kopi di tšea metsotso ye lesomehlano.

Nna le Kolo re latswa mahwana le go ja motswako wo o šaletšego sebjaneng sa go hlakantšhetša, go fihle go se na selo.

‘Makgolo, bona,’ ra realo, ‘tše ga di sa nyaka go ka hlatswiwa.’

‘Mohlomongwe,’ Makgolo a sega, ‘fela difahlego tša lena tšona di a nyaka!’

Re le gare re hlatswa, go phumula le go hlwekiša, dikuku tša kopi di a kokomoga ka ontong. Ka moraleng go šetše go tletše monkgo wa dipakwa tše borutho, tše bose.

Tšhipi ya go kala nako ya lla – dikuku tša koping di lokile! Makgolo a šomiša dihanesekone go ntšha dipane tša go fiša ka ontong. A di bea gabotse godimo ga setofo gore di fole.

Makgolo o šetše a kadile swikiri ya go aesa le meetse a di tšhela ka sebjaneng. Bjale ke šomiša lehwana go hlakantšha swikiri ya go aesa go fihlela e thema.

Kolo a tšea di-jellytots, digaši tša tšhokolete, maleketšana le dikgwejana tša disilifera tše re tlogo go di diriša go kgabiša dikuku tša ka koping.

Resipi ya aesing

(ya dikuku tše 24)

- $1\frac{3}{4}$ komiki ya swikiri ya go aesa
- 3 malepola a meetse

Go kgabiša dikuku tša koping ke seripa se ke se ratago kudu!

Ge di fodile, re tšhela lehwana la swikiri ya go aesa gare ga kuku ye nngwe le ye nngwe ra e phatlalatša. Ra dira diphetheni godimo ga tšona ka di-*jellytots*, digaši tša tšhokolete, maleketšana le dikgwejana tša disilifera.

Dikuku tša rena tša ka koping di bonagala di le bose! Ke na le bonnete bja gore di tlo ba le tatso ya go swana le ka mo di bonalago ka gona.

‘Ke emetše go di ja ka moletlong wa matswalo a Makgolo gosasa!’ ka realo go Kolo.

‘Le nna!’ a realo, a latswa swikiri ya go aesa ye e šaletšego menwaneng ya gagwe.

A re pakeng le makgolo

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Bana ba dira eng pele ga ge ba paka?
  - a) Ba tšhuma goba go laita onto.
  - b) Ba hlapa matsogo.
  - c) Ba ja dikuku.
2. Ke swikiri e kaakang ye e nyakegago?
3. Ke mang yo a tšhelago lebese le makhura?
4. Ke ka lebaka la eng bana ba tlotša dipane makhura?
5. Bana ba tšhela seripa sa dikopi tša ditswakwa gobane _____.
  - a) ditswakwa di nyaka sekgala sa go kokomoga
  - b) ga go na ditswakwa tše lekanego
6. Dikuku tša kopi di tšea nako e kae go butšwa?
7. Ke ka lebaka mang Makgolo a šomiša dihanesekone go ntšha dipane ka ontong?
8. Bana ba kgabiša dikuku tša kopi ka eng?
9. Dikuku tša kopi ba tlo di ja neng?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 92, 118, 121
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 88

Kgetha mahlaodi go tlatša mafoko.

thema	boreledi	mabedi	boleta	fiša	bose

1. Resipi e nyaka mae a _____.
2. Makgolo o tswaka ditswakwa go fihlela di e ba _____ le _____.
3. Dikuku tša kopi di nkgale go bonagala di le _____.
4. Makgolo o ntšha dipane tša go _____ ka ontong.
5. Swikiri ya go aesa e swanetše go tswakwa go fihlela e eba e _____.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 80
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 89

1. O kopane le makgolo a Birdie ka kanegelong.
Makgolo wa gago yena o bjang? Ngwala tihaloso (ka mafoko a e ka bago a a lesome) ya makgolo wa gago goba yo mongwe wa bohlokwa wa leloko la lapa.
GOBA
2. Ngwala ka mafoko a e ka bago a a lesome ka mo o ilego wa paka se sengwe. Hlaloša se o se pakilego. O be o se pakela eng? O thušitšwe ke mang?

Kanegelo-49

Ke mang yo a dulago mo?

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
letamo, leganata, sethokgwa (lešoka/sekgwa), kokolohute,
leponono, porofentse, kgopa, moswe, phepheng, kgama, thaga,
noko, phuti (*duiker*), leobu, mokowe (*loerie*), phororo

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
seswantšhong, dithokgweng

A o bona meetse? Lefelo le ke letamo.

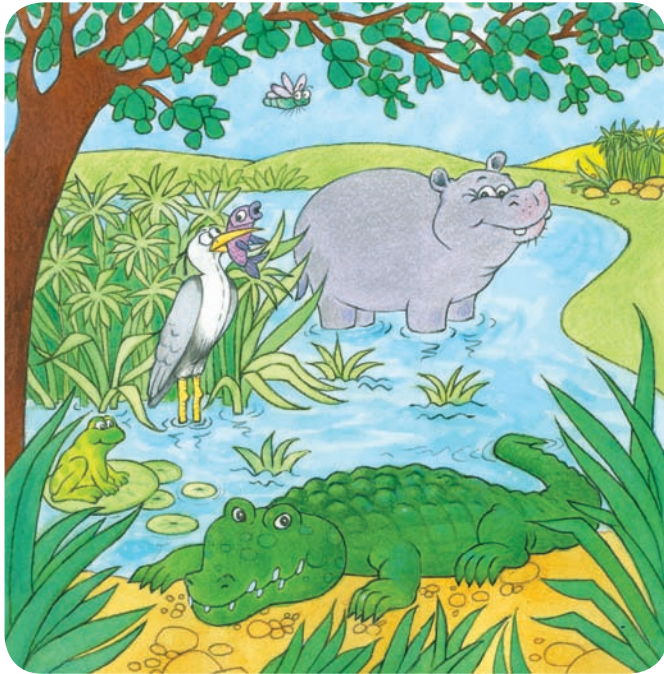
Ke legae la mang le? Ke mang yo a dulago mo?

Mahlo, ditsebe, molomo le mosela ...

Ke diphoofolo tše kae tša go fapana tše o ka di
humanago mo?

Dikubu le dikwena di dula ka letamong.
 Dikokolohute di swara dihlapi tše di dulago
 letamong. Digwagwa le maponono le tšona
 di dula mo. Kamoka di nyaka meetse go phela.
 Letamo ke legae la tšona.

Faele ya nnete

1. Diphoofole kamoka seswantšhong se di dula bolotadiphoofole bja setšhaba bja Kruger.
2. Bolotadiphoofole bjo bo diporofentseng tša Limpopo le Mpumalanga.
3. Bo balwa le a mangwe a magolo go la Afrika.

A o bona mohlaba? Le ke leganata.

Ke legae la mang? Ke mang yo a dulago mo?

Mahlo, ditsebe, dinaka, kgopa le mosela ...

Ke diphoofolo tše kae tša go fapana tše o ka di
humanago mo?

Meswe le diphepheng di dula leganateng. Ditau di tsoma dikgama tše di dulago leganateng. Dikhu du le dithaga le tšona di dula gona mo. Leganata le fiša kudu ebile le omile, fela ke legae la tšona.

Faele ya nnete

1. Diphoofolo kamoka mo seswantšhong se di dula bolotadiphoofolo bja setšhaba bja Kalahari Gemsbok.
2. Bolotadiphoofolo bjo bo humanega porofentseng ya Kapa Leboa.
3. Ke seripa sa Kgalagadi Transfrontier Park le Botswana.
4. Kgalagadi e ra 'lefelo la lenyora' ka Setswana.

A o bona mehlare? Se ke sethokgwa.

Le ke legae la mang? Ke mang yo a dulago mo?

Mahlo, ditsebe, dinaka, molomo le mesela ye
mentši...

Ke diphoofolo tše kae tša go fapana tše o ka
di humanago mo?

Dikgabo le dinoko tša go hlaba di dula dithokgweng.
 Mapogo a tsoma diphuti tše di dulago dithokgweng.
 Maobu le mekowe le tšona di dula mo.
 Sethokgwa ke legae la tšona.

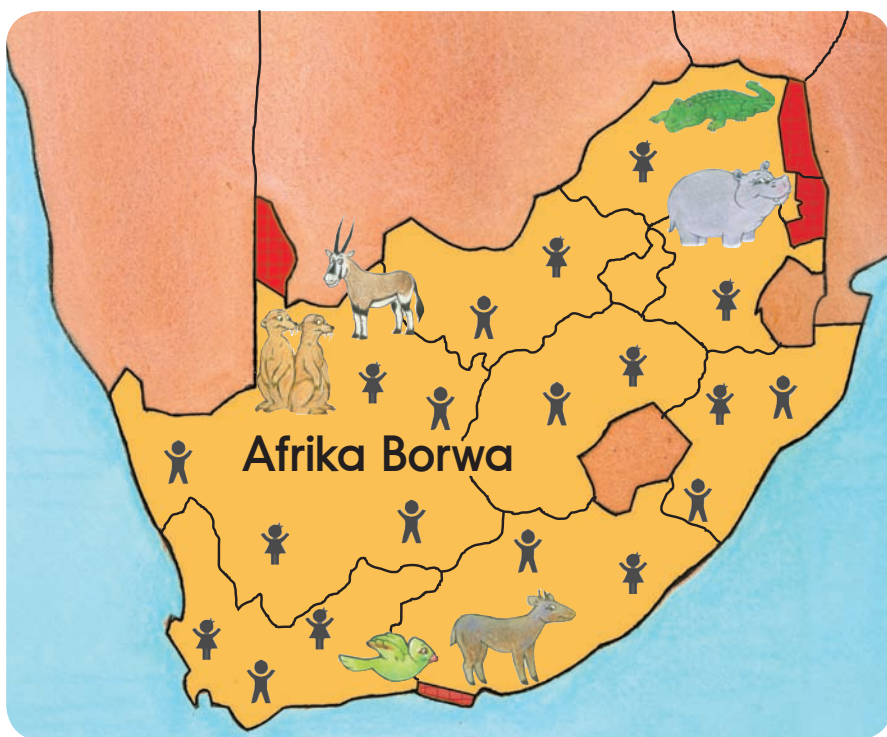
Faele ya nnete

1. Diphoofolo kamoka seswantšhong se di dula bolotadiphoofolo bja setšhaba bja Tsitsikamma.
2. Bolotadiphoofolo bjo bo humanega diporofentseng tša Kapa Bodikela le Kapa Bohlabela.
3. Bo na le dithokgwa, diphororo le dinoka. Bo humanega kgauswi le lewatle.

Lebelelela mmepe wa Afrika Borwa. Diphoofolo
kamoka tše o di bonego di dula mafelong
a go fapana a Afrika Borwa. O ka humana
mafelo ao mmepeng?

Afrika Borwa ke legae la tšona. Di arolelana
magae a tšona le rena.

Ke mang yo a dulago mo?

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Dikubu le dikwena di khuta kae?
2. Bapetša lefelo le tšeo di humanwago gona.
  - a) leganata ☐ meetse
  - b) letamo ☐ mehlare
  - c) sethokgwa ☐ mohlaba
3. Dikokolohute di ja eng?
4. Ke segagabi sefe se se dulago leganateng seo se lomago ka mosela?
5. Bolela gore mafoko a a latelago ke nnete (N) goba maaka (M).

a) Leganata le a fiša ebile le omile.	
b) Ditau di dula ka matamong.	
c) Bolotadiphoofolo bja Kruger bo Kapa Bohlabela.	
d) Mapogo a dula sethokgweng.	

6. Ke phoofolo mang ye e dulago lešokeng ye e fetolago mmala?
7. Diphoofolo tše o badilego ka tšona di _____.
  - a) kamoka di dula bolotadiphoofolo bja setšhaba
  - b) kamoka di mo Afrika Borwa
  - c) kamoka ke diphoofolo tša naga
  - d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.

8. Lebelela mmepe wa Afrika Borwa letlakaleng la 8. Humana bolotadiphoofolo bja setšhaba. Ke mang yo a tšeago sebaka se segolo mo Afrika Borwa – batho goba diphoofolo? O nagana gore go be go tlo diragalang ge bolotadiphoofolo bo be bo se gona?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 92
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 75, 112

Nyalanya mafoko a mabedi ka go diriša fela.

1. Dikubu di dula ka matamong. Diphepheng di dula ka maganateng.
2. Dikgabo di dula ka sethokgweng. Dikwena di dula ka matamong.
3. Dikgama di dula ka maganateng. Mekowe e dula ka sethokgweng.

C. Go ngwala

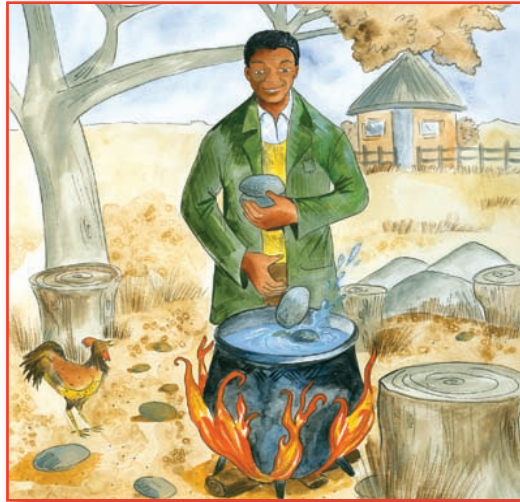
DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 94

Kgetha phoofolo ye o e ratago mo taodišong. Ngwala ntlha tše tshela ka yona, mohlala: e dula kae, e ja eng, e na le maoto a makae, e na le kotsi goba aowa, le tše dingwe tše o di naganago ka yona. Thala seswantšho sa phoofolo ya gago.

Kanegelo-50

Sopo ya maswika

E theilwe godimo ga nonwane ya Yuropa

PELE O BALA KANECEO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
mosepedi, letsopa, kgopolo, moyafalo, tatso

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
swerwe, dieie, ntšhago

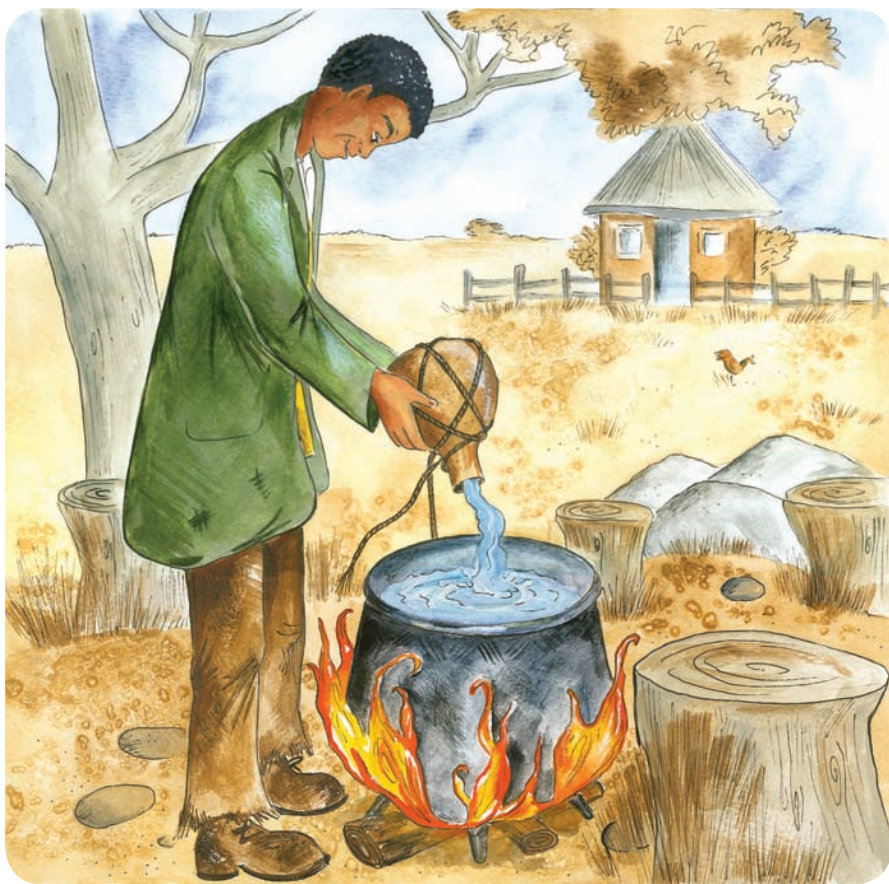
Kgale kgale monna wa mosepedi o ile a fihla motsaneng wo mongwe. O be a se na dijo a swerwe ke tlala. Mosepedi a tsena ntlo ka ntlo a kgopela sa go ja. Fela baagi e be e le bahloki, ba botša mosepedi gore ga ba na dijo le ge e ka ba tša bona beng. Mosepedi yo a bego a swerwe ke tlala a tloga a sa tsebe gore a ka dira eng.

Ka ntle ga motsana, mosepedi a humana kutu ya mohlare a dula go yona a nagana. A bona pitša ye kgolo ya letsopa bjanyeng. Ya mo fa kgopolo. Mosepedi o be a le bohlale, go se go ye kae a tla ka leano.

Mosepedi a kgoboketša dikgong a beša mollo.
A bea pitša mollong a e tlatša ka meetse a go
tšwa ka nokeng. A sa emetše gore meetse a bele,
a ya go nyaka maswika a magolo a boreledi.
A hlatswa maswika ao a a tsenya ka pitšeng.
Go se go ye kae, gwa ba le moyafalo go tšwa
pitšeng ya meetse a a belago.

Mosadi yo a boputšego ngwana o be a feta ka tsela. Ge a bona muši a ya go bona gore mosepedi o apea eng.

Mosepedi a rethelela meetse a ka pitšeng, a fetša a gamola.

‘Ke dira sopo ye bose ya maswika,’ a realo.

‘Nka thabela go e arolelana le wena, fela e nyaka se se ka e fago tatso.’

‘Ke na le dikherotse tše o ka di hlakanyago,’ mosadi a realo, a nyaka go kwa tatso ya sopo.

Mosepedi a segelela dikherotse a di tsenya meetseng ao a belago.

Ka morago ga nakwana, mokgekolo yo a bego
a hlotša a feta ka tsela. Le yena a bona muši a tla
go bona se mosepedi a se apeago.

Mosepedi a rethelela meetse a ka pitšeng, a
gamola.

‘Ke dira sopo ye bose ya maswika,’ a realo.

‘Nka thabela go e arolelana le wena, fela e nyaka
se se ka e fago tatso.’

‘Nka go fa dieie,’ gwa bolela mokgekolo, le yena
a nyaka go kwa tatso ya sopo.

Mosepedi a segelela dieie a di tsenya meetseng
ao a belago.

Mosetsana yo a bego a fofafofa tseleng. A bona mollo le pitša ye e ntšhago muši a tla go bona se mosepedi a se apeago.

Mosepedi a rethelela meetse a ka pitšeng, a gamola.

‘Ke dira sopo ye bose ya maswika,’ a realo.

‘Nka thabela go e arolelana le wena, fela e nyaka se se ka e fago tatso.’

‘Ke na le ditapola mokotleng wa ka. Nka go fa tše dingwe tša tšona,’ mosetsana a realo a thabetše go kwa tatso ya sopo.

Mosepedi a segelela ditapola a di tsenya meetseng ao a belago.

Ka yona nako yeo modiši wa dipudi a feta le dipudi tša gagwe. A bona batho le muši wo o tšwago ka pitšeng, a tla go bona se mosepedi a se apeago.

Mosepedi a rethelela meetse a ka pitšeng, a gamola.

‘Ke dira sopo ye bose ya maswika,’ a realo.

‘Nka thabela go e arolelana le wena, fela e nyaka se se ka e fago tatso.’

‘Ke na le nama, le letswayana,’ modiši wa dipudi a realo, a thabetše go kwa tatso ya sopo.

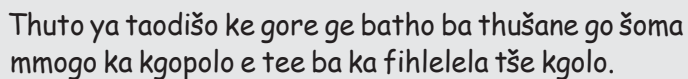
Modiši a tšhela letswai ka pitšeng, mosepedi a tsenya nama. A rethelela meetse a go bela, ao e setšego e le sopo ye botse. Sopo ya tlatša monkgo wo mobose moyeng.

‘Mmm, ye ke sopo ye bose ye re kilego ra e ja!’
badudi ba motsana ba botša mosepedi. ‘Re be re
sa tsebe gore o ka dira sopo ye bose ka maswika!’

*O ka dira sopo ka maswika?
Ke eng se se dirilego sopo?*

Sopo ya maswika

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke ka lebaka la eng batho ba motse ba se ba fa monna wa mosepedi dijo?
2. Monna wa mosepedi o humane eng bjanyeng?
3. Leano la bohlae la monna wa mosepedi e be e le lefe?
4. Mokgekolo o file monna wa mosepedi eng?
5. Ke mang yo a filego monna wa mosepedi nama le letswai?
6. Laetša ge mafoko a a latelago e le nnete (N) goba maaka (M).

a) Badudi ba be ba nyaka go kwa sopo ye bose ya maswika ya mosepedi.	
b) Badudi ba be ba sa tsebe gore sopo e dirilwe ka didirišwa tšeo ba mo filego.	
c) Mosepedi o be a sa nyake go abelana sopo ya gagwe le badudi.	
d) Mafelelong sopo e dirilwe ka maswika le meetse.	

7. Beakanya mafoko go tšwa go 1 go fihla go 4 ka tatelano ye e swanetšego.

a) Mosepedi o itirile e ke o dira sopo ka maswika le meetse.	
b) Kamoka ba ipshinne ka sopo e bose.	
c) Mosepedi o be a swerwe ke tlala fela go se na dijo.	

d) Badudi ba mo file didirišwa tše di nyakegago go dira sopo ya mannete.	

8. Mafelelong mosepedi o feditše ka go myemyela ka ge _____.
- a) badudi ba be ba dumela gore o dirile sopo ka maswika
  - b) o thabetše go ba le se a ka se jago
  - c) o be a thabetše go thuša badudi ba bego ba hloka dijo
  - d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 21
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 12, 73

Ngwalolla mafoko o diriše maswao a maswanedi. Bolela gore lefoko ke **potšišo**, **setatamente**, **taelo** goba **makalo**.

- 1. sopo ye e bose kudu _____
- 2. mphe dieie _____
- 3. o apea eng _____
- 4. mosepedi e be e le monna wa bohlale _____

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 26, 29

Go na le mehuta ye mentši ya disopo, mohlala: sopo ya go dirwa ka nama ya kgogo, ya go dirwa ka nama ya kgomo, ya merogo, ya ditamati, ya pathanathe, ya dinawa, ya dierekisi, ya dieie, bjalo bjalo. Ngwala **resipi** ya sopo ye o e ratago kudu.

Kanegelo-5l

Theeletša mmino

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:

khonsata, fulutu (naka), baolini (fiolo), meropa ya djembe, marimba, porompeta (trompeta), mathuding, sefaleng

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:

itlwaetša, djembe, mpša

Khonsata ya sekolo e šaletšwe ke beke. Barutwana ba sehlopha sa mmmino wa diletšo tša sekolo ba itlwaetša tšatši ka tšatši gore ba bapale gabotse ka go fetišiša.

Ravi o bapala fulutu sehlopheng. Mosegare mongwe le mongwe o itlwaetša ka moraleng mmagwe a lokiša dijo. Mmago Ravi o a mo rata, fela esego go itlwaetša ga gagwe!

‘Aowa! Lešata le!’ a nagana. ‘Ke molodi? E ka re ke nonyana ya mogolo wo bohloko e leka go opela. E ka re a ka emiša!’

Fela Ravi yena o tšwela pele ka go bapala.

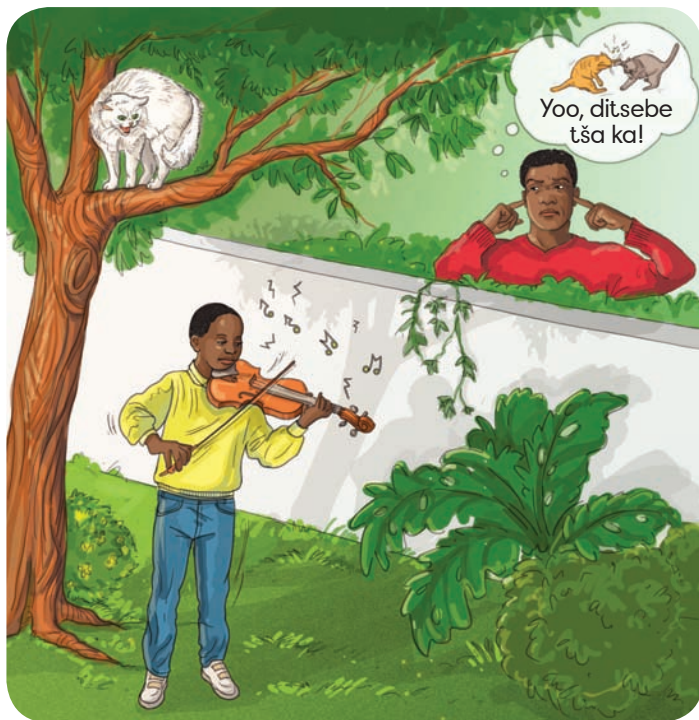

Mogau o bapala baolini sehlopheng. Mosegare mongwe le mongwe o itlwaetša ka serapeng. Morena Marema ke moagišane wa Mogau. Morena Marema o fetša nako ye telele ka serapeng sa gagwe. Tšatši ka tšatši o theeletša Mogau a itlwaetša. Morena Marema o rata Mogau, fela ga a rate go itlwaetša ga gagwe!

‘Aowa! Lešata le!’ Morena Marema a nagana. ‘E ka re ke katse tše pedi tše di lwago. E ka re a ka emiša!’

Fela Mogau yena o tšwela pele ka go bapala.

Mara le Karabo ba bapala meropa ya djembe sehlopheng. Mosegare mongwe le mongwe ba itlwaetša meropa ya bona ka phapošing ya boiketlo. Kgaetšedi ya Mara o bogela thelebišene ka phapošing yeo. Ka meropa ye a ka se kgone go kwa thelebišene. O rata Mara le Karabo, fela ga a rate go itlwaetša ga bona!

‘Aowa! Lešata le!’ go nagana kgaetšedi ya Mara. ‘E ka re ke mošito wa mohlape wa dinare tše di kitimago. E ka re ba ka emiša!’

Fela Mara le Karabo ba tšwela pele ka go bapala.

Aaron o bapala marimba sehlopheng. Mosegare mongwe le mongwe o itlwaetša mathuding a ntlo. Tatago Aaron o rata go dula mathuding a bala kuranta ya letšatši. A ka se kgone go bala gabotse Aaron a itlwaetša. Tatago Aaron o a mo rata, fela ga a rate go itlwaetša ga gagwe!

‘Aowa! Lešata le!’ go nagana tatago Aaron. ‘Le a tena, o ka re ke meetse a a rothago pumping. E ka re a ka emiša!’

Fela Aaron o tšwela pele ka go bapala.

Pamela o bapala porompeta sehlopheng.
Mosegare mongwe le mongwe o itlwaetša ka
phapošing ya borobalo. Tšatši lengwe le lengwe
ngwanabo Pamela o a robala ka yona nako yeo.
Ge Pamela a raloka porompeta o a mo tsoša.
Ngwanabo Pamela o a mo rata, fela ga a rate
go itlwaetša ga gagwe.

‘Aowa! Lešata le!’ go nagana ngwanabo Pamela.
E ka re ke o letša vuvuzela ye e robegilego. E ka
re a ka emiša!’

Fela Pamela o tšwela pele ka go bapala.

Thapelo o bapala katara ya mohlagase sehlopheng. Mosegare mongwe le mongwe o itlwaetša ka karatšheng. Ge mpša ya gagwe e tla go ja ka karatšheng e gapeletšega go theeletša ge Thapelo a bapala.

‘Aowa! Lešata le!’ go nagana mpša ya Thapelo.
‘E ka re ke monang ka ditsebung. E ka re a ka emiša!’
Fela Thapelo o tšwela pele ka go bapala.

Mafelelong letšatši la khonsata la fihla, go itlwaetša gwa fela!

Bana ba sefaleng, ba loketše go thoma. Ba malapa le bagwera ba bona ba tlile go bogela. Ba makala gore ke lešata la eng le bana ba tlogo go le dira ...

Sehlopha sa thoma go bapala. Ravi o bapala fulutu. Mogau o bapala baolini. Mara le Karabo ba bapala meropa ya djembe. Pamela o bapala porompeta. Thapelo yena o bapala katara.

Ke semaka! Sehlopha se dira mehlolo! Le ga se lešata. Ke mmino!

Mongwe le mongwe o a myemyela, a goeletša a bile a betha matsogo.

‘Se emišeng!’ ba goeletša. ‘Tšwelang pele! Re rata mmino wa lena! Re ka le theeletša bošego le mosegare! E ka re nkabe le se emiše!’

Bana ba tšwela pele ka go bapala.

Theeletša mmino

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke ka lebaka la eng bana ba sehlopha ba be ba itlwaetša?
2. Maphoto a monagano seswantšhong se sengwe le sengwe a re botša _____.
a) se motho a se boelago
b) se motho a se naganago
c) se motho a se ngwalago
3. Kgaetšedi ya Mara o swantšhitše meropa ya Mara le Karabo le eng?
4. Tatago Aaron o be a leka go dira eng ge Aaron a dira tlwaetšo ya marimba?
5. Ke mang yo a bego a nyaka mohlagase go dira tlwaetšo? Ka lebaka la eng?
6. Ke seletšo sefe se o naganago gore se be se dira lešata kudu? Nkane o realo?
7. Se se makaditšego e bile eng mafelelong a taodišo ye?
a) Sehlopha se bapetše gabotse.
b) Bana ba leditše ka bokgone bjo bogolo.
c) E bile mmino wo botse e sego lešata.
d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 41, 46, 75, 112

Diriša **le** go nyalanya mafoko a mabedi go ba le tee.

1. Mmago Pamela ga a rate lešata la porompeta.
Ngwanabo ga a rate lešata la porompeta.
2. Mara o bapala meropa ya djembe. Karabo o bapala meropa ya djembe.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 11, 28

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 71, 79

Tlatša tafola ye e lego ka fase ka tše di hlokegago.

Mang?	Seletšo se a se bapalago	Kae?	Se swantšhwa le:
Ravi	fulutu	ka moraleng	nonyana ya mogolo wo bohloko e leka go opela
Mogau	baolini		
		ka phapošing ya boiketlo	mohlape wa dinare tše di kitimago
Aaron			meetse a a rothago pumping
Pamela		ka phapošing ya borobalelo	
	katara ya mohlagase	ka karatšheng	

Kanegelo-52

Dineo o ya go reka

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
mpsha (sefsa), botala bja legodimo, kgošigadi, mmotšhiši (motho wa go tsebega), dikhete tše kopana, lebebetšididi (aesekehereme)

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
lekantšha, mpsha, thwii, mmotšhiši, kgaetšediagwe, dikhwaere, mohlomphegi, lebebetšididi

Ba lapa la ga Moseamo ba reka lebenkeleng la diaparo.

Dineo o ya le mmagwe karolong ya dieta. Mma o nyaka dieta tšeo a tlogo go di apara lenyalong la Rakgadi Dudu. Dineo o lebelela Mma ge a lekantšha dieta tše di fapanego. Mma o nyaka dieta tša mmala wa gauta go feta tše dingwe. A di apara a bina a itebeletše seiponeng.

‘Dieta tše ke tšonatšona. Ke tlo di tšea,’ Mma a realo.

Dineo le yena o nyaka dieta. A kgetha tše di pinki.

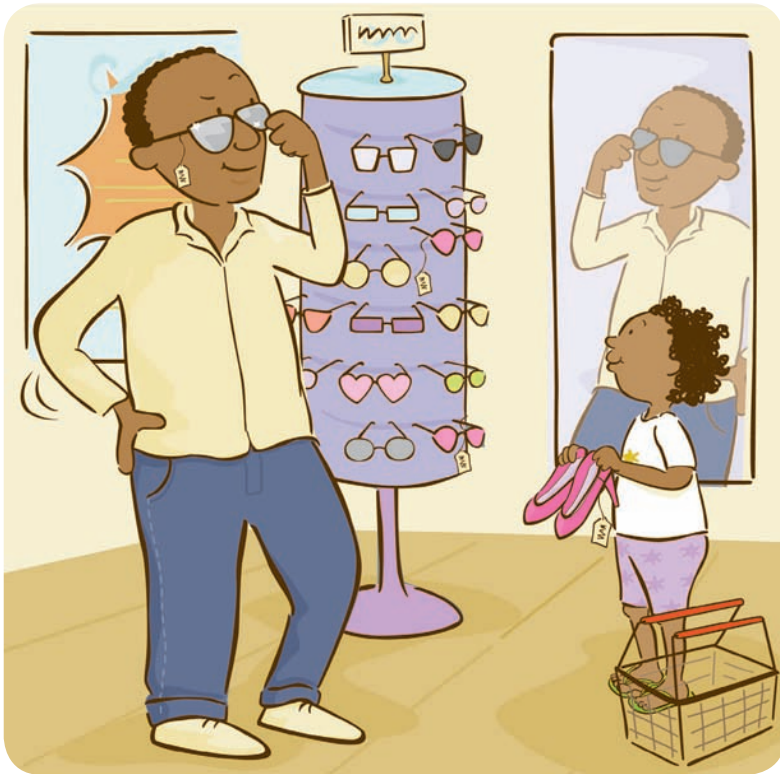

Dineo o ya go lebelela Tate ge a leka digalase tša letšatši. O nyaka digalase tše mpsha tša letšatši ka ge a dutše godimo ga tša kgale ka phošo, a di roba! Tate o rata digalase tšeo a ka iponago ka tšona le go fetiša.

‘Digalase tše tša letšatši ke tše botse. Ke tlo tšea tšona,’ Tate a realo.

Dineo le yena o nyaka digalase tše tša letšatši. A kgetha tše di pinki.

Dineo a humana Koko a leka dikuane. Koko o nyaka kuane ye mpsha ye botse yeo a tlogo go e apara ge a e ya kerekeng. Dineo a lebelela ge Koko a leka dikuane tše šupa tša mebala ye e fapanego. Koko o rata ya mmala wa namune go di feta kamoka. Seo a se ratago kudu ke lefofa la mmala wa botala bja legodimo! Koko a ema thwii, a itebelela seiponeng.

‘Kuane ye e dira gore ke lebelelege bjalo ka kgošigadi. Ke tlo e tšea,’ Koko a realo.

Dineo le yena o rata kuane. A tšea wa mmala wo mopinki.

Dineo a bona Rakgolo a leka dikhafo. Rakgolo o nyaka go reka sekhafo sa marega. Go na le mebala ye mentši ya dikhafo ye a ka kgethago go yona. Rakgolo o nyaka sekhafo sa methaladi ye tsootho le ye mešweu go di feta kamoka. A se apara a itebelela seiponeng.

‘Sekhafo se se boleta ebile se borutho. Ke tlo se tšea,’ Rakgolo a realo.

Dineo le yena o rata sekhafo. Fela a kgetha se sepinki.

Dineo a ya go humana Mogoloagwe. Mogoloagwe o rata fešene. Bagwera ba gagwe kamoka ba apara disokisi tše telele le dikhete tše kopana le yena o nyaka disokisi tše telele. Mogoloagwe a leka tša mehuta ya go fapana. A apara disokisi tša methaladi ya mebalabala. A itebelela seiponeng a ema bjalo ka mmotšhiši.

‘Disokisi tše ke tše maleba. Ke tlo di tšea,’ go bolela Mogoloagwe.

Dineo le yena o rata disokisi. Fela a kgetha tše di pinki.

Dineo a bona Kgaetšediagwe a leka digempe.
O nyaka gempe ye mpsha ya khonsateng ya
dikhwaere. Kgaetšediagwe o rata gempe ye tala
ya go ba le dikonopi. A itebelela seiponeng, a ikwa
e le mohlomphegi!

‘Gempe ye e botse kudu. Ke tlo e tšea,’
Kgaetšediagwe a realo.

Dineo le yena o rata gempe. Fela a kgetha ye pinki.

Mafelelong ba lapa la ga Moseamo ba humane diaparo tše ba di nyakago.

Mma o na le dieta tše mpsha. Tate yena o na le digalase tša letšatši tše mpsha. Rakgolo o na le sekhafo se se mpsha. Mogoloagwe o na le disokisi tše mpsha. Kgaetšedi o na le gempe ye mpsha.

‘Dineo wa batho,’ go bolela Mme. ‘Ke yena a le nnoši a sego a humana selo lehono.’

‘Aowa, ke di humane!’ go bolela Dineo. ‘Ntebeleleng!’

Dineo wa batho o apere diaparo tša go swana le tše lapa kamoka le di kgethilego. Fela kamoka ga tšona ke tše di pinki!

‘Dineo, o no swana le lebebetšididi le pinki,’ Mogoloagwe o a sega. ‘O lebelelega o ka ba bose nkabe o lewa!’

‘Ke mogopolo wo mobotse!’ go bolela Tate. ‘A re yeng go humana lebebetšididi!’

Ba dira bjalo.

Dineo o ya go reka

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke maloko a makae a ga Moseamo ao a rekago diaparo? Ke bomang?
2. Nyalanya lefoko le mafelelo a maleba.
  - a) Mma o nyaka ☐ go apara ge a ya
dieta tše mpsha kerekeng
  - b) Koko o nyaka ☐ go apara ge a ya
kuane ye mpsha khonsateng ya dikhwaere
  - c) Kgaetšedi o nyaka ☐ go apara ge a ya
gempe ye mpsha monyanyeng wa lenyalo
3. Ke ka lebaka la eng Tate a nyaka digalase tše mpsha?
4. Koko o kgethile _____.
  - a) kuane ya mmala wa namune ya go ba le lefofa
ya mmala wa botala bja legodimo
  - b) kuane ya mebalabala
  - c) kuane ya mmala wa botala bja legodimo ya go
ba le lefofa ya mmala wa namune
  - d) kuane ya go hloka lefofa
5. Rakgolo o rekile eng? O kgethile se fe?
6. Bea sefapano **X** mabapi le mafoko a e sego a nnete,
o be ye leswao **✓** mabapi le mafoko a nnete

a) Mogolo o nyaka go apara masokisi a makopana le dikhete tše telele.	
b) Kgaetšedi o nyaka jesi ye mpsha.	

c)	Kamoka ba itebelela seiponeng.	
d)	Ka morago ga go reka ba ile go ja lebebetšididi.	

7. Mmala wo o ratwago ke Dineo ke ofe? Nkane o realo?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 79

Fetola mafoko go ba dipotšišo. Thoma ka lentšu le le lego mašakaneng. Mohlala:

Kamoka ba itebelela seiponeng go bona gore ba lebelelega bjang. (Ke ka lebaka la eng...)

→ Ke ka lebaka la eng mongwe le mongwe a itebelela seiponeng?

1. Mma o reka dieta tša gauta. (eng)
2. Dineo o swana le lebebetšididi le pinki. (Ke mang...)
3. Ba lapa ba ka lebenkeleng la diaparo. (kae)

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 86, 89
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 4, 8, 28, 108, III

Ngwala ditiragalo tša le tšatši ka ga letšatši le o ilego go reka diaparo. Ke mang yo a go išitšego mabenkeleng? O ile kae? O rekile eng? Se lebale go ngwala letšatšikgwedi.

Kanegelo-53

Aa, Morena Kgabo!

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
borala, mathuding, setlotšamolomo, ditlolane, mabenyanane, sejato

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
hlomphega, setlotšamolomo, sengwenyana

Mohumagatšana Kgabo o rata Morena Kgabo kudu.
Ka tšatši le lengwe a mo memela go tla teyeng.

Mohumagatšana Kgabo a paka lofo ya borotheo bjo
bobose. A bo segelela gabotsana a bo bea borala
ka fase ga lefasetere gore bo fole. Ka morago ga
moo a sega tšhese a e bea ka poleiting kgauswi le
borotheo bjo bo sa tšwago go pakwa.

A tloga go ya go itokiša. O nyaka gore a lebelelege
go Morena Kgabo!

Morena Kgabo a fihla ga Mohumagatšana Kgabo ka nako ya teye. A lebelelega gabotse ka sutu le kuane. O tlišeditše Mohumagatšana Kgabo maloba a mabotse. Lesogana la go hlomphega!

Morena Kgabo ga se a je mesong ka ge a nyaka go ba le sekgala sa dijo tša Mohumagatšana Kgabo. O swerwe ke tlala ebile le mala a a lla!

A kokota monyakong wa Mohumagatšana Kgabo.

‘Mphe metsotswana fela,’ go bolela Mohumagatšana Kgabo a le ka gare, a sa itokiša.

‘Re ka ja?’ Morena Kgabo o botšiša a le mathuding a ntlo.

Fela Mohumagatšana Kgabo a se arabe. O sa itlotša setlotšamolomo.

Morena Kgabo a rola kuane a sa letile ka mathuding. A nkgelela borotho go tšwa lefesetereng le le bulegilego. Monkgo o dira gore mala a gagwe a lle kudu. O swerwe ke tlala! O swanetše go ja sengwenyana!

Ke ge Morena Kgabo a bona dilai tša borotho le tšhese boraleng bja lefasetere.

‘Nka se sa leta!’ Morena Kgabo o bolela a nnoši, a obelela selai sa borotho bja go pakwa ke Mohumagatšana Kgabo. A tšea le selai sa tšhese.

‘Mmm, mmm,’ go kgotsa Morena Kgabo, a le gare a eja borotho le tšhese.

Ge Morena Kgabo a ipha borotho le tšhese,
Mohumagatšana Kgabo o sa itokiša. A fetša
go tlola ditlolane, a itebelela seiponeng.
O nyaka go lebelelega a le botse!

‘Nka ja?’ Morena Kgabo a botšiša gape a le ka ntle.

Fela Mohumagatšana Kgabo ga se a loke.

Morena Kgabo o sa swerwe ke tlala. O kwa monkgo wa borotho le mala a gagwe a a lla. O nyaka go ja! A ka se kgone go leta! Morena Kgabo a ipha borotho le tšhese gape.

Mohumagatšana Kgabo ga se a loka. O apara mabenyane a lokiša le moriri wa gagwe.

Ka ntle Morena Kgobo o sa ja borotheo le tšhese tša Mohumagatšana Kgabo.

Mafelelong Mohumagatšana Kgabo a bula monyako wa ka pele.

‘O a amogelwa, Morena Kgabo. Tsena o je borotho bjo bobose bja go pakwa,’ go bolela Mohumagatšana Kgabo ka myemyelo ye kgolo.

‘Ao, aowa! Nka se sa kgona go ja le ge e le lerathana!’ go balabala Morena Kgabo, a robetše pankeng ya ka mathuding a palelwa le ke go ema ka go khura!

Mohumagatšana Kgabo a lebelela dipoleiti tše di se bego le selo. A lebelela mpa ya Morena Kgabo ye e rotogilego. Mohumagatšana Kgabo o tenegile.

‘O sejato Morena Kgabo! Morena Kgabo wa go hloka maitshwaro!’ a lla. ‘O jele borotho le tšhese kamoka. Nka se sa go memela teyeng gape!’

O ka mo mema?

Aa, Morena Kgabo!

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Mohumagatšana Kgabo o lokišitše eng pele a dira teye?
2. Mohumagatšana Kgabo o beile borotho kgauswi le lefasetere le le bulegilego _____.
  - a) gore Morena Kgabo a bo fihlelele
  - b) gore Morena Kgabo a kwe monkgo
  - c) gore bo fole
3. Morena Kgabo o dirileng go kgahliša Mohumagatšana Kgabo? Bona letlakala 3 gore o thušege.
4. Ke ka lebaka la eng Mohumagatšana Kgabo a tšere nako?
5. Morena Kgabo o jele borotho le tšhese gobane _____.
  - a) o be a kwele monkgo wo bose
  - b) o be a lapišitšwe ke go emela Mohumagatšana Kgabo
  - c) o be a swerwe ke tlala
  - d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.
6. Mohumagatšana Kgabo o ipotsefaditše bjang?
7. O nagana gore Mohumagatšana Kgabo o be a swanetše go kwatela Morena Kgabo? E fa mabaka.

8. Bea leswao **X** mabapi le mafoko a e sego a nnete le leswao **✓** mabapi le mafoko a nnete.

a) Dikgabo di na le mesela ye metelele.	
b) Dikgabo di kgona go paka borotho.	
c) Dikgabo di na le matsogo a go swana le a rena.	
d) Dikgabo di apara diaparo.	

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 92
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 41, 46, 75, 112

Kgetha **le** goba **fela** go kopanya diripa tša mafoko.

1. Mohumagatšana Kgabo o segile dilai tša tšhese. A di bea ka poleiting.
2. Morena Kgabo o nyaka go ja. Mohumagatšana Kgabo ga se a loka.
3. Mohumagatšana Kgabo o apara mabenyane. O lokiša moriri.
4. Mohumagatšana Kgabo o kwatile. Morena Kgabo o thabile ebile o khotšhe.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 36, 38
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 18, 86, 106, 109

Itire Morena Kgabo. Ngwalela Mohumagatšana Kgabo **lengwalo** la go kgopela tshwarelo ka se se diragetšego.

Kanegelo-54

Ngangišano ya moya le letšatši

*E theilwe godimo ga nonwane ya Aesop
"Moya wa Leboa le Letšatši"*

PELE O BALA KANECELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
ngangišano, mofenyi (mohlodi), fefoga, diswaramolora,
tšhwaane, difaga

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
ngangišano, tšhwaane

Ka letšatši le lengwe la sehla sa marega, moya le
letšatši di bile le ngangišano.

‘Ke na le maatla go feta wena,’ moya wa realo.
‘Ke na le maatla a go ka wiša mehlare ye metelele.’

‘Aowa,’ letšatši la realo. ‘Ke na le maatla go feta
wena. Nka fiša dithokgwa kamoka.’

‘Nka bodulela malakabe nageng kamoka, go
senya sengwe le sengwe se ke hlakanago le sona,’
moya wa realo.

Ba ngangišana go ya go ile. Ka yona nako yeo monna a tšwelela a apere diaparo tše borutho tša marega. O be a apere jesi ye koto.

‘A re emiše ka ngangišano re bone ka ditiro,’ moya wa bolelela godimo. ‘Ke mo re tlogo go bona gore wa maatla ke mang! Yo a ka dirago gore monna yola a hlobole jesi e tlo ba mofenyi.’

‘Go lokile,’ letšatši la realo. ‘A go thome wena, moya.’

Moya wa thoma go foka, o dikologa monna a dutše a sepela. Monna a thothomela ge moya o mo gogela kua le kua, a swarelela jesi ya gagwe gore e mo šireletše go tonyeng.

Moya wa foka go fetišiša, go dira gore go be bothata go monna go sepela. Wa foka kudu mo lefase le ilego la tlala ka marole le mahlare. Wa foka kudu mo le kuane ya monna e ilego ya fefoga. Monna a konopetša dikonopi tša gagwe tša jesi kamoka.

Moya wa foka ka maatla a wona kamoka. Wa foka ka maatla mo le diswaramolora le dipanka di ilego tša fefoga. Fela se sa dira gore monna a swarelele jesi ya gagwe ka maatla.

Moya o be o šetše o lapile. Wa emiša go foka.

‘Ga go ye wena, letšatši. Dira ka mo o ka kgonago,’
wa realo.

Letšatši la tšwelela ka morago ga maru. La
bonegela ka boleta, la tliša mahlasedi a borutho.
La ruthufatša moya le mobu wo o bego o na le
tšhwaane. Go thothomela ga monna gwa fela, a
thabela borutho bja letšatši mmeleng wa gagwe.

Letšatši la taga ganyenyane le go ruthela.
Monna a bofolla thai, a konopolla jesi ya gagwe.

Mahlasedi a thoma go fīša.

Go se go ye kae monna a hlobola jesi.

Letšatši le moya ba homola nako ye teletšana.
Ba bona monna a phutha matsogo a gempe
ebile a tšola a lahlela jesi ya gagwe magetleng.
Ba lebelela ge a topa kuane ya gagwe a tšwela
pele ka leeto. Go se go ye kae a sobelela a se
sa bonagala.

Ke gona mo moya o ilego wa bolela. 'Letšatši,
o šomile,' moya wa realo ka lentšu la bodutu.
'O mofenyi, o na le maatla go feta nna.'

'Ke a leboga, moya,' letšatši la realo. 'Nka no ba
ke le mofenyi, fela ke a tseba gore le wena o na
le maatla.'

Ke ge moya o fofa godimo ga lefase le lewatle,
letšatši lona la tšwela pele ka leeto la lona la
go tšwa bohlabatšatši le lebile bodikela.

Thuto ya
nonwane ye ke
gore maatla a
ka bonagala ka
bolela, e sego
ka kgapeletšo
le go šomiša
difaga.

Ngangišano ya moya le letšatši

A. Tekahlaloganyo

DBE Mphato wa 3

Puku ya I: 53 Itl. II2

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Taodišo ye e ka ga _____.
  - a) monna yo a bego a itshepelela
  - b) ngangišano ya moya le letšatši
  - c) maatla a magolo a moya
2. E be e le ka sehla sefe sa ngwaga? O tseba bjang?
3. Moya le letšatši di be di ngangišana ka eng?
4. Mofenyi wa ngangišano o _____.
  - a) tšhošitše monna
  - b) fofišitše monna
  - c) dirile gore monna a hlobole jesi
  - d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.
5. O tseba bjang gore moya o be o foka ka maatla?
6. Monna o dirile eng ka jesi ge moya o foka?
7. Beakanya mafoko go tšwa go 1 go fihla go 4 ka tatelano ye e swanetšego.

a) Moya o fokile kudu, monna a swarelela jesi ya gagwe.	
b) Di fane sebaka sa go hlobodiša monna jesi.	
c) Letšatši le hlabile monna a hlobola jesi ya gagwe.	
d) Letšatši le moya di ngangišane ka gore ke mang wa go ba le maatla a go feta yo mongwe.	

8. Mofenyi ke mang? Se se ra go reng?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 27, 29

Ngwalolla o tlatše mafoko a ka mahlathi.

ka boleta	tiiše	ka maatla	borutho	fase

1. Tswalela lebotlelo o le _____ gore maswi a se falale.
2. Lehono go a tonya, o apare _____.
3. O bolelele _____ ge o le ka kerekeng.
4. Ge moya o foka _____, mehlare e a kobega.
5. Katsana e swanetše go swarwa _____.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 89 (tsentšho ya pukutšatši)
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 74 (taelo ya boso)

Ngwala tatelano ya boso ya beke pukungtšatši.
Ngwala letšatšikgwedi. Tšatši ka tšatši ngwala mafoko
a mabedi ka boso.

Mokibelo (<u>letšatši kgwedi</u>)	
Sontaga (<u>letšatši kgwedi</u>)	
Mošupologo (<u>letšatši kgwedi</u>)	

bjalo bjalo

Kanegelo-55

Re loketše go tšea leeto

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:

mabonwa, leeto la go ya kampeng, kholetšhe, lesaka la go robala, mokotlana wa go pepulwa, dišireletša maoto le mmopu tša kherikhete, mogwebiši

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:

kgwebišano, Gautrain

Letšatši ka letšatši batho ba a eta. Ba etela mafelo a a fapanego ka mehuta ye e fapanego ya dinamelwa. Batho ba eta ka difatanaga goba ditimela. Ba eta ka dipese goba dithekisi. Ba eta ka dikepe goba difofane.

A re kopaneng le batho ba ba itokišetšago go eta. O ka phopholetša gore ba ya kae? O ka phopholetša gore ba tlo fihla ka eng mo ba yago?

Gosasa rakgwebo o tšea leeto la kgwebo. O itokišetša leeto leo. O pakile digempe, disutu le dithai tša mabonwa lepokising la gagwe la diapararo, bjale o paka dipampiri tša gagwe tše bohlokwa tša mošomo ka mokotlaneng.

Se bohlokwa ke gore o na le thekethe ya gagwe ya leeto!

‘Ke itokišeditše leeto la ka. Ke rata go eta,’ a realo.

Gosasa moithuti o tšea leeto la go ya kampeng ka ge kholetšhe e le maikhutšong. O itokišetša leeto. O pakile diaparo tša maswanedi le tša go namela dithaba le diputsu, le lesaka la go robala, ka mokotlaneng wa go pepulwa. Se bohlokwa ke gore o na le thekethe ya gagwe ya leeto!

'Ke thabetše leeto la ka. Ke rata go eta!' a realo.

Gosasa mošemane wa sekolo o tšea leeto la kherikhethe. O itokišetša leeto. O pakile yunifomo ya gagwe ya sekolo le ditlabakelo tša papadi ka lepokisaneng la diaparo. Gona bjale o paka dišireletša maoto, mmopu, le dikgwele tša kherikhethe ka mokotlaneng wa gagwe wa go rwala dilo tša dipapadi. Se bohlokwa ke gore o na le thekethe ya gagwe ya leeto!

‘Ke thabetše leeto la ka. Ke rata go eta!’ a realo.

Gosasa mogwebiši o tšea leeto la kgwebišano. O reka le go rekiša dithoto Afrika Borwa ka bophara. O pakile diaparo tša gagwe le tša ngwana wa gagwe wa mošemanyana. O pakile le mokotla wo mogolo wa direkišwa tše a yago go di rekiša. Se bohlokwa ke gore o na le thekethe ya gagwe ya leeto!

‘Ke ikemišeditše leeto la ka. Ke rata go eta,’ a realo.

Gosasa mokgekolo o etela morwedi le ditlogolo tše tharo tša gagwe. O pakile diaparo tša gagwe le dimpho tša ba lapa. Gona bjale o paka didirišwa tša go hlapa le go tlola ka mokotlaneng wa tšona. Se bohlokwa ke gore o na le thekethe ya gagwe ya leeto!

‘Ke thabetše leeto la ka. Ke rata go eta,’ a realo.

Bona batho ba ba etago ka Gautrain lehono!
A o a ba tseba? Ke mogwebiši le ngwana wa
gagwe, rakgwebo, mošemane wa sekolo, moithuti
le mokgekolo! Ba ya kae?

Gautrain e kitima ka lebelo le legolo. E kitima go
feta sethuthuthu, thekisi, le koloï ya mabelo.

Fela...

Ga e na lebelo la go swana le la sefofane!

Bona bagwera ba rena kamoka boemafofane,
ba tseba sefofaneng. Re tseba gore ba eta ka
eng fela ga re tsebe gore ba ya kae ...

O ka phopholetša?

Re loketše go tšea leeto

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Batho kamoka ba ka taodišong ba fihlile bjang boemafofane?
2. Batho ba ba lego taodišong ba dula porofentseng efe? O tseba bjang?
3. Amaganya dinamelwa le lefelo le swanetšego.
  - a) ditimela ☐ meetseng
  - b) difofane ☐ nageng
  - c) dikepe ☐ moyeng
4. Ke ka lebaka la eng moithuti a pakile lesaka la gagwe la go robala?
5. Mošemane wa sekolo _____.
  - a) o ya go bapalela sekolo sa gagwe kherikhethe
  - b) o ya maikhutšong le bagwera ba gagwe
  - c) o pakolla didirišwa le diaparo tša go bapala
6. Ke mang yo a etago le ngwana?
7. Ke dilo mang tše re di pakago mokotlaneng wa ditlolo?
8. Ke dife tše di nago le lebelo le legolo?
  - a) dithuthuthu le dikoloi
  - b) dithekhisi le dipese
  - c) ditimela le difofane

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 19

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 21, 53, 91

Thalela mašala kamoka mofokong a a latelago.

Mokgekolo o paka mokotlana wa gagwe wa ditlolo.

‘Ke thabela leeto la ka. Ke rata go eta,’ a realo.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 93, 96

Kgetha e tee ya ditlhogotaba o ngwale ka yona.

1. O šetše o kile wa etela? Ngwala mafoko a 6-8 o hlaloše mo o ilego le gore o ile bjang. O tšere nako e kaakang go ya? O ka akaretša le tše dingwe.

GOBA

2. O šetše o kile wa šomiša thekethe? Ngwala mafoko a 6-8 o hlaloše gore e be e le ya eng, e bile bokae (botšiša yo a go reketšego) le gore e be e le leeto la eng.

Kanegelo-56

Bošego ka polaseng

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
setala, forohla, lebopa, lebebetšididi (aesehereme), šikinya

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
lapišitšwe, kgauswi, hlwa, šireletšwa

Ke bošego ka polaseng, ebile le ka setaleng go homotše.

Mme pere e lapile ka morago ga go namelwa letšatši kamoka. Pešana e lapišitšwe ke go kitima le mmago yona. Bjalo ke nako ya go robala. Mme pere e robetše kgauswi le pešana. E e forohla ka mosela wo boleta. Pešana ya ya ka boroko.

Faele ya nnete: dipere

1. Dipere ke diphoofolo tša ka polaseng le ka gae.
2. Pere ye tona ke poo. Pere ye tshadi ke peregadi. Ngwana wa pere ke pešana.
3. Dipere di re thuša ka go re gogela merwalo ye boima. Batho ba šomiša dipere bjalo ka dinamelwa.

Ke bošego ka polaseng, ebile le ka lešakeng la dikgomo go homotše.

Mme kgomo e lapile ka morago ga letšatši le letelele la go fula le go gamiwa. Namane e lapišitšwe ke go sepela e fula mašemong letšatši kamoka. Bjalo ke nako ya gore di ye go robala. Mme kgomo e robetše kgauswi le namane. E e forohla ka nko ya yona ye boleta. Namane ya ya ka boroko.

Faele ya nnete: dikgomo

1. Dikgomo ke diphoofolo tša ka polaseng le ka gae.
2. Kgomo ye tona ke poo. Kgomo ye tshadi ke kgomotshadi. Ngwana wa kgomo ke namane.
3. Dikgomo di re thuša ka maswi. Re ka dira tšhese, botoro, lebopa le lebebetšididi ka lebese. Re humana nama le mekgopa go tšona.

Ke bošego ka polaseng, ebile le ka lešakeng la dipudi go homotše.

Diputšana tše tharo di lapile ka ge di be di kitima, di bapala di fofafofa letšatši kamoka. Ke nako ya go robala. Mme pudi e robetše kgauswi le tšona e di forohla ka hlogo ka boleta. Diputšana di tswalela mahlo tša ya ka boroko.

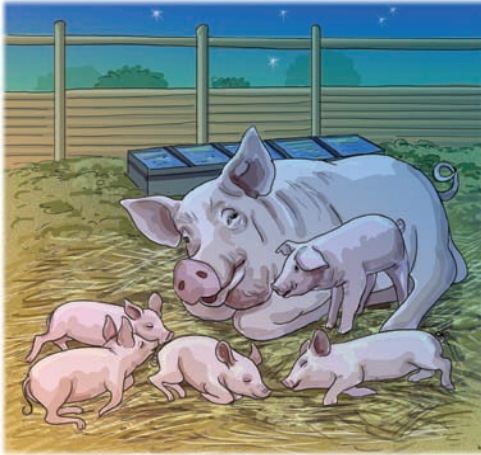

Faele ya nnete: dipudi

1. Dipudi ke diphoofolo tša ka polaseng le ka gae.
2. Pudi ye tona e bitšwa phooko. Pudi ye tshadi e bitšwa puditshadi. Ngwana wa pudi o bitšwa putšana.
3. Dipudi di re thuša ka maswi. Re ka dira tšhese ka maswi a tšona. Re humana le nama go tšwa go tšona.

Ke bošego ka polaseng, ebile le ka lešakeng la dikolobe go homotše.

Dikolobjana di lapile ka morago ga letšatši le letelele la go raloka marageng. Tše nne tša tšona di robetše kgauswi ga mme kolobe ebile di ile ka boroko. Ya bohlano e sa nyaka go bapala. Mme kolobe e lla gabotsana gore ngwana wa yona wa go se kwe a robale. Ke nako ya go robala.

Faele ya nnete: dikolobe

1. Dikolobe ke diphoofolo tša ka polaseng le ka gae.
2. Go na le kolobetona le kolobetshadi. Ngwana wa kolobe o bitšwa kolobjana.
3. Re humana nama go tšona.

Ke bošego ka polaseng, ebile le ka lešakeng la dinku go homotše.

Dikwanyana tše pedi di lapišitšwe ke go hlwa di fofafofa ka mašemong. Di robetše bjanyeng kgauswi le mme nku go humana borutho go tšwa mmeleng le wulong ya mmago tšona. Go se go ye kae di tlo ya ka boroko.

Faele ya nnete: dinku

1. Dinku ke diphoofolo tša ka polaseng le ka gae.
2. Nku ye tona e bitšwa kgapa. Nku ye tshadi e bitšwa nkutshadi. Ngwana wa nku o bitšwa kwana.
3. Dinku di re thuša ka wulo. Wulo re e dirišetša go loga dikobo, dijese le dikhafo. Re humana le nama go tšona.

Ke bošego ka polaseng, ebile le ka dikgogong go homotše.

Dikgogo di lapile ka morago ga letšatši le letelele di fata maroleng go nyaka dijo. Mme kgogo e robetše fase, e kgoma matsuanyana ka mafofa. Matsuanyana a mararo a ile ka boroko, fela le letee le kgopela go ka opelelwa gore le robale. 'Koo, koo, kokoko,' go opela mme kgogo.

Faele ya nnete: dikgogo

1. Dikgogo ke dinonyana tša ka polaseng le ka gae.
2. Kgogo ye tona e bitšwa mokoko. Kgogo ye tshadi e bitšwa sethole (kgogotshadi). Ngwana wa kgogo o bitšwa letsuanyana.
3. Dikgogo di re thuša ka mae le nama.

Ke bošego ka polaseng. Fela mohlareng wo mogolo ga se gwa homolwa.

Maribiši a manyenyane a robetše letšatši kamoka. Bjalo ke nako ya go tsoga!

Mme leribiši le a šikinya ka molomo. Maribiši a manyenyane a bula mahlo a sa swerwe ke boroko, a edimola le go ingwaya.

‘Hoo-hoo-hoo,’ a a lla, ge mme leribiši a fofa go ya go ba nyakela dijo.

A tlo mo leta bošego kamoka.

Faele ya nnete: maribiši

1. Maribiši ke dinonyana tša naga. Ke dinonyana tša batsomi, di ja nama.
2. Maribiši a tsoma bošego.
3. Maribiši a re thuša ka go ja magotlo le dipeba.
4. Bjalo ka diphoofolo tše dingwe tša naga, a swanetše go šireletšwa.

Bošego ka polaseng

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Taodišo ye e ka ga eng?
  - a) diphoofolo tša nageng
  - b) diphoofolo tša ka polaseng
  - c) diphoofolo tša go phela di robetše
2. Ke phoofolo efe ye e namelwago? Ngwalolla lefoko le le re botšago seo.
3. Ke phoofolo efe ka taodišong, yeo e bego le bana ba bantši?
4. Bontšha ka sefapano **X** lepokisana la go ba le karabo ya nnete.

Dinku di re fa _____.

a) maswi	
b) mae	
c) wulo	
d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.	

5. Dipudi di robala kae?
6. Ke diphoofolo dife ka kanegelong tše e sego tša ka polaseng go ya ka taodišo?
7. Ke ka lebaka la eng re swanetse go šireletša maribiši?
A re thuša bjang?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 46, 59, 76, 84, 114, 118, 130
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 28, 76

1. Ngwalolla lefoko le le latelago ka lefitile.
Thoma lefoko le ka **Maabane** ...
Lehono dikwana di a fofafofa, mola nkutshadi e fula bjang.
2. Ngwalolla lefoko le le latelago ka lebjale.
Thoma lefoko le ka **Lehono** ...
Maabane namane e bapetše ka tšhemong, mola molemi a gamile kgomo.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 11, 28
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 71, 79

Thala o be o tlatše tafola ye ka pukung ya gago ka ga diphoofolo tše tshela tše fapanego tša ka polaseng. Diriša dihlogo tše di latelago.

	Leina la phoofolo	Leina la ngwana	Phoofolo e re thuša bjang
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			

Kanegelo-57

Tšhošane le tšie

E theilwe go tšwa nonwaneng ya Aesop

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
moriting wa thaba, serunya, mahlahla, letata, lefsa

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
dikhunkhwane, itlwaetša, ipshine

Moriting wa thaba go be go dula nonyana,
serunya, segokgo, tšhošane ya mahlahla, le tšie
ya go rata menate.

Ka sehla sa selemo se setelele sa go fiša, tšhošane
ya mahlahla e ile ya šoma kudu go kgoboketša
mabele go a iša kua legaeng la yona e lego
seolong.

Tšie e feditše matšatši a yona a selemo e bina,
e e ya godimo le fase thabeng le maweng, e opela
dikoša ebile e le menateng.

Tšie e feditše matšatši a yona a selemo e bina,
e opela e le menateng.

Ka letšatši le lengwe nonyana ya bona tšhošane e šoma ka thata.

‘O dira eng, tšhošane?’ ya botšiša.

‘Ke ipolokela mabele gore marega ke be le dijo tše di lekanego,’ tšhošane ya araba.

Nonyana ya nagana gore ke kgopolo ye botse, ya fofa go ya go kgoboketša dipeu le diberi go di bolokela marega.

Tšie ya sega ge e bona tšhošane le nonyana di šoma ka boima ka matšatši a mabotse a selemo. Ya bina le go opela e e ya godimo le fase thabeng le motheošeng e e ja monate.

Ka letšatši le le latelago serunya sa bona tšhošane e šoma ka thata.

‘O dira eng, tšhošane?’ sa botšiša.

‘Ke ipolokela mabele gore marega ke be le dijo tše di lekanego,’ tšhošane ya araba.

Serunya sa nagana gore ke kgopolo ye botse, sa epa go ya fase mobung go humana diboko go di bolokela marega.

Tšie ya sega ge e bona tšhošane le serunya di šoma ka boima ka matšatši a mabotse a selemo. Ya bina le go opela e e ya godimo le fase thabeng le motheošeng e e ja monate.

Segokgo sa bona tšhošane e šoma ka thata.

‘O dira eng, tšhošane?’ sa botšiša.

‘Ke ipelokela mabele gore marega ke be le dijo tše di lekanego,’ tšhošane ya araba.

Segokgo sa nagana gore ke kgopolo ye botse, sa dira letata la go tia le lefsa la go swara dikhunkhwane go di bolokela marega.

Tšie ya sega ge e bona tšhošane le segokgo di šoma ka boima ka matšatši a mabotse a selemo. Ya bina le go opela e e ya godimo le fase thabeng le motheošeng e e ja monate.

Tšie e be e le gare e
itlwaetša pina ye mpsha
le go bina ge e bona
tšhošane e šoma ka thata.

‘Tšhošane, nka o šoma ka
thata letšatši kamoka?
Ipshine ka selemo! Etlare
kopanele go ja monate,’
tšie ya realo.

‘Le ge ke rata go kopanela
go ja monate le wena, nka
se kgone,’ go bolela tšhošane. ‘E se kgale marega
a tlo tsena, ke ka mo ke swanetšego go boloka
mabele go ba le dijo tše lekanego.’

Tšie ya nagana gore ke
kgopolo ya bodutu.

‘Go bereka ka thata ke
go senya nako e le gore
o ka be o bina le go
bapala,’ ya nagana.

Ya fofafofa, e opelela
godimo.

Selemo sa feta, marega a go tonya a fihla. Bjang bja fetoga bjo bo tsootho, moya dithabeng wa thoma go tonya.

Nonyana e be e thabile sehlageng sa yona se sebotsana, e e ja dipeu le diberi tše e di bolokilego. Serunya se be se thabile moleteng wa sona wa borutho, se e ja dibokwana tše se di bolokilego. Segokgo se be se thabile letateng, se e ja dikhunkhwane tše se di bolokilego. Le tšhošane e be e thabile seolong, e e ja mabele a e a bolokilego.

Tšie yona e be e se na dijo. Mobu o be o omile go se se melago go wona. Ka morago ga nako ya thoma go bolawa ke tlala.

Tšie ya gopola dijo kamoka tše tšhošane e di bolokilego marega. Ya ya seolong ya bitša tšhošane.

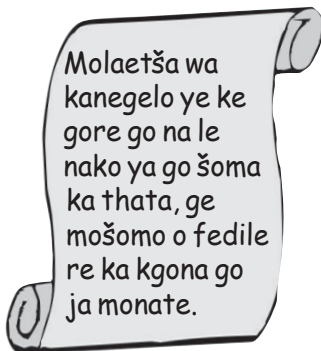
‘A ke o arolelane dijo tša gago le nna hle, tšhošane,’ ya kgopela e lla dikeledi.

‘O be o swanetše o naganne ka seo peleng, tšie. Ka nako ye ke bego ke šoma ka thata selemo kamoka ke boloka dijo, wena o be o opela, o bina le go bapala,’ gwa bolela tšhošane e kwatile. ‘Le gona bjalo ga o tsebe gore go na le nako ya go šoma le nako ya go bapala?’

Tšie e be e tseba gore tšhošane e bolela nnete.

‘Ke maswabi, tšhošane. Selemo se se tlogo ke tlo šoma ka thata go kgoboketša dijo tša marega, ebile ke tlo go thuša. Ke mo le wena o tlogo go ba le nako ya go khutša le go bapala,’ ya tshepiša.

Ke ge tšhošane e dumela go e arolela dijo. Tšie ya opelela le go binela tšhošane go fihlela go tonya le leswiswi di feta.

Tšhošane le tšie

A. Tekahlaloganyo

DBE Mphato wa 3
Puku ya 2 **123** ltl. 122

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Tšhošane, nonyana, serunya, segokgo le tšie di be di dula kae?
2. Tšhošane e dirile eng ka sehla sa selemo?
  - a) E šomile ka maatla.
  - b) E kgobokeditše mabele go a bolokela marega.
  - c) Kamoka ga tšona a le b.
3. Tšie e feditše matšatsi a sehla sa selemo e dira eng?
4. Bapetša diphoofole le dijo tšeo di di boloketšego marega.

a) nonyana	☐ dibokwana
b) segokgo	☐ dipeu le diberi
c) serunya	☐ dikhunkhwane
5. Segokgo se swere dijo bjang?
6. Bea sefapano **X** mabapi le mafoko a a se bego a nnete le leswao **✓** mabapi le mafoko a nnete.

a) Tšie e be e bapala porompeta.	
b) Ditšhošane le ditšie ke dikhunkhwane. Di na le maoto a tshela.	
c) Diphoofole kamoka di bolokile dijo tša marega.	
d) Tšhošane e bone boitsholo bja tšie.	

7. Go diragetšeng ka tšie marega?
8. Tšie e ithutile thuto efe?
  - a) Go na le nako ya go šoma le nako ya go bapala.
  - b) Marega a tonya kudu.
  - c) Ditšhošane di abelana ka dijo tša tšona.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. 21
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 12, 73

Ngwalolla mafoko a o diriše maswao a maswanedi.
Bontšha ge e le gore lefoko ke potšišo, setatamente,
taelo goba makalo.

1. etla o ipshine _____
2. ke tshenyo ya nako _____
3. tšie e hlokile dijo _____
4. o dirang _____

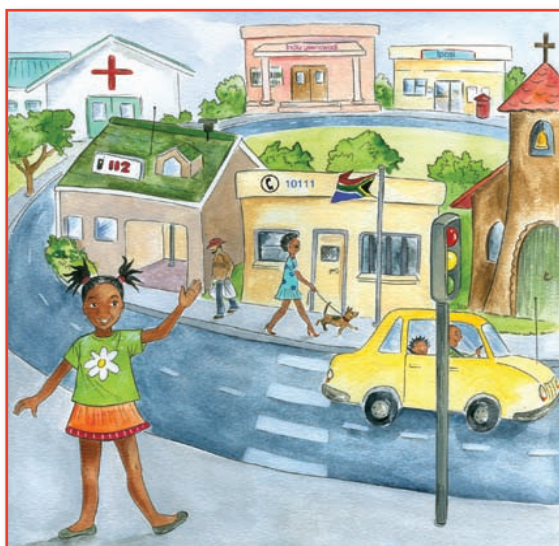
C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: Itl. 107
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: Itl. 104

Itire tšie le gore marega fedile. Ngwalela tšhošane
karata ya tebogo.

Kanegelo-58

O amogetšwe toropong ya gešu

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
molodi wa temošo (sehlabamokoši), tšhireletšego, bookelo (sepetlele),
ampulense, tšhwaana, tšhwaana ye ba ntlhabago, rabokgobapuku,
tshedimošo, raposo, panku, paesekopo

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
borasetimamollo, tšhireletšego, bjolaa, bobjohle, dikhomputhareng,
borabokgobapuku, ipshinne

Thobela! Ke nna Paledi. O amogetšwe toropong ya gešu! Ke thabetše ge o tllile go re etela. Etle le nna. Ke tlo go bontšha toropo.

Se ke sekolo sa ka. Ke poraimare ya fase. Ke kereiting ya 2 ngwageng wo. Ke rata sekolo. Morutišigadi wa rena o re ruta go bala le go ngwala gabotse, le go šoma ka dipalo. O re ruta ka lefase gore re ithute dilo tše mpsha. O lebelela mešomo ya rena le go re hlalošetša ge re sa kwešiše. Ke morutišigadi wa kgotlelelo, wa go loka le bohlale.

Mohlomongwe
ke tlo ba
morutišigadi ge
ke gola...

Ye ke kereke ya rena. Malapa a mantši a tsenela tirelo kerekeng yona ye. Nna le ba lapa lešu re ya kerekeng Sontaga se sengwe le se sengwe.

Moruti o thoma tirelo ka thapelo. Ka morago ra theeletša tirelo ka tlhokomelo. Ka mehla e na le molaetša wo bohlokwa wa Modimo go rena.

Moruti o opela difela le sehlopha sa babini sa kereke. Ka nako tše dingwe o anegela bana ditaodišo tša Beibele. O dira modiro wa go thuša bahloki ka ntle le tefo. Ke moetapele wa setšhaba.

Mohlomongwe ke tlo ba moruti ge ke gola...

Ka kua ke seteišene sa maphodisa. Bona! Lephodisa la mosadi le eme ka ntle. Le lebelelega le le botse ka yunifomo ya lona ye botala bja legodimo.

Maphodisa a rena ba thuša ka tšhireletšo le gore re dule re bolokegile. Ba dira gore batho kamoka toropong ye ya rena ba latele molao. Ba swara basenyi, le gona ba kgona go re thuša ge go direga dilo tše mpe goba go na le kotsi.

Ke duma ge nkabe ke kgona go otlela sefatanaga sa maphodisa. Ke be ke tlo letša molodi wa temošo le go tšhuma mabone a go baima ka se kitimiša ka lebelo le legolo! Ga go mosenyi yo a bego a ka ntšhabela!

Mohlomongwe ke tlo ba lephodisa ge ke gola...

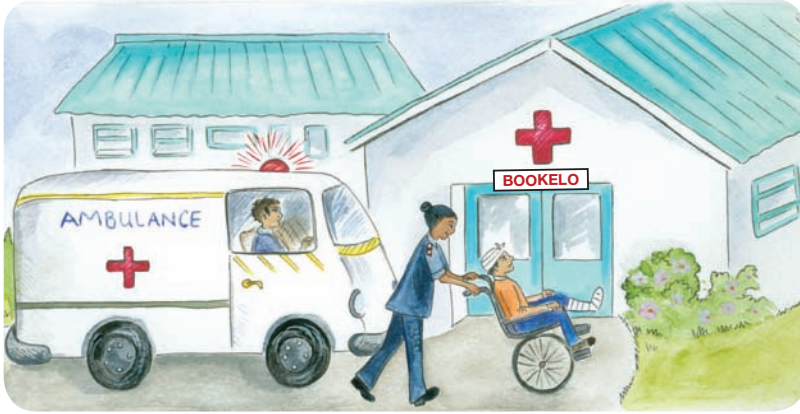
Bjale re mo ke go ratago kudu – ga borasetimamollo!

Ke rata koloï ya bona ya go phadima ye khubedu!
Borasetimamollo ba namela leri ye telele go
fihlela meagong ye metelele ge e swa. Le lethopo
la meetse ke le letelele go ka tšea botelele bja
mmila ge le phutologile!

Modiro wo batho ba ba o dirago e ka re ke wa
ka paesekopong! Borasetimamollo ba bogale.
Ba tsena ka meagong go thuša batho, le ge mollo
o fiša ebile o le kotsi. Kgwedi ya go feta
rasetimamollo o tšile sekolong sa rena go re ruta
ka tšhireletšego ya mollo.

Mohlomongwe ke tlo
ba rasetimamollo
ge ke gola...

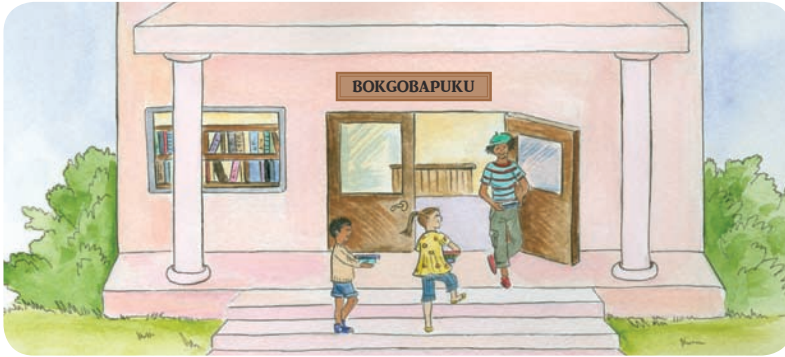

Bookelo ke bjolaa! Ke tseba bookelo ka ge bo na le sefapano se segolo se sekhubedu monyakong. A o bona ampulense ka ntle? E dirišetšwa go tliša balwetši ba go lwala kudu le bagobadi bookelong.

Baaki bookelong ba thuša dingaka go re hlahloba. Ba humana gore bothata ke eng ka rena ge re lwala, le gona ba dira ka bobjohle gore re kwe bokaone. Baaki ke a ba rata fela ga ke rate dihlare le tšhwaana ye ba ntlhabago yona!

Mohlomongwe ke tlo ba mooki ge ke gola...
(efela nka se hlabe tšhwaana)

O rata go bala dipuku? Ge o rata, bokgobapuku ke lefelo la gago! Ke lefelo la go homola mo motho a ka balago ka khutšo.

Bokgobapuku toropong ya gešu bo tletše ka tshedimošo. Tshedimošo e ka dipukung, makaseneng le ka dikhomputhareng. Ge re na le dipotšišo, borabokgobapuku ba re thuša ka go humana dikanegelo tša maleba tša go bala le go re fa tsebo. Re adima dipuku gore re ye go di bala magaeang, le gona ge re di bušetša re ka humana tše dingwe.

Mohlomongwe ke tlo ba rabokgobapuku ge ke gola...

Aowa? Nako ya gore o sepele e šetše e fihlile?
Ke maswabi!

A re fane diaterese. O bona poso ye e lego mola?
Re reka ditempe le go romela diphasele gona.
Ke tlo go ngwalela lengwalo ka le posa lepokising
lela le legolo le lekhubedu.

Nna ke tlo emela raposo
gore a ntlšetše lengwalo le
le tšwago go wena.

Ke a tshepa gore o ipshinne
ka go bona toropo ya gešu.
O boe gape go se go ye kae
hle! Ke tlo go iša go bona
panka, paesekopo, le
mabenkele ao ke a ratago!

Mohlomongwe ke tlo tla go
go etela toropong ya geno
ka lengwe la matšatši?

O amogetšwe toropong ya gešu

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Bolela maina a mafelo a mahlano a a lego toropong ya bo Paledi.
2. Bala ka ga morutišigadi wa Paledi letlakaleng la 12. Ke dilo dife tšeo a di dirago tša go mo dira gore a be morutišigadi wa maleba?
3. Amany batho le mafoko a maleba.
  - a) borasetimamollo ☐ Ba re thuša go humana dipuku le tshedimošo.
  - b) baruti ☐ Ba bogale go ka dira mošomo wo o kotse.
  - c) borabokgobapuku ☐ Ba dira mošomo wa setšhaba ka kereke.
4. Paledi a ka dirang ge a ka otlela sefatanaga sa maphodisa?
5. Bolela ge e le gore mafoko a a latelago ke nnete (N) goba maaka (M).

a) Maphodisa a apara yunifomo.	
b) Maphodisa a swara basenyi.	
c) Maphodisa a hlaba tšhwaana.	
d) Maphodisa a šoma bokgobapuku.	
6. Ampulense e dirišetšwa eng?
7. O reka ditempe le go posa diphasele kae?

8. Bokgobapukung _____.
- o ka reka dipuku
  - o humana batho ba go se rate go bala dipuku
  - go na le lešata
  - o ka humana tshedimošo

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 42, 71, 84

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 77

Fetolela madiri lefokong le lengwe le le lengwe go tšwa go **lebja** go ya go le le tlogo. Thoma mafoko ka mantšu a a lego mašakaneng.

- Paledi o ya sekolong. (Gosasa ...)
- Paledi o go ngwalela lengwalo. (Bekeng ye e tlogo ...)
- Paledi o go iša go bona pankla le paesekopo.
(Nakong ye e tlogo ...)

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 28, 58

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 71, 79

Tlatša tafola ye e latelago. Balolla kanegelo o lebelele le diswantšho gore o thušege.

	Ba šoma kae?	O nagana gore ke eng se se ba thušago go dira mošomo wa bona gabotse?
morutišigadi		
moruti		
lephodisa		
rasetimamollo		
mooki		
rabokgobapuku		
raposo		

Kanegelo-59

Mmutla le khudu

E theilwe go tšwa nonwaneng ya Aesop

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
kgopja, khula, nong

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
kgopja, kwerwa, maitshwaro, ikgantšha, ntshware

Go bile le nako ye mmutla o bego o fetša matšatši o ikgantšha ka mo o bego le lebelo ka gona. Ge o sa ikgantšhe, o be o kwera le go sega diphoofolo tše dingwe.

‘O nonne ebile o sepela ka go nanya, wena Kubu! O mogolo kudu ebile o sepela ka go nanya, wena Tlou! Thutlwa, ge o ka leka go kitima ka lebelo, o tlo kgopja wa wela godimo ga maoto a gago a matelele!’

Yo a bego a kwerwa kudu e be e le Khudu.

‘Ha, ha, ha! Itebelele, o sepela ka go nanya le ntlo ye e lego mokokotlong wa gago, sefahlego sa gago se le maroleng! Ke go kwela bohloko, Khudu!’ Mmutla o a mo kwera.

Kubu, Tlou, Thutlwa le Khudu tša kwatišwa ke go kwerwa ke Mmutla. Ka letšatši le lengwe, Khudu e be e kwele.

‘O nagana gore o mang, wena Mmutla?’ ya bolela e tenegile. ‘Ke nnete o na le lebelo, fela o hloka mekgwa le maitshwaro. Tlogela go ikgantšha le go re kwera!’

Fela Mmutla ga se wa theeletša, wa e sega, seo sa dira gore Khudu e kwate le go feta.

‘A re bone gore o na le lebelo le lekaakang, wena Mmutla!’ Khudu ya realo. ‘Ke tlo phadišana le wena ka lebelo gore re bone gore mofenyi ke mang.’

Mmutla ga se wa dumela ditsebe tša wona. Khudu ya go nanya e dira tlhohlo ya lebelo? Ye e tlo ba taba ya go segiša kudu!

‘Khudu, o nyaka go phadišana le nna?’ Mmutla wa realo. ‘A re dire bjalo! Ke tlo phadišana le wena gosasa!’

Ke wola o a taboga,
o le gare o sega.

‘Yo, batho,’ Kubu, Tlou
le Thutlwa tša nagana.
Mmutla o na le lebelo go
feta Khudu. Ge Khudu a
ka se hlole, Mmutla o tlo
ikgantšha le go feta.

Ka le le latelago, Mmutla le Khudu ba lokile mothalading wa go thoma. Diphoofolo ka moka di tlile go bogela. Khudu e be e tšhogile, Mmutla wona o se na le pelaelo.

Tlou ya goeletša, 'Lokang, lokang ... TLOGANG!'

Phadišano e thomile!

Mmutla wa tloga ka lebelo la go šiiša. Ka morago ga nako wa fokotša lebelo.

‘Nka ke kitima ka lebelo le le kaaka? Khudu e nanya kudu, e ka se ntshware. Nka khutša,’ wa nagana.

Pula ya thoma go na. Mmutla wa robala ka lešokeng gore o se thape, wa ya ka boroko.

Khudu yona e be e tšwela pele ka go nanya. Ya sepela, e sa khutše, le gatee, le ge e nelwa ke pula. Ya feta mo Mmutla o robetšego gona lešokeng, ya se eme le ge e lapile.

Ka morago pula ya khula, Mmutla wa tsoga.
Wa lebelela ka mo le ka mo, fela wa se bone Khudu.

‘Mothaladi wa hlolo ga o kgole, go ra gore Khudu
e sa le morago. Ke sa tlile go fenywa lebelo le,’
wa nagana, wa kitima ka lebelo le legolo.

Mmutla wa re ge o fihla khoneng wa lebelela
godimo. Wa se kgolwe se o se bonego. Khudu ke
yela, e kgauswi le mothlaladi wa hlolo!

Wa kitima ka lebelo le legolo go ya mothlalading
wa hlolo, fela o diegile. Khudu ya hlola! Khudu ke
mohlodi!

Diphoofolo kamoka tša thabela Khudu. Kubu, Tlou le Thutlwa tša sega Mmutla.

‘Go diregile eng gore o hlolwe ke Khudu?’ tša sega. ‘E nanya go feta rena kamoka, ebile e rwele ntlo ka mokokotlong! Fela e kgonne go ka o hlola!’

Bjalo ke nako ya Mmutla ya go swaba le go kwata. Ga se wa rata ge ba o kwera, le ganyenyane.

Khudu ya kwela Mmutla bohloko. E be e tseba bohloko bja go kwera le go segwa.

‘Re a tseba gore o na le lebelo go re feta, Mmutla,’ ya realo, ‘fela o se ke wa ikgantšha ka lona!’

Mmutla o ithutile thuto, ga se wa ikgantšha ka selo, ebile ga se wa kwera le yo mo tee gape.

Go na le dithuto tše mmalwa nonwaneng ye:

1. Re se ikgantšhe ka tše re di tsebago: *Se bone go gakalala ga bo nong, go wa fase ke ga bona.*
2. Re se kwere bao ba fapanego le rena.
3. Re thabele mabokgone le mafokodi a babangwe, re se ipapetše.
4. Ge re nyaka selo re se šomele ka maatla.
5. Ka nako ye nngwe go dira dilo ka lebelo ga se gwa loka, re dire dilo ka boiketlo: *Nonyana phakuphaku e bea lee ka le tee.*

Mmutla le khudu

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Diphoofole di be di kwatšitšwe ke Mmutla ka ge _____.
  - a) o be o di kwera ka ge di se na lebelo
  - b) o na le lebelo go di feta
  - c) o be o rata go ikgogomoša
2. Mmutla o kwerile mang? O be o kwera mang kudu?
3. Mathomong a taodišo, o be o nagang gore Khudu e ka šia Mmutla? Ke ka lebaka la eng o realo?
4. Mmutla o ikwele bjang pele ga phadišano?
  - a) O tšhogile.
  - b) O sa iketla ebile o belaela.
  - c) O lokologile ebile o itshepile.
5. Ke lefoko lefe letlakaleng la 24 le le re botšago gore kamoka ba be ba nyaka go bona gore go tlo direga eng phadišanong?
6. Ke ka lebaka la eng ge Mmutla o naganne go ema wa khutša magareng ga phadišano?
7. Bolela ge mafoko a a latelago e le nnete (N) goba maaka (M).

a) Khudu e be e se na taba le go sepela puleng.	
b) Mmutla o be o tšhaba Kubu, Tlou le Thutlwa.	

c)	Mmutla o humane mo o ka robalago kgauswi le noka.	
d)	Khudu ga se ya kwera Mmutla ka morago ga phadišano ya lebelo.	

8. Mmutla o ithutile eng mafelelong?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 23, 92
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 23, 41, 46, 75, 112

Kgetha fela, ka gona goba gobane go nyalanya diripa tše tša mafoko.

1. Mmutla o na le lebelo go feta Khudu. Khudu e bile mofenyi.
2. Khudu ga se ya sega Mmutla. E be e tseba ka bohloko bja go kwera.
3. Mmutla o bone e ke o na le nako. Wa ema wa khutša.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 74, 77
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 10, 13, 58

Itire raditaba. Ngwala ka se se diregilego phadišanong (mafoko a 8-10). Efa kanegelo ya gago hlogotaba. Ngwala letšatšikgwedi le leina la gago.

Kanegelo-60

Diphoofolo tša batsomi

PELE O BALA KANECEO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:

ka tlhago, batsomi, setsongwa, tanya, diphopholetši, mpholo, tlobotša, hwelela, pšhatla, makgwakgwa, thwathwanywa, phupu tša mahlo, tlhame, moenong, lenong, pekwa, ntšhu, mehlagare, dinta, phiri, matšhošetši, setšo, diruiwa

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:

dikhunkhwane, pšhatla, makgwakgwa, thwathwanywa, bjanyeng, ditšhwene, dienywa

Ka tlhago diphoofole
tše dingwe di tsoma tše
dingwe go di dira dijo.

Digokgo ke batsomi.
Mebele ya tšona e dira
dithapo tše sesane
tše o di agago letata
ka tšona. Di swara
setsongwa ka matata
a go tanya.

Batho ba bantši ba tšhaba digokgo, fela bontši bja
tšona ga bo kotsi bathong. Digokgo di re thuša ka
go ja dikhunkhwane tša kotsi go swana le dintšhi le
menang.

Serurubele ke setsongwa sa segokgo!

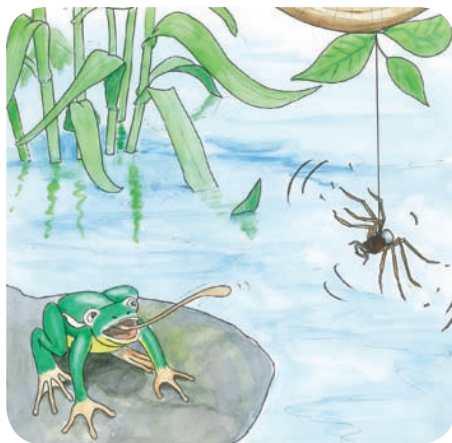
Faele ya nnete: digokgo

1. Digokgo ga se dikhunkhwane. Di na le diripa tše 2 tša mmele, e sego tše 3 bjalo ka dikhunkhwane. Di na le maoto a 8, e sego a 6 bjalo ka dikhunkhwane.
2. Dikhunkhwane di na le diphopholetši, digokgo ga di natšo.
3. Go na le mehuta ye 3000 ye e fapanego mo Afrika Borwa. Ke mehuta ye mene fela ya go ba le mpholo wo o lego kotsi bathong.

Segokgo ke setsongwa
sa segwagwa!

Digwagwa ke batsomi.
Di diriša maleme a
tšona a matelele a
go tanya go swara
ditsongwa bjalo ka
dikhunkhwane le
digokgo.

Digwagwa di beela mae a tšona ka meetseng.
Bana ba tšona bao ba bitšwago dinokolwane,
ba dula ka meetseng ebile ba nyakile go swana
le dihlapa.

Digwagwa tša mebala ya go taga gantši di na le
mpholo. Mebala e lemoša diphoofolo tše dingwe
go se di tshwenye.

Faele ya nnete: digwagwa

1. Digwagwa ke didulagobedi. Di dula ka
meetseng le ka ntle ga meetse.
2. Digwagwa ga di na mesela.
3. Digwagwa di a tlobotša ge di gola.
4. Mehuta ye mentši ya digwagwa e a hwelela. Go ra
gore ge re sa hlokomele digwagwa go tlo fihla mo
lefase kamoka le tlo hloka digwagwa.

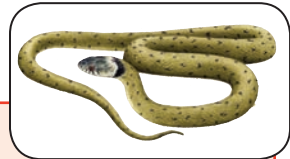

Segwagwa ke
setsongwa sa noga!

Dinoga ke batsomi. Di
diriša meno a matelele
a go ba le mpholo, go
bolaya digwagwa le
diphoofolo tše dingwe
tše nyenyane. Dinoga
tše kgolo di diriša
mebele ya tšona go
pšhatla ditsongwa
tša tšona.

Dinoga ga di bone le go kwa gabotse. Di kwa moya
ka go ntšha le go tsenya maleme. Dinoga tše dintši
di dula mo go fišago.

Faele ya nnete: dinoga

1. Dinoga ke digagabi. Digagabi di na le makgwakgwa. Di na le madi a go tonya, di rata go dula letšatšing go ruthetša madi a mmele. Bana ba thwathwanywa go tšwa maeng.
2. Dinoga ga di na maoto, ditsebe le phupu tša mahlo.
3. Go na le mehuta ye 130 ya go fapana mo Afrika Borwa. Ke mehuta ye 12 fela ya kotsi ye e ka bolayago batho.
4. Bjalo ka digwagwa, le tšona di a tlobotša go di gola.

Noga ke setsongwa
sa tlhame!

Ditlhame ke batsomi.
Di kgetha go sepela
bjanyeng bjo botelele
go tsoma go na le
gore di fofele godimo
go ka bona
ditsongwa.
Di tsoma mosegare.

Ditlhame di diriša maoto a tšona a go tia go
gatikela le go roba marapo a ditsongwa. Di tsoma
dinoga le diphoofolo tše dingwe bjalo ka
dikhunkhwane, magotlo le dinonyana tše nyenyane.

Faele ya nnete: ditlhame

1. Tlhame e moenong wa Afrika Borwa.
2. Bjalo ka dinonyana kamoka e na le mafofa, maphego ebile e beela mae.
3. Tlhame ke setsomi. Dinonyana tše di ja nama.
4. Dinonyana tše dingwe tša batsomi ke manong, dipekwa, maribiši le dintšhu.

Tlhame ke setsongwa
sa tšhwene!

Ditšhwene ke batsomi.
Di na le mehlagare
ya go tia le meno a
matelele a bogale.
Di ja dienywa tša
naga, medu, mahlare,
dikhunkhwane,
dinonyana le diamuši
tše nyenyane.

Ditšhwene di dula ka dihlopha tše kgolo. Di tšea
nako ye telele di phetla maboya a tše dingwe di
nyaka dinta le se sengwe le se sengwe. Ke tsela ye
bohlokwa ya go aga setswalle dihlopheng.

Faele ya nnete: ditšhwene

1. Ditšhwene ke diamuši. Ke diphoofolo tša
madi a go tonya tša go ba le maboya. Di a belega
ebile di a antšha.
2. Mohuta wo mogolo wa ditšhwene ke *Chacma* goba
tšhwene ya Kapa (*Cape baboon*), di humanega
Afrika Borwa.
3. Ge ngwana a ka hwelwa ke mmagwe o lelwa ke
ye nngwe ya tšhadi sehlopheng.

Tšhwene ke setsongwa
sa nkwe!

Dinkwe ke batsomi.
Di rata go tsoma
bošego gobane di bona
gabotse leswiswing.
Maboya a tšona a
mabalabala a di thuša
gore di se bonale.
Seo se bitšwa go
itimatimetša.

Dinkwe di kgona go sepela ka go nanya ebile di ka
makatša setsongwa.

Dinkwe gantši di tsoma diphoofolo bjalo ka diphala,
ditholo, diphuti le dikolobe tša naga.

Dinkwe di dula di le noši. Tša tshadi di tswala bana
ba babedi goba ba bararo ka nako e tee.

Faele ya nnete: dinkwe

1. Bjalo ka ditšhwene, dinkwe ke diamuš.
2. Dinkwe di tiile kudu. Di kgona go gogela diphoofolo tšeo di di fetago mohlareng go di khutišetša batsomi ba bangwe bjale ka ditau le diphiri.

Nkwe ke setsongwa
sa motho!

Ke ka lebaka la eng
motho a tsoma
nkwe? Ka tlhago
phoofolo e tsomela
go ja goba go
itšhireletša, fela
motho yo o bolaela
go ithabiša. Go dira
bjalo ga se go loke.

Batho ga ba je nkwe le gona nkwe ga e na
matšhošetši go bona. Fela dinkwe di kotsing ya
go tsongwa ke batho.

Batho ba swanetše go šireletša dinkwe le
diphoofolo kamoka tša lešoka tšeo di sa šetšego
lefaseng.

Faele ya nnete: batho ba batsomi

1. Batsomi ba bolayela dinkwe matlalo a tšona. Matlalo a dira diaparo tša setšo le tša fešene. Diripa tše dingwe tša nkwe di dira dihlare tša setšo.
2. Dinkwe di bolawa ke balemi ge ba šireletša diruiwa tša bona.
3. Tšatši ka tšatši diphoofolo go ya ka mehuta di a hwelela lefaseng le la rena.

Diphoofolo tša batsomi

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Tabakgolo ya taodišo ye ke _____.
  - a) diphoofolo di tsomela tše dingwe go di dira dijo
  - b) diphoofolo di rata go namela
  - c) diphoofolo di kotsi
2. A e kaba digokgo ke dikhunkhwane? Efa dintlha tše pedi go tliša karabo ya gago.
3. Diamuši ke dife diphoofolong tše latelago?
  - a) dinoga le digwagwa
  - b) digokgo le ditlhame
  - c) ditšhwene le dinkwe
  - d) Ga go le se tee sa tšona.
4. Ke phoofolo efe ya go itimatimetša ge e tsoma?
Go itimatimetša ke go dirang?
5. Ekaba mafoko a a latelago ke nnete goba ke maaka.
  - a) Ditlhame di ja ditšhwene. _____
  - b) Digokgo di tanya dikhunkhwane ka matata.
_____
  - c) Batho ba tsomela dinkwe go di ja. _____
  - d) Dinoga le ditlhame di beela mae. _____
6. Digwagwa di tanya dijo tša tšona bjang?
7. Dinkwe di fihla ditsongwa tša tšona kae?
8. Go tlo diregang ge batho ba tšwela pele le go bolaya diphoofolo tša naga?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: Itl. 113

Ngwala **bontši** bja diphoofolo tše di latelago.

1. serurubele	6. legotlo
2. leribiši	7. nkwe
3. noga	8. segwagwa
4. monang	9. tšhwene
5. segokgo	10. lenong

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: Itl. 94

Kgetha ye nngwe ya diphoofolo tša naga ye o e ratago (ye e sego kanegelong). Dira faele ya nnete (nyakišišo) ka phoofolo yeo. O tsenye dintlha tše latelago: ke phoofolo ya mohuta mang, e lebelelega bjang, e dula kae, e ja eng, bana ba yona ba belegwa bjang, le dintlha tše dingwe tše bohlokwa.

Kanegelo-6l

Ditumo tše tharo

E theilwe go tšwa nonwaneng ya Majeremane

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
moremadikota, maleatlala, sethokgweng, hlaganela, megabaru, mageu

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
ntlwaneng, tlwaelege, ntheme, sethokgweng, makatšwa

Nakong ya kgale, moremadikota le mosadi wa gagwe ba be ba dula ntlwaneng ye nyenyane kgauswi le lešoka.

Tšatši le lengwe moremadikota o be a le lešokeng a rema dikgong, ke ge a bona mohlare wo mobotse wa go se tlwaelege. A emiša selepe sa gagwe gore a reme dikgong.

Go se go ye kae, mohlare wa thoma go dira lešata le legolo, gwa kwagala sello sa lentšu le le sego la tlwaelega, 'Se reme mohlare wo hle!'

Moremadikota a makala. 'Ke mang yo a bolelago?' a botšiša ka letšhogo.

'Ke nna, moya wa mohlare. Wo ke mohlare wa maleatlala. Ge o ka se ntheme, ke tlo go lefa ka tumo tše tharo,' lentšu la realo.

Le ge a maketše, moremadikota a dumela, a tloga a ya go nyaka mohlare wo mongwe wo a ka o remago.

Mantšiboeng ona ao moremadikota a boela gae a humana mosadi wa gagwe a apea dijo tša selalelo. A botša mosadi wa gagwe se se diragetšego sethokgweng le gore moya wa mohlare wa maleatlala o rileng.

‘Tumo tše tharo?’ a realo a thabile. ‘Re ka duma eng? Dilo tša gauta? Goba ntlo e mpsha? Goba diaparo tše botse tše mpsha. Monna wa ka, re swanetše go naganišiša taba ye gabotse. Re se e hlaganele goba go ba le megabaru. Go bohlokwa gore re diriše ditumo tše tharo gabotse le ka bohlale.’

Go se go ye kae selalelo sa loka. Mosadi a fa moremadikota borotheo le mageu.

‘Mmm, borotheo bjo bo bose,’ a realo. ‘Ke duma e ke nka ba le leboroso le legolo, le le bose la go nona la go šeba.’

Pele ga ge a fetša go bolela ke ge leboroso le legolo, la go nona le le bose le wela godimo ga tafola.

Moremadikota a makatšwa ke se a se dirilego.
Mosadi wa gagwe o tšhogile.

‘Aa, setlatla se! O sentše e tee ya ditumo tše
bohlokwa!’ a hlabela moremadikota lešata.

‘E bile phošo. Se ntlhabele lešata!’ gwa bolela
moremadikota, a thiba ditsebe.

Fela mosadi wa gagwe a se tlogele go mo roga.
A tšwela pele le go mo rogela gore o sentše tumo
ka leboroso le legolo la go nona, e le gore go na
le dilo tše ntši tšeo ba di hlokago. O tšwetše pele
ka go balabala le go lla go fihlela moremadikota
a se sa kgona go kgotlelela.

‘Go lekane, mosadi! Homola! Ke duma eke leboroso
le ka gomarela
sefahlego se sa
gago se sekoto,’
a bolela ka go
goeletša.

Go se go ye kae
ke ge leboroso
le fofa tafoleng
la gomarela
sefahlegong
sa mosadi!

‘Bona gore o dirileng!’ a lla. ‘Ga se gore o sentše tumo fela, o dirile gore ke be le leboroso le legolo seemong sa nko! Thuša go le tloša sefahlegong sa ka.’

Moremadikota le mosadi wa gagwe ba leka ka maatla go ntšha leboroso, fela leboroso la ganelela.

Dikeledi tša tlala mahlo tša ba tša rothela leborosong. ‘Nka se tšwe ke le bjalo! Ga go yo a swanetšego go mpona ke le bjalo! Ke tlo dira eng?’ a lla.

Moremadikota a nagana ka dilo tše dibotse tše a ka di dumago, go swana le lesaka la go tlala ka gauta goba ntlo ye botse e mpsha. A lebelela mosadi wa gagwe, ka leboroso le legolo seemong sa nko, a tseba gore go na le se tee fela se a ka se dirago ka tumo ya mafelelo.

‘Ke duma eke leboroso le ka boela tafoleng,’ a realo a bolelela fase.

Go se go ye kae leboroso la tloga sefahlegong sa mosadi la fofa moyeng la dula gabotse tafoleng.

Mantšiboeng ona ao moremadikota le mosadi wa gagwe ba arogane dijo tše bose tša selalelo e lego borotheo, mageu le leboroso la go nona.

Go tloga mo ba dula ka lethabo.

Thuto ya kanegelo ke gore o hlokomele
ge o duma selo se sengwe, gore o se
itshole ka kgetho ya gago ge e tšwelela.

Ditumo tše tharo

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Mošomo wa moremadikota ke eng?
  - a) O rema mehlare a rekiša dikgong.
  - b) O bjala mehlare.
  - c) O betla dilo ka dikota.
  - d) Kamoka ga tšeo di le go ka godimo.
2. Moremadikota o tsebile bjang gore ke mohlare wa maleatlala?
3. Mohlare o dirile tshepišo efe go moremadikota?
4. Mosadi wa moremadikota o rile ba dire eng ka ditumo tše tharo?
  - a) Ba dume dilo tša gauta.
  - b) Ba dume ntlo ye mpsha.
  - c) Ba naganišiše gabotse pele.
  - d) Ba se itlhaganele goba go ba le megabaru.
  - e) a le b ka mo godimo
  - f) c le d ka mo godimo
5. Mosadi wa moremadikota o mo file eng tša selalelo?
6. Beakanya mafoko go tšwa go 1-4 ka tatelano ye swanetšego.

a) Moremadikota le mosadi wa gagwe ba jele leboroso.	
b) Go se go ye kae leboroso le legolo la go nona la wela godimo ga tafola.	
c) Leboroso le wetše gape tafoleng.	
d) Leboroso le fofile go tšwa tafoleng la kgomarela sefahlegong sa mosadi wa moremadikota.	

7. Ke ka lebaka la eng moremadikota a kwatetše mosadi wa gagwe?
8. E kaba ditumo tše tharo di fetotše maphelo a moremadikota le mosadi wa gagwe? Nkane o realo?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 7, 19, 41, 107

Lebelela mapokisaneng. Humana **maswantšhi** (mantšu a go bolela selo se tee) a le lengwe le le lengwe la mantšu a 5 a lego ka mo fase.

1. mohlare (<i>letlakala 2</i>)	tswalela
2. sethokgwa (<i>letlakala 3</i>)	more
3. bose (<i>letlakala 4</i>)	tiišetša
4. thiba (<i>letlakala 5</i>)	lešoka
5. kgotlelela (<i>letlakala 5</i>)	natefa

Lebelela mapokisaneng. Humana **malatodi** (mantšu a go ganetšana) a le lengwe le le lengwe la mantšu a 5 a lego ka mo fase.

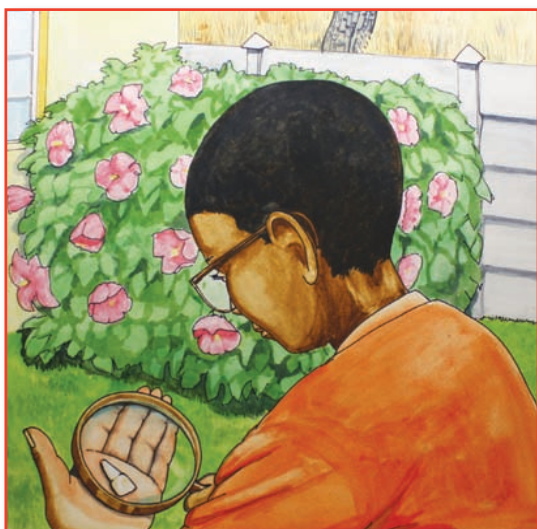
6. mobotse (<i>letlakala 2</i>)	ota
7. letšhogo (<i>letlakala 2</i>)	lenyenyane
8. legolo (<i>letlakala 4</i>)	ema
9. nona (<i>letlakala 4</i>)	mobe
10. dula (<i>letlakala 7</i>)	lethabo

C. Go ngwala

Nagana ge o be o na le ditumo tše tharo. Ngwala mafoko a 8-10 o hlaloše gore o be o tlo ikwa bjang le gore o be o tlo duma eng.

Kanegelo-62

Le ke leino la mang?

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:

boraleng, galase ya go godiša, kopa, setsongwa, mpholo, hlabela, fetša maatla, rorago, todì, dulafatša, tlhago, utologile, ngwaga kgolong wa 20, molora, kwae

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:

tšhengwaneng, lebeledišiša, seswantšho, bomankgagane, mootlwa, sebjalebja

Tumelo o be a le ka tšhengwaneng ge a bona selo sa go makatšša se le mobung. E be e le se se senyenyane se sešweu sa go phadima.

Tumelo o a makala gore e ka ba e le eng. A se topa a se lebeledišiša.

‘Ke leino!’ Tumelo a nagana ka makalo. ‘Ke a makala gore ke phoofolo efe ye e tšwelego leino.’

A nagana go nyakišiša.

Tumelo a tseba ka ntleng a ya phapošing ya gagwe ya go robala. A tšea puku ya gagwe ya diphoofolo boralleng, a tšea le galase ya go godiša.

Tumelo a bula letlakaleng la dinoga.

Go be go na le seswantšho sa noga e itokišetša go kopa setsongwa. Tumelo a šomiša galase ya go godiša go lebelela meno a noga, go a bapetša le leino le le

lego seatleng sa gagwe. O bone gore meno a noga ke a matelele ebile a masese a bogale bjalo ka nalete. Fela leino le le lego seatleng sa gagwe ke la sephaphati ebile le sekwere.

‘Aowa. Le ga se leino la noga,’ Tumelo a nagana.

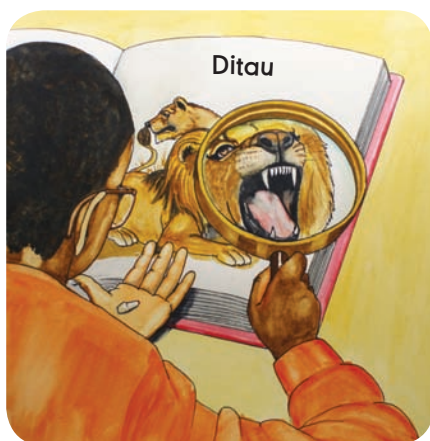
Faele ya nnete: meno a noga

Dinoga tše dintši di na le meno, fela ke dinoga tša go ba le mpholo fela tša go ba le meno a go hlabela mpholo. Dinoga di šomiša meno a go hlabela mpholo go bolaya ditsongwa tša tšona le go di fetša maatla. Ge noga e ka kgolega leino la go hlabela mpholo goba ge le ka robega, go mela le lengwe.

Tumelo a bula matlakala a se makae. A ema go la tau ye e rorago, e butše molomo. Tumelo a šomiša galase ya go godiša go lebelela meno a tau, go a bapetša le leino le le lego seatleng sa gagwe. A bona gore meno a tau ke a matelele ebile a makoto, a bogale bjalo ka dithipa. Fela leino le le lego seatleng sa gagwe ke le lenyenyane ebile le sekwere.

‘Aowa. Le ga se leino la tau,’ Tumelo a nagana.

Faele ya nnete: meno a tau

Ditau di diriša meno a tšona a matelele, a go tia a mabedi ka godimo le a mabedi ka fase go swara le go bolaya ditsongwa tša tšona. Di a dirišetša le go gogela ditsongwa tša tšona tše di di bolailego mo go bolokegilego le go thola, mo di ka kgonago go di jela gona. Meno a ka godimo le a ka fase a šoma bjalo ka dikero tše di segago nama.

Tumelo a bula matlakala a puku gape. A ya letlakaleng la seswantšho sa legotlo le leso le le jago. Tumelo a šomiša galase ya go godiša go lebelela meno a legotlo, go a bapetša le leino le le lego seatleng sa gagwe. Tumelo a bona meno a legotlo gore ke a matelele ebile a masese le gona ke a mmala wa serolwane. Leino le le lego seatleng sa gagwe ke le sekwere ebile ke le lešweu.

‘Aowa. Le ga se leino la legotlo,’ Tumelo a nagana.

Faele ya nnete: meno a legotlo

Magotlo a na le meno a mane ka pele ka molomong. Meno ao ga a emiše go gola. Magotlo a fetša nako ye ntši a kokona dilo go thibela gore meno a ona a se telefale. Magotlo gantši a ja dipeu, dienywa le dimela, fela a mangwe a ja le dihlapi goba nama.

Tumelo a bula matlakala a se makae. A ema seswantšhong sa diphoofole tša go makatša. O thomile a nagana gore ke dinonyana, ke ge a elelwa gore ke bomankgagane bao ba fofago moyeng!

Tumelo a šomiša galase ya go godiša go lebelela meno a mankgagane, go a bapetša le leino le le lego seatleng sa gagwe. A bona gore meno a mankgagane ke a manyenyane ebile a masese le gona a bogale bjalo ka mootlwa. Leino le le lego seatleng sa gagwe ke le lenyenyane ebile la sephaphati.

‘Aowa. Le ga se leino la mankgagane,’ Tumelo a nagana.

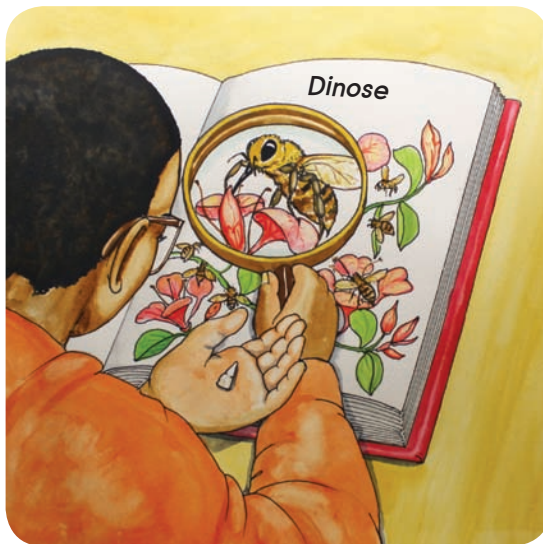
Faele ya nnete: meno a mankgagane

Mehuta ya bomankgagane ye e fapanego e ja dijo tše di fapanego bjalo ka dienywa, dikhunkhwane, dihlapi, digwagwa le diphoofole tše nyenyane. Ba diriša meno go sega le go kgaola dijo. Bomankgagane ba dinwamadi ba nwa madi diphoofolelong tše dikgolo bjalo ka dikgomo le dipere. Ba phula lešobana matlalong a diphoofole ka meno a bona a bogale bja nalete ba goga madi. Gantši diphoofole tše o ga di kwe selo.

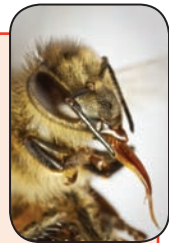
Tumelo o tla seripeng sa dikhunkwane ka pukung.
 Go be go na le seswantšho sa nose ye e bego e
 tšea todi le go dulafatša lelobeng. Tumelo a šomiša
 galase ya go godiša go lebelela molomo wa nose.
 A! Nose ga e na meno, ke leleme le letelele!

‘Le ga se leino la nose,’ Tumelo a nagana.

Faele ya nnete: dinose

Dinose ga di na meno. Di diriša diripa tša
 melomo ye metelele, ye e kego ke mmogo
 wa tlou, go ja le go monoka motodi malobeng.
 Dinose di diriša todi go dira mamepe. Dinose
 di bohlokwa tlhagong ka ge di dulafatša dimela
 le maloba gore di gole.

Tumelo a bea galase ya go godiša a tswalela puku ya diphoofolo. A lebelele leino la go phadima le lenyenyane le lešweu ka setleng sa gagwe, a makala gore le tšwa kae.

Ka yona nako yeo, kgaetšedi ya Tumelo, Lebo, a tsena ka phaphošing ya gagwe.

‘Dumela, Tumelo,’ a bolela ka myemyelo ye kgolo.

Tumelo a lebelela leino seatleng sa gagwe.

A lebelela kgaetšedi yo a myemyelago. A bona sekgala se segolo mo go kgolegilego leino la ka godimo la ka pele. Tumelo a myemyela. Leino le ga se la phoofolo. Ke la Lebo! Sephiri se utologile!

Faele ya nnete: meno a batho

Bana ba banyenyane ba na le meno a 20. Meno bogolo a kgoromeletša meno a bongwana ka ntle ge ngwana a le magareng ga mengwaga ye mehlano go iša go e šupa. Batho ba bagolo ba na le meno a 32.

Disepe tša meno le diporaše tša sebjalebja di dirišitšwe go tloga ngwaga kgolong wa 20. Pele ga moo batho ba be ba diriša metswako ya letswai le molora, goba mamepe le kwae, goba dihlare le disepaise go hlwekiša meno a bona. Ba be ba diriša menwana goba dikotana go hlwekiša meno maamong a diporaše.

Le ke leino la mang?

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke kae mo Tumelo o humanego leino gona?
2. Galase ya go godiša e dirišetšwa _____.
  - a) go dira gore dilo e be tše nyenyane
  - b) go dira gore dilo e be tše dikgolo
  - c) go thuša batho ba go se bone
3. O nagana gore Tumelo o be a nyaka go ithuta dilo tše mpsa? Ke ka lebaka la eng o realo?
4. Bolela dilo tše di latelago go tšwa ka kanegelong:
  - a) diphoofolo tše pedi tša go fofa
  - b) diphoofolo tše tharo tša diamuši
  - c) phoofolo e tee ya mpholo
5. Bolela ge e le gore mafoko a ke nnete (N) goba ke maaka (M).

a) Bomankgagane kamoka ba nwa madi.	
b) Nose ke khunkhwane.	
c) Dinoga kamoka di na le meno a mpholo.	
d) Meno a legotlo a ka pele ga a eme go gola.	

6. Ke ka lebaka la eng dinose di le bohlokwa?

7. Lebo o tšwele leino gobane _____.
- a) bana ba banyenyane kamoka ba kgolega meno
  - b) Tumelo o mo kgotše leino
  - c) meno a gagwe kamoka a tšwele
  - d) Ga go le se tee sa ka mo godimo.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 92
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 75, lll2

Kgetha lentšu le le nepagetšego go kopanya mafoko.

- 1. Leino la Lebo ke le lešweu. Leino la legotlo ke le serolwane. (fela/goba)
- 2. E ka ba leino la tau. E ka no ba la noga. (gobane/goba)
- 3. Tumelo o tlo lebelela pukung ya diphoofolo. A humana karabo. (go fihlela/fela)

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 5, l3, 78
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 5

Šomang ka bobedi goba ka dihlopha go dira posetara ka meno a diphoofolo tše di fapanego. Ngwalang dintlha tše bohlokwa. Thalang goba humanang diswantšho go bontšha ditaba tše bohlokwa.

Kanegelo-63

Tau le legotlo

e akaretša nonwane ya Aesop

PELE O BALA KANEGELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
nkwera, tlhorišo, kgoa, kadietša, šišinyega, kokona, thinya hlogo, bokoa

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
tlhorišo, hwa, ntshegišitše, nkhuriša, hlomphe

Ka nako ya maikhutšo Morutišigadi Molefe o humane Sello lepatlelong a lla.

‘O selekilwe ke eng, Sello? Mpotše gore go diregileng,’ a botšiša ka boleta.

‘Thabo le Thabiso ba phela ba nkwera gobane ke le yo monyenyanane. Ba mpitša legotlwana ebile ba re nka se gole ebile nka se be le maatla go swana le bona,’ Sello a realo ka manyami.

Morutišigadi Molefe a mo atla. ‘Se dumelele bašemane bale ba go se kwe ba go kwatšiša, Sello. Ga se bogolo bjo bo lego bohlokwa, se se lego bohlokwa ke gore o lokile bjang le gore o na le botho,’ a realo. ‘Ke tlo hlalošetsa Thabo le Thabiso le barutwana kamoka taba ye.’

Morutišigadi Molefe o naganne ka Sello letšatši kamoka. O be a ipotšiša gore a ka fediša bjang tlhorišo ya bana.

Morutišigadi Molefe a tla ka monagano wo mobotse. O tlo balela bana taodišo ka tau ya go kgowa le legotlo le lenyenyane.

Ka tšatši le le latelago, Morutišigadi Molefe a laela bana gore ba dule fase mmeteng ka nako ya kanegelo.

‘Theeletšang gabotse se ke tlilego go le balela sona lehono. Go na le molaetša wo bohlokwa,’ a realo. ‘Ka morago re tlo bona ge le ithutile gore molaetša wo ke eng.’

Bana ba dula gabotse, Morutišigadi Molefe a thoma go bala.

Tau le legotlo

Ka letšatši le lengwe tau e be e robetše moriting wa mohlare ge legotlo le feta godimo ga sefahlego sa yona. Se se dirile gore tau e tsoge, gomme seo sa kwatiša tau.

‘O tlo lefela phošo ye,’ ya rora, ge e swara legotlo le go bula molomo gore e le je.

‘Aowa, hle, se nje,’ legotlo la kgopela ka letšhogo. ‘E be e se maikemišetšo a ka go ka go tšhoša. Ge o ka ntlogela, mohlomongwe le nna nka go thuša.’

Tau ya hwa ka ditshego. ‘Wena wa thuša nna? O yo monyenyanane, ebile o hloka maatla, o bokoa ebile ga o bohlokwa! O ka ntirelang?’

Tau ya emišetša legotlo godimo ka mosela, ya le kadietša pele ga molomo wa yona wo o bulegilego. Fela go na le gore e le je, Tau

ya re, ‘O
ntshegišitše
kudu, ebile o yo
monyenyanane go
ka nkhuriša, ke
tlo go tlogela!’

Ya lahlela legotlo
le le bego le
tšhogile kua
gore le tloge.

Matšatši a se makae, tau ya swarwa ke molaba wa batsomi. Tau ya leka go tšwa dithapong tša molaba, ge e leka go tšwa, ke mo molaba o bego o tia ebile o e tata. Maatla, bogolo, bogale bja manala le meno a go tšhoša, ga se tša ba le mohola. E be e tanyegile.

Tau ya rora ka letšhogo le go kwata go fihlela mobu o š šinyega.

Legotlo la kwa go rora ga tau la ya go nyakiš ša gore molato ke eng. La humana tau e robetše fase, e bofegile ka dithapo tša molaba.

Legotlo la nagana tshepišo ye le e dirilego, la re, 'Tau, o kile wa dumela go se nje. Bjale o mathateng, ke nako ya ka ya gore ke go thuše.'

Legotlo la thoma go kokona dithapo kamoka tše di swerego tau. Go se go ye kae meno a yona a manyenyane a bogale a dira lešoba le legolo la go lekana gore tau e ka tšwa. E lokologile.

Tau ya lebelela legotlo ya thinya hlogo go bontšha hlompho.

‘Ke a leboga, legotlo la go loka,’ ya bolela ka boleta.
 ‘Ke be ke le phošo ge ke sega bonyenyane bja gago.
 O phološitše bophelo bja ka.’

‘Ke tshepišitše gore ke tlo go lefa ka tšatši le lengwe.
 Ke be ke nepile ge ke re legotlo le lenyenyane le ka
 thuša tau ye kgolo.’

‘O be o nepile,’ tau ya dumela. ‘Le ge re le ba bagolo
 le gona re tiile kudu, ka nako re nyaka segwera le ba
 banyenyane ba bokoa. Fela ga go bonyenyane goba
 bokoa ka pelo ya gago goba monagano wa gago.’

Tau ya thinyela legotlo hlogo gape.

Tša fapana.

Morutišigadi Molefe a tswalela puku. Bana ba be ba homotše.

‘Le kwešiša molaetša wa kanegelo, bana?’ a botšiša.

Bana kamoka ba dumela ka dihlogo.

‘Re ithutile se sengwe ka kanegelo ye,’ Thabo le Thabiso ba realo.

Morutišigadi Molefe a myemyela. ‘Bjale, go na le se le nyakago go se bolela go Sello?’

Bašemane ka bobedi ba ya go Sello ba re, ‘O ka ba o le yo monyenyanane, fela ga re kaone go wena ka ge re le ba bagolo goba re tiile. Re tshepiša gore re ka se sa go hloriša goba le ge e ka ba mang goba mang gape.’

Bana kamoka ba betha matsogo le go thaba!

Morutišigadi Molefe a dumela ka hlogo a nagana gore lefelong le lengwe la kgole tau le legotlo di be di myemyela.

Thuto ya kanegelo ke gore go hloriša ba bangwe gobane o le yo mogolo ga se tiro ye botse. Batlhorishi ke batho ba go se thabe, bao ba ithabišago ka go senya lethabo la ba bangwe. Ga go yo a swanetšego go dira gore a ikwe a le bjalo - mongwe le mongwe o swanetše go bonwa a le bohlokwa ebile a hlomphiwa.

Tau le legotlo

A. Tekahlaloganyo

DBE Mphato wa 3

Puku ya I: 49 Itl. 104

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Kanegelo e ka ga _____.
  - a) bana ba bagolo ba ithuta go se hloriše bana ba banyenyane
  - b) tau le legotlo
  - c) morutišigadi wa bohlale wa go loka
  - d) Kamoka ga tšeo di lego ka mo godimo.
2. Kanegelo ye e tšweletše kae?
3. Thabo le Thabiso ba rileng se se kwatišitšego Sello?
4. Ke kanegelo efe ye Morutišigadi Molefe a e baletšego bana?
5. Tau e tlogetše legotlo ka ge _____.
  - a) e be e tšhaba legotlo
  - b) legotlo le e segišitše
  - c) legotlo e be e le le lenyenyane kudu go ka e khoriša
  - d) legotlo le kile la e thuša
  - e) b le c ka mo godimo
6. Beakanya mafoko go tšwa go 1-4 go bontšha tatelano ya kanegelo.

a) Bana ba kwele ka ga taodišo ya ge legotlo le thuša le go boloka bophelo bja tau ye kgolo.	
b) Thabo le Thabiso ba tshepišitše go se sa hloriša bana ba bangwe gape.	
c) Thabo le Thabiso ba hlorišitše Sello ka ge e le yo monyenyane.	
d) Bana ba ithutile gore motho yo mongwe le yo mongwe o bohlokwa.	

7. Go diragetšeng ka tau?
8. Legotlo le thušitše tau bjang?

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: mtl. 11, 76
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 43, 93, 105

Thalela **letlema** mafokong a. Ngwala lefoko la gago ka lengwe le lengwe la matlema.

1. Sello o be a llela ka ntle.
2. Bana ba dutše godimo ga mmete.
3. Tau e fase ga mohlare e robetše.
4. Tau e swerwe ke molaba.
5. Bana ba ba homotše ka morago ga kanegelo.

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 1: ltl. 5
DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: ltl. 5

Šomang ka dihlophana go dira **posetara ya go ganana le tlhorišo**. Beang posetara sekolong sa lena. Dintlha tše di ka thušago ke tše:

- E re AOWA ka tlhorišo!
- Se bitše batho ka maina a mabe.
- Batlhoriši ke ba babe, ga se ba loka.
- Se bolele maaka ka ba bangwe.
- Mantšu a ka kweša bohloko!
- Mongwe le mongwe wa rena o bohlokwa.
- Batlhoriši ga se ba dumelelwa sekolong!
- Se sege le go swabiša ba bangwe.

Kanegelo-64

Afrika Borwa ya rena

PELE O BALA KANEVELO

Dira bonnete bja gore o kwešiša gore mantšu a a bolela eng:
semmušo, moeno, diminerae, bolotadiphoofolo, bosetšhaba,
Mogope wa Lefase, sesa (rutha–*batho*, sesa–*diphoofolo*), tolofini,
diamuš, diphororo, meedi, mabopo, molalatladi

Dira bonnete bja gore o kgona go bala mantšu a a latelago:
mpsha, Rolihlahla, mpšhe, diphenkwini

Ka 1994 go belegilwe
Afrika Borwa e mpsha!

Re amogetše
mopresidente wa go
hlalefa yo mofsa, Morena
Nelson Rolihlahla Mandela.
Ra opela pina ya rena ya
setšhaba e mpsha *Morena
Boloka (Nkosi Sikelel'
iAfrika)*, ye e kopanyago
tše hlano tša dipolelo tša
rena tša semmušo. Ra ba
le folaga ya mebalabala
e mpsha – e le tee
lefaseng kamoka ya go
ba le mebala ye tshela!

Nkosi sikelel' iAfrika

Nkosi sikelel' iAfrika
Maluphakanyisw' uphondo lwayo,
Yizwa imithandazo yethu,
Nkosi sikelela, thina lusapho lwayo.
Morena boloka setjhaba sa heso,
O fedise dintwa le matshwenyeho,
O se boloke, O se boloke setjhaba
sa heso,
Setjhaba sa South Afrika – South Afrika.
Uit die blou van onse hemel,
Uit die diepte van ons see,
Oor ons ewige gebergtes,
Waar die kranse antwoord gee,
Sounds the call to come together,
And united we shall stand,
Let us live and strive for freedom,
In South Africa our land.

koša ya bosetšhaba

O bona mongwalo ka fase ga moeno wa setšhaba?
O ra gore 'kopano ya batho ba go fapana'. Ka 1994
re kopane bjalo ka naga le setšhaba se tee.

Madiba

folaga ya bosetšhaba

moeno wa naga

Tšhelete ya Afrika Borwa e bitšwa diranta le disente.
Re e ngwala ka maletere a magolo R le a manyenyane c.
Ranta e tee e lekana le disente tše 100.

Re na le 5c, 10c, 20c, 50c, R1, R2 le R5 tša tšhipi.
Tšhelete ye ya tšhipi e dirwa ka diminera le tša go fapana.
Ye nngwe le ye nngwe e na le moeno wa setšhaba ka pele le dimela goba diphoofolo tša Afrika Borwa ka morago.

Ka pele

5c

10c

20c

50c

Ka morago

5c

mogolodi

10c

aramolili

20c

poroteya

50c

seterelesia

Ka pele

R1

R2

R5

R5

Ka morago

R1

tshephe

R2

tholo

R5

kgokong

R5

kgokong

Re na le R10, R20, R50, R100 le R200 tša pampiri. Tša pampiri di na le mebala ye e fapanego. Ya pampiri e na le sefahlego sa Madiba ka pele le diphoofole tša naga tše fapanego ka morago. Diphoofole tše di fapanego di bitšwa ‘*The Big Five*’ (Diphoofole tše Hlano tše Kgolo).

Ka pele

Ka morago

R10 – tšhukudu

R20 – tlou

R50 – tau

R100 – nare

R200 – nkwe

Diphoofolo tša naga kamoka tše di lego tšheleteng ya tšhipi ya rena le ya pampiri di humanega bolotadiphoofolo bja Afrika Borwa. Batho go tšwa lefaseng kamoka ba tla go bona diphoofolo tše.

Re mahlatsa go ba le diphoofolo tša go fapana le go kgahliša nageng ya rena. Tše di akaretša thutlwa – phoofolo ya go feta tšohle ka botelele lefaseng kamoka, tlou – phoofolo ya go feta diphoofolo kamoka ka bogolo nageng, lepogo – phoofolo ya lebelo la go di feta kamoka nageng, le tau – kgoši ya dibata.

Re swanetše go hlokomela le go šireletša diphoofolo tša rena tša naga.

thutlwa

tlou

lepogo

tau

tholo

nkwe

tšhukudu

nare

kgokong

Phoofolo ya bosetšhaba ya Afrika Borwa ke tshephe, yeo e bitšwago '*springbok*' ka SeAfrikanse. E humane leina le ka tsela ye e fofelago godimo ka gona ge e kitima. Ka seAfrikanse lentšu '*spring*' le ra go fofa mola lentšu '*bok*' le bolela phala.

phoofolo ya bosetšhaba:
tshephe

O be o tseba?

Sehlopha sa rakpi sa setšhaba sa Afrika Borwa se tsebega ka di-*Springbok*. Di-*Springbok* di thopile Mogope wa Lefase wa Rakpi ka 1995 le 2007.

Go humanega mehuta ye 850 ya go fapana ya dinonyana mo Afrika Borwa.

Nonyana ya bosetšhaba ya Afrika Borwa ke mogolodi. Mogolodi ke nonyana ye telele ya molala le maoto tše ditelele. Ka Seisemane e bitšwa '*the blue crane*' ka ge e na le mmala wo botala modipa.

nonyana ya bosetšhaba:
mogolodi

Nonyana ye e di
fetago kamoka ka
bogolo, mpšhe, e
humanega Afrika
Borwa. Dimpšhe ga
di kgone go fofa, fela
di kitima ka lebelo le
legolo. Mpšhe ke ye
kgolo, o ka e namela
go swana le pere!

dimpšhe

Dimpšhe di na le mahlo a magolo go feta
diphoofolo kamoka lefaseng. Mpšhe e bile e beela
mae a magolo.

O be o tseba? Lee la mpšhe
le lekana le a 24 a kgogo!

Diphenkwini di humanega
Afrika Borwa. Diphenkwini
ke dinonyana tša boso
le bošweu tše di dulago
kgauswi le lewatle. Ga di
kgone go fofa fela di sesa
ka lebelo le legolo.

phenkwini

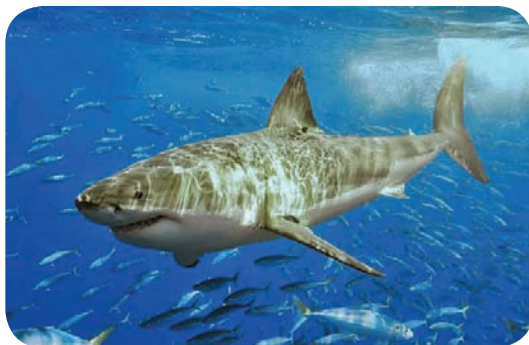
Re swanetše go šireletša
le go hlokomela dinonyana
tše botse tša rena.

Mawatle a Afrika
 Borwa a tletše ka
 diphoofolo tša go
 kgahliša. Tše di
 akaretša
 maruarua –
 diphoofolo tša
 lewatleng tša go
 di feta kamoka
 lefaseng, dišaka –
 diphoofolo tše
 kotsi tša ka
 lewatleng, le
 ditolofini –
 diphoofolo tše
 bohlale go di feta
 kamoka tša ka
 lewatleng.

maruarua

šaka le dihlapi

O be o tseba?

Maruarua le
 ditolofini ga se
 dihlapi – ke
 diamušī go no
 swana le rena!

tolofini

Hlapi ya bosetšhaba ya Afrika Borwa ke galejone. E humanega meetseng a lewatle a go se iše fase fase go la Afrika Borwa, ga e humanege kae goba kae lefaseng kantle ga Afrika Borwa fela.

hlapi ya bosetšhaba: **galejone**

Mawatle a rena le ona a tletše ka dihlapi tša mehuta ye e fapanego ka dibopego, mebala le bogolo.

khudu ya ka meetseng
(tshunyalera)

Re swanetše go šireletša le go hlokomela diphoofolo tša go makatša tša ka lewatleng.

O be o tseba?

Kapa Bodikela, Afrika Borwa go kgomana mawatle a mabedi. Ka lehlakoreng le lengwe ke lewatle la go tonya la *Atlantic* ka go le lengwe ke lewatle la borutho la *India*.

Letšoba la bosetšhaba la Afrika Borwa ke poroteya. Go na le mehuta ye 360 ye e fapanego ya diporoteya Afrika Borwa. Maloba a a mabotsana a na le mebala ye mepinki, ye mešweu goba ye mekhubedu.

O be o tseba?

Sehlopha sa Afrika Borwa sa kherikhethe se tsebega ka di-*Protea*.

letšoba la bosetšhaba:
poroteya

mohlare wa bosetšhaba:
moserolwane

Mohlare wa bosetšhaba wa Afrika Borwa ke moserolwane. Mehlare ye megolo ye e metše mo Afrika Borwa go feta mengwaga ya dimilione tše 100.

Re swanetše go hlokomela le go šireletša dimela le mehlare ya rena.

Go na le mafelo a mantši a bohlokwa a go ka bonwa mo Afrika Borwa. Re na le dithaba le meedi, dithokgwa le maganata, dinoka le diphororo, mawatle le mabopo. Re mahlatshe go ba le lefase kamoka nageng e tee! Re swanetše go šireletša le go hlokomela naga ya gabo rena.

O be o tseba?

Diphororo tša Tugela KwaZulu-Natal ke diphororo tša bobedi lefaseng go ya godimo.

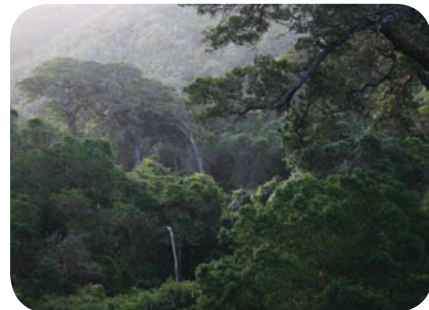
leganata

noka

thaba le lewatle

sethokgwa

Go na le batho ba ba fetago dimilione tše 50
Afrika Borwa. Re bolela maleme a a fapanego.
Re latela ditšo tše di fapanego. Re ja dijo tše
fapanego. Re rapela ka mekgwa ye e fapanego.
Re mebala ye e fapanego. Fela kamoka ga rena
re diripa tše bohlokwa tša setšhaba sa
molalatladi. Re swanetše go šireletša le go
hlokomelana ka ge re le ma Afrika Borwa.
Afrika Borwa ke ya rena kamoka.

Afrika Borwa ya rena

A. Tekahlaloganyo

Araba dipotšišo ka mafoko a a tletšego.

1. Ke mang yo a bego e le mopresidente wa Afrika Borwa ka 1994?
2. Ke eng se se lego bohlokwa ka folaga ya Afrika Borwa?
3. Amanya tšhelete ya pampiri le diphoofolo tše di lego lehlakoreng la go ja.

a) R10	☐	tlou
b) R20	☐	nkwe
c) R50	☐	nare
d) R100	☐	tšhukudu
e) R200	☐	tau
4. Diphoofolo tše di lego tšheleteng ya rena ya pampiri ka kakaretšo di bitšwang?
5. Bea leswao ✗ mabapi le mafoko a e sego a nnete, leswao ✓ mabapi le mafoko a nnete.

a) Sehlopha sa rakpi sa setšhaba sa Afrika Borwa se tsebega ka la di- <i>Protea</i> .	
b) Baeti ba bantši ba etela boduladiphoofolo bja Afrika Borwa.	
c) Afrika Borwa e na le diphororo tše kgolo go feta kamoka tša mo lefaseng.	
d) Dimpšhe le diphenkwini ga di kgone go fofa.	

6. Ngwalolla mafoko ao e sego nnete ka mo godimo go a dira a nnete.

7. Phoofolo, nonyana le hlapi tša bosetšhaba tša Afrika Borwa ke _____.
- tlou, mogolodi le šaka
  - tau, mpšhe le galejone
  - tshephe, mogolodi le galejone
  - tshephe, phenkwini le leruarua
8. Bolela mawatle a mabedi ao a swaranago le Afrika Borwa.

B. Tšhomišo ya polelo

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 83, 97, 117, 120

1. Tlatša **mahlaodi** mafokong a. Diriša kanegelo go humana thušo.
- Tlou ke phoofolo ya _____ go fetiša nageng.
  - Thutlwa ke phoofolo ya _____ go fetiša lefaseng.
  - Lepogo ke phoofolo ya _____ kudu go fetiša nageng.
  - Tolofini ke phoofolo ya _____ go fetiša lewatleng.
  - Šaka ke phoofolo ya _____ go fetiša lewatleng.
2. Ngwalolla lefoko lengwe le lengwe la ka mo godimo ka **bontši**.

DBE Mphato wa 3
Puku ya 2: ltl. 113

C. Go ngwala

DBE Mphato wa 3 Puku ya 2: mtl. 5, 51, 105

Wena le molekane, dirang **posetara** ya go kgokela batho go etela Afrika Borwa.

TO PARENTS / GUARDIANS

What is this book?

This book is a collection of stories at the right level for your child's grade. The stories at the beginning of the book are easier to read than the stories at the end.

Should I be using this book at home or is it only for school?

Both – your child will read this book at school and you should read from it at home with them every day. The more children read, the better they get at reading. Help your child to look after the book and pack it back in their school bag after reading. Your child must take the book to school every day.

How should I help my child practise?

Encourage your child to read aloud from this book to you or any family member every day. They can also read the book silently on their own. Alternatively, you or another family member can read the story to them. Make reading a fun daily activity in the home. Even ten minutes of reading a day can make a big difference to your child.

Reading well takes time and practice so encourage your child to read often. Making mistakes is a normal part of reading, so encourage and praise your child and help them when they get stuck. Take an interest in what the story is about and what happens in the story. Ask your child lots of questions and encourage them to talk about what they have read. It is important that your child understands the meaning of what they are reading.

How do I know which story my child should be reading?

The teacher will usually suggest which story your child should be practising. It is important that your child is able to read most of the words in the story. If the story is too difficult, they will struggle and not enjoy reading. If they are struggling, find an easier story. The idea is to build confidence by getting them to read at the right level. It is good to get your child to re-read the same story a few times before moving on to the next story.

What if my child loses this book?

Make sure that your child's name is written clearly on the book cover. If possible, cover the book to protect it. It is important to teach children how to care for books. They should not bend the covers or pages backwards, and they should always wash their hands before handling a book. Please keep the book away from babies to avoid it getting damaged. If the book gets lost or badly damaged, please speak to the teacher so that she can see if she has any extra books. It is really important that your child takes care of their book and does not lose it.

Enjoy reading with your child!

GO MOTSWADI/MOHLOKOMEDI

Puku ye ke eng?

Puku ye ke kgoboketšo ya dikanegelo tše di lego maemong a maleba a bana ba gago. Dikanegelo tša mathomo di bonolo go bala go feta tša mafelelo.

Nka diriša puku ye ka gae goba sekolong fela?

Mafelo ka bobedi – ngwana wa gago o tlo bala puku ye sekolong gomme wena wa mmalela yona ka gae tšatši ka tšatši. Bana ba ba balago ka mehla ba tlwaela go bala. Thuša ngwana wa gago go hlokomela puku le go e swara gabotse gomme ba e be a ka mokotleng wa dipuku ka morago ga go bala. Ngwana wa gago a ye le yona sekolong tšatši ka tšatši.

Nka thuša bjang ngwanaka go itlwaetša?

Hlohleletša ngwana wa gago gore a go balele goba a balele leloko la lapa tšatši ka tšatši. A ka ipalela teng. Wena goba leloko la lapa le ka mmalela kanegelo. Dira gore go bala e be selo sa go ka ipshina sa letšatši le letšatši. Le ge e ka ba metsotso ye lesome ka letšatši e ka dira phapano ngwaneng wa gago.

Go bala gabotse go tšea nako le go ka itlwaetša, ka gona hlohleletša ngwana wa gago go bala ka mehla. Gore ngwana wa gago go dira diphošo go tlwaelegile, ebile ke seripa sa go ithuta, hlohleletša le go reta ngwana mo a šitwago. Bontšha kgahlego go seo ba se balago le se se diragago taodišong. Botšiša dipotšišo le go mo hlohleletša go bolela ka seo a se badilego. Go bohlokwa gore ngwana wa gago a kwišiše se ba se balago.

Ke tseba bjang gore ngwanaka o bala taodišo efe?

Morutiši ke yena yo a akanyago le go šišinya gore ngwana wa gago o bala le go dira tlwaetšo ka kanegelo efe. Go bohlokwa gore ngwana wa gago a kgone go bala mantšu a mantši. Ge kanegelo e le bothata e tlo mo swariša bothata le gona baka se ishine ka yona. Ge a hwetša bothata ka yona o mo kgethele ye bonolo. Maikemišetšo ke go aga boitshepo gore ba kgone go bala go ya ka maemo a bona. Go bohlokwa gore ngwana bale taodišo leboeletša pele a ka fetela go ye nngwe.

Go diregang ge ngwana a timeditše puku ye?

Dira bonnete gore leina la ngwana le ngwadilwe letlakaleng la mathomo la puku. Ge go kgonega apeša puku go ka ešireletša ditšhila. Go bohlokwa go ruta bana go hlokomela dipuku. Ba se di kobe, le gona ba hlape diatla pele ba swara dipuku. Be a puku kgole le masea gore a se e senye. Ge puku e timetše goba e sentšwe ke masea, boledišana le morutiši go bona ge go na le dipuku tša tlaeletšo. Go bohlokwa ngwana wa gago go hlokomela puku ya gagwe gore e se timele.

Ipshine ka go bala le ngwana wa gago!